

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

KUR'AN ÖĞRETİMİNDE TEMEL İLKELER, YÖNTEM VE TEKNİKLER

Yunus BİCEĞEZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ

KONYA - 2017

KONYA

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	YUNUS BİCEĞEZ		
	Numarası	148106011020		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI/KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT BİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	KUR'AN ÖĞRETİMİNDE TEMEL İLKELER, YÖNTEM VE TEKNİKLER			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

YUNUS BİCEĞEZ

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	YUNUS BİCEĞEZ
	Numarası	148106011020
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI/KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT BİLİM DALI
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ
	Tezin Adı	KUR'AN ÖĞRETİMİNDE TEMEL İLKELER, YÖNTEM VE TEKNİKLER

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Kur'an Öğretiminde Temel İlkeler, Yöntem ve Teknikler” başlıklı bu çalışma 06/09/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Yrd. Doç. Dr.	Ali ÇİFTÇİ	
2	Yrd. Doç. Dr.	Duran Ali YILDIRIM	
3	Yrd. Doç. Dr.	Recep KOYUNCU	

ÖNSÖZ

Hızlı bir gelişme ve değişme yaşanan çağımızda, istek ve ihtiyaçlar da değişmekte ve artmaktadır. Asrımızın insanının ayakta kalabilmesi için çok çeşitli alanlarda ve daha fazla bilgiye ihtiyacı olmakta, öğreneceği şeylere her geçen gün yenileri eklenmektedir. Öğrenmesi hususunda eski yöntem ve teknikler, bu asrın insanının ihtiyaçlarına cevap vermekte zorlanmaktadır. Bu husus genelde eğitim, özelde de din eğitimi çalışmalarında yeni yöntem, teknik ve yaklaşımlara ihtiyaç duyulmasını zorunlu kılmaktadır.

Her yeni araştırma bir yönü ile günümüz insanının hayatı anlamlandırmasına ve daha yaşanılabilir bir dünya oluşturulmasına katkı sağlamaya çalışmaktadır. “Her şey insan için!” ilkesinden hareketle, onu mutlu kılmak ve kendi ayakları üzerinde, kendine yetebilecek donanımda eğitmek önemli bir görevdir. İnsanın bu serüveninde, onun fitratında yer alan ve toplumların vazgeçilmez değeri dinin ve dini bilginin önemi de inkâr edilemez.

Biz bu çalışmamızda, İslam’ın ve yüce kitabı Kur’an’ın anlaşılmasının ve eğitiminin kolaylaştırılmasına katkı sağlamayı amaçladık. Kur’an-ı Kerim bütün insanların dünya ve ahiret mutluluklarını sağlamak, ihtiyaç duydukları her konuda onlara cevap vermek için gönderilen, ihtiva ettiği hükümler kıyamete kadar geçerli olan, İslam dîninin ana kaynağıdır. İslam dîninin ana kaynağı olan bu yüce kitabın, İslam dîninde merkezi bir öneme sahip olmasından dolayı en ideal, en yeni, en güzel yöntem ve metotlarla öğretilmesi gerekir. Kur’ân eğitim ve öğretimini kendine meslek edinmiş, devletin değişik kademelerinde görev yapan, bu işin icracısı konumunda olan öğretmenler, Kur’ân’ın okunuşuyla ilgili teknikleri ve kuralları uygulayarak en güzel bir şekilde öğrenmeli ve öğretmelidirler. Kur’ân’ı Kerim dersi teorik bir biçimde öğretilen bir ders değil, aksine bu teorik bilgiler öğrenciye öğretilirken aynı zamanda öğretici tarafından uygulanarak gösterilmelidir. Tabiri caizse gösterip öğretme metodu Kur’ân’ı Kerim dersinde uygulanmalıdır. Ehliyet sahibi bir Kur’ân öğretmeninden bahsedebilmek için, alan bilgisine hâkim olduğu kadar, bunu en verimli şekilde uygulayan birisi olması gerekir. Kaliteli bir Kur’ân öğretiminden söz edebilmek için, bilgi yönünden alanında kendini geliştirmiş bir öğreticinin bunun yanı sıra, eğitimde geliştirilen yeni yöntem ve metotları iyi bilmesi

ve uygulama yeteneğine sahip olması gerekir. Kur'ân kıraati ve sesi güzel olan nice öğretmenler istenilen ölçüde Kur'ân eğitimi verememektedirler. Fakat orta seviyede bir okuyuş ve alan bilgisine sahip pekçok öğretici, yukarıda saydığımız bu özelliklere sahip olmasından dolayı daha kaliteli Kur'ân eğitimi verebilmektedir. Biz bunun temel nedenini öğreticinin öğrendiği bilgileri en güzel şekilde uygulamasına ve çağın gerektirdiği yeni yöntem ve teknikleri derslerinde devreye sokmasına ve sınıfa hâkim olmasına bağlıyoruz. Biz bu araştırmamızda geleneksel Kur'ân eğitimi yanında, bu eğitimi daha sevdirici, daha kapsayıcı hale getirmek için, bu işin duâyenî üniversite hocalarımızın, hafızlık hocalarımızın, tashih-i huruf hocalarımızın tecrübelerinden, kitaplarından, makalelerinden faydalanarak incelemeye çalışacağız.

“Kur'ân Öğretiminde Temel İlkeler, Yöntem ve Teknikler” adlı araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın problemi, konusu, amacı, önemi, kuramsal çerçevesi ve yöntemi işlenmiştir.

Birinci bölümde Kur'ân-ı Kerim'i okumanın ve öğrenmenin önemi, insana dünya ve ahiret hayatında kazandıracakları faydalar ile onu okumaktan ve öğrenmekten aciz kalanların akıbetlerinin ne olacağı âyetler ve hadisler çerçevesinde ele alınmış ve incelenmiştir.

İkinci bölümde ise Hz. Peygamber ile başlayan Kur'ân eğitim ve öğretiminin ağırlıklı olarak Mekke ve Medine dönemindeki çalışmalar olmak üzere, Osmanlı dönemine kadar geçirmiş olduğu sürece temas edilmiş ve ardından Osmanlı dönemi başta olmak üzere, Cumhuriyet döneminde geçirdiği safhalar ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise, araştırmamızın omurgasını oluşturan Kur'ân öğretiminde temel ilkelere, metotlara, yöntem ve tekniklere yer verilmiş ve ardından günümüz dini eğitim kurumlarındaki Kur'ân eğitimi ele alınmıştır.

Yapılan çalışmanın fikir, ilim ve düşünce dünyamıza katkı sağlaması dileklerimizle tezimizin bu hâle gelmesine katkı sağlayan başta tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ olmak üzere tüm hocalarıma ve dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yunus BİCEĞEZ
KONYA - 2017

ÖZET

Allah tarafından okunup, üzerinde düşünülmesi, anlaşılması ve yaşanması için gönderilen Kur'an, Müslümanlarca asırlardır bu amaçlara ulaşmak için eğitim ve öğretime konu edilmiştir. Hz. Peygamber zamanında Dâru'l-Erkam ve Suffe'deki faaliyetler bu eğitim faaliyetlerinin çekirdeğini teşkil etmektedir. Hz. Peygamber sonrası devirlerde de İslam'ın ilim ve öğrenme faaliyetlerini teşvik ettiğini iyi anlayan Müslümanlar gerek ferdî gerekse kurumsal anlamda bu faaliyetleri sürdürmüşlerdir. Dinin aile büyüklerine bir sorumluluk olarak yüklediği, çocukların eğitimi için kurulan mektep ve medreselerin tarihi, İslâm'ın ilk devirlerine kadar uzanmaktadır.

Başta mektep ve medreseler ve bu isim içeriğine dâhil olan küttap, cami gibi eğitim kurumları, başlangıçtan itibaren dinî ilimler ve bunların başında da Kur'ân'ın öğretilmesine özel bir önem vermişlerdir. Yazı ve okuma faaliyetleri bile en başta Kur'ân'ın doğru okunması için düşünülmekte idi. Dinin bu birinci ve çok önemli kaynağının doğru okunması için yapılan eğitim faaliyetleri sadece bu kadarla sınırlı kalmamış, ezberlenmesi ve yorumlanması şeklinde yapılan eğitim faaliyetleri ile de devam etmiştir. Bu faaliyetler için de Dâru'l-Kurra denilen ve Kur'ân öğretiminin esas alındığı kurumlar ihdas edilmiştir.

Hayat şartları değişmedikçe kültür ve geleneklerde de herhangi bir değişme olmayacağı varsayımından hareketle denilebilir ki, Hz. Peygamber devrinden itibaren Kur'ân öğretimi çok yaygın olarak, başta din görevlileri olmak üzere, bilenlerin bilmeyenlere öğretmesi şeklinde amatör ve gönüllü faaliyetler halinde süregelmiştir. Osmanlı devletinde mahalle mekteplerinin açılması, Kur'ân öğretimi ve Malumat-ı Diniye derslerine ilaveten Türkçe okuma yazma öğretilmesi Tanzimat sonrasında görülen olaylardır. Son söz olarak denilebilir ki bir ülkede dindarlığın ölçüsü o ülkede düzgün Kur'ân okuyanların sayısıdır. İslâm kültürü demek, Kur'ân kültürü demektir.

ABSTRACT

Qur'an, which Allah has sent for being read, thought and experienced, has been used in education and training by Muslims in order to active these goals. Activities in Daru'l-Erkam and Suffe in the time of the Prophet constitute the core of these educational activities. Muslims who understood that Islam promotes science and learning activities in the post-Prophet era, have continued these activities both individually and institutionally. History of schools and medresas which were established for the education of children, imposed as a responsibility on the family elders by the religion, dates back to the early days of Islam.

Especially schools and medresas and educational institutions which are included in this name such as religious school, mosque, gave special attention to religious sciences and especially teaching of the Qur'an from the beginning. Even writing and reading activities were initially considered for the correct reading of the Qur'an. Training activities for the correct reading of this first and most important source of the religion were not limited to this extent, it also continued with training activities in the form of memorization and interpretation. For these activities, institutions called Daru'l-Kurra and based on teaching of Qur'an were established.

With the assumption that there will not be any change in culture and traditions unless the conditions of life are changed, it can be said that; since the time of the Prophet, teaching of Qur'an has been continued in a widespread manner in the form of amateur and voluntary activities with instructions of religious people, especially imam muezzin. Establishment of neighborhood schools in Ottoman Empire, teaching of Qur'an and teaching reading and writing in Turkish in addition to Malumat-ı Diniye lessons are the events seen after Tanzimat (reorganization of the Ottoman Empire). It can be finally said that extend of religiosity in a country is directly proportional to the number of people who read Qur'an properly in that country. Islamic culture means Qur'an culture.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	1
GİRİŞ.....	2
1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	2
2. ARAŞTIRMANIN KONUSU	5
3. ARAŞTIRMA KONUSUYLA İLGİLİ KURAMSAL ÇERÇEVE VE KONUyla İLGİLİ BELLİ BAŞLI	
ARAŞTIRMALAR.....	7
4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	8
5 . ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'İ OKUMANIN, ÖĞRENMENİN ÖNEMİ VE İNSANA

KAZANDIRDIKLARI

1.1 KUR'AN-I KERİM'İ OKUMANIN ÖNEMİ.....	11
1.2 KUR'ÂN-I KERİM'İ ÖĞRENMENİN VE ANLAMININ ÖNEMİ	14
1.3 KUR'ÂN-I KERİM'İ ÖĞRETMENİN VE YAŞAMANIN ÖNEMİ.....	14
1.4 KUR'AN-I KERİM'İ OKUMANIN VE ÖĞRENMENİN İNSANA KAZANDIRDIKLARI.....	21
1.4.1. KUR'ÂN-I KERİM'İ OKUMANIN VE ÖĞRENMENİN DÜNYADA KAZANDIRDIKLARI	23
1.4.2. KUR'ÂN-I KERİM'İ OKUMANIN VE ÖĞRENMENİN ÂHİRETTE KAZANDIRDIKLARI	27
1.4.3. KUR'ÂN'DAN UZAKLAŞMANIN SONU.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM EĞİTİM TARİHİNDE KUR'AN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ

2.1. HADİSLERDE KUR'AN ÖĞRETİMİ.....	35
2.1.1. HADİSLERDE KUR'AN ÖĞRENMENİN VE ÖĞRETMENİN ÖNEMİ.....	35
2.2. HZ. PEYGAMBER'DEN OSMANLI DEVLETİ'NE KADAR KUR'AN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ.....	37
2.2.1.MEDRESELERİN KURULUŞUNDAN ÖNCE KUR'AN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ.....	37
2.2.1.1. HİCRETEN ÖNCE KUR'AN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ	38
2.2.1.1.1. EVLER.....	39
2.2.1.1.2. MESCİTLER.....	40
2.2.1.1.3. KÜTTAPLAR.....	41
2.2.1.2. HİCRETEN SONRA KUR'AN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ.....	41

2.2.1.2.1. EVLER.....	42
2.2.1.2.2. MESCİTLER.....	43
2.2.1.2.3. CAMİ-KUR'ÂN OKULLARI.....	46
2.2.2. MEDRESELERİN KURULUŞUNDAN SONRA KUR'ÂN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ	47
2.2.3. KUR'AN-I KERİM'İN ÖĞRETİMİNDE VE İSLÂM KÜLTÜRÜNÜN İNŞASINDA CAMİLERİN YERİ	50
2.3. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE KUR'AN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ	54
2.3.1. SİBYAN MEKTEPLERİ.....	56
2.3.2. DÂRU'L-KURRÂ'LAR VE HAFİZLİK	59
2.3.3. MESCİT VE CAMİLER	62
2.4. CUMHURİYET DÖNEMİNDE KUR'AN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN ÖĞRETİMİNDE TEMEL İLKELER VE GÜNÜMÜZ DİN EĞİTİMİ

KURUMLARINDA KUR'AN ÖĞRETİMİ

3.1. KUR'ÂN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİNİN ÖNEMİ	74
3.1.1. KUR'ÂN-I KERİM ÖĞRETİMİNDE EHİL BİR HOCANIN (FEM-i MUHSİN) ÖNEMİ.....	75
3.1.2. KUR'ÂN-I KERİM ÖĞRETİMİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ.....	77
3.2. KUR'AN ÖĞRETİMİNDE TEMEL İLKELER	79
3.2.1. İHLAS	80
3.2.2 KIRAATTA ASLA UYGUNLUK	80
3.2.3. TECVİDLİ OKUMAK	81
3.2.4. HARFLERİN DOĞRU TELAFFUZ EDİLMESİ.....	81
3.2.5. TEDEBBÜR VE TEFEKKÜR MERKEZLİ ÖĞRETİM.....	82
3.2.6. SEVGİ TEMELLİ YAKLAŞIM	82
3.3. KUR'AN ÖĞRETİMİNDE TEMEL METOTLAR.....	83
3.3.1. ÖZEL ÖĞRETİM METODU	84
3.3.1.1 SEMA'	85
3.3.1.2. ARZ.....	86
3.3.1.3. EDÂ.....	88
3.3.1.4. KORO ÇALIŞMASI YAPMAK.....	88
3.3.1.5. HARF TÂ'LİMİ YAPMAK, YAPTIRMAK.....	89
3.3.1.6. TECVİD ÖĞRETİMİNİ UYGULAMALI OLARAK ÖĞRETMEK	90
3.3.2. TEDRİCİLİK METODU.....	91
3.3.3 EGZERSİZ VE TEKRAR METODU.....	92

3.3.4. MÜNAKAŞA, MÜNAZARA, TARTIŞMA METODU.....	92
3.3.5. TAKRİR METODU.....	93
3.3.6. SORU-CEVAP METODU	94
3.3.7 GRUPLA ÇALIŞMA / DERSE BİRLİKTE KATILMA METODU	96
3.4. GENEL ÖĞRETİM METOTLARI AÇISINDAN KUR’AN ÖĞRETİMİ VE ÖĞRETİCİSİNDE ARANMASI GEREKEN NİTELİKLER.....	96
3.4.1. DERSTE ÖĞRETİCİ VE ÖĞRENCİ ETKİNLİĞİ.....	99
3.4.2. SEVİYE VE HAZIR BULUNUŞ DÜZEYİ	101
3.4.3. KUR’ÂN HARFLERİNİN DÜZGÜN TELÂFFUZ EDİLMESİ.....	102
3.5. KUR’AN-I KERİM ÖĞRETİMİNDE YÖNTEM VE TEKNİKLER.....	104
3.5.1. ELİF-BÂ ÖĞRETİMİ.....	108
3.5.2. YÜZÜNDEN KUR’AN OKUMAYI GELİŞTİRMEK.....	111
3.5.3. YÜZÜNDEN KUR’AN OKUMAYI HIZLANDIRMAK (SERİ OKUMAK)	112
3.5.4. KUR’AN-I KERİM ÖĞRETİMİNDE AMAÇLAR	113
3.5.5. TECVİD ÖĞRETİMİ	114
3.5.6. KUR’ÂN ÖĞRETİMİNDE DUDAK TALİMİ’NİN GAYESİ VE ÖNEMİ	116
3.5.7. KUR’AN-I KERİM EZBERLEMEDE YÖNTEMLER.....	118
3.6. YENİ EĞİTİM SİSTEMİNDE VE GÜNÜMÜZ DİNİ EĞİTİM KURUMLARINDA KUR’AN-I KERİM ÖĞRETİMİ	121
3.6.1. KUR’AN KURSLARINDA VE YAZ KUR’AN KURSLARINDA KUR’AN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ	122
3.6.2 İMAM HATİPLERDE KUR’ÂN EĞİTİMİ	130
3.6.2.1 İMAM HATİPLERDE KUR’ÂN-I KERİM DERSİ İLE İLGİLİ UYGULAMALAR.....	131
3.6.3. İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDE KUR’AN EĞİTİMİ	132
3.6.3.1. PROGRAMIN GENEL AMAÇLARI VE GEREKÇESİ	132
3.6.3.2. PROGRAMIN ÖZEL HEDEFLERİ	134
3.7. KUR’AN EĞİTİMİNDE VERİMLİLİK VE KALİTE	135
3.7.1. MOTİVASYON/ÖĞRENMEYE GÜDÜLEME	135
3.7.2. TAKDİR ETME/ÖVME VE YERME	136
3.7.3. CEZALANDIRMA	136
3.7.4. HEDEFE ODAKLAMAK VE ÖDÜL	137
3.7.5. BAŞARMA DUYGUSUNU YAŞATMA	138
3.7.6. ALIŞTIRMA VE TEKRAR	139
3.7.7. BİLGİ YARIŞMALARI.....	140

SONUÇ	142
KAYNAKÇA	146
ÖZ GEÇMİŞ.....	157

KISALTMALAR

a.g.b.	: Adı geçen bildiri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makâle
a.s.	: Aleyhisselâm
AÜEBFY	: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları
bkz.	:Bakınız
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
d.n	: Dergi no
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Edit.	: Editör
EKEV	: Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
Fak.	: Fakülte
Hız.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İlh.	: İlahiyat
İSAV	: İslami İlimler Araştırma Vakfı
İTÜ	: İstanbul Teknik Üniversitesi
md.	: Madde
öl.	: Ölümü
r.a.	: Radıyallâhü anhü (anhâ)
s.a.v	: Sallallahü aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
Trc.	: Tercüme
TTK	: Türk Tarih Kurumu
ty.	: Tarih yok
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi

Kur'ân, Allah'ın insanlığa okunup, üzerinde düşünülüp, anlaşılacak ve yaşanmak üzere göndermiş olduğu bir kitaptır. Üzerinde düşünülmesi ve anlaşılması önerilmiş ve bunu kolaylaştırmak için de belirli zaman aralıklarında indirilmiştir.

Konu ile ilgili âyette: “*Onu, insanlara ağır ağır okuman için (âyet âyet, sûre sûre) ayırdık ve onu peyderpey indirdik.*”¹ buyrulmaktadır. Ayrıca diğer bir âyette: “*(Resûlüm!) Sana bu mübarek Kitab'ı, âyetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.*”² buyrulmaktadır. Meali verilen ayetlerden de anlaşılacağı üzere Allah, Kur'ân'ı anlaşılıp, üzerinde derinlemesine düşünülüp, öğüt alınması için göndermiştir. Şüphesiz bütün bunlar belirli bir eğitim ve öğretim faaliyetini gerektirmektedir. Bunu idrak eden Müslümanlar, Hz. Peygamber zamanından beri bu faaliyetlere özel bir önem vermiştir.

Belli bir coğrafyaya değil, bütün insanlığa gönderilen Kur'ân'ı Kerim, hem hafızlık yoluyla hem de Vahiy Kâtipleri tarafından yazılarak korunmaya başlanmıştır. Cebrâil'in getirdiği Kur'ân vahyini Resûlullah (s.a.v) ezberleyerek almış, sonra da onu yazdırmış ve tebliğ etmiştir. Bu merhalede Hz. Peygamber'in öncelikli görevi, Allah tarafından gönderilen İlahi Kitab'ı insanlara duyurmak ve onun emir ve yasaklarını yaşayarak örnek insan olmaktır. Peygamberimiz (s.a.v) bu anlattığımız şekilde Kur'ân'ın gelecek kuşaklara intikâlini sağlamış ve onu kıyamete kadar korunur hale getirmiştir.³

Kur'ân-ı Kerim, İslam dininin ana kaynağıdır. Bu ilahi kitap, tarih sahnesine girmesinden itibaren Müslümanlar, onu Yüce Allah'ın emri mucibince⁴ usûlüne uygun olarak okumaya ve anlamaya çalışmışlardır. Başlangıçtan günümüze kadar

¹ İsra, 17/106.

² Sâd, 38/ 29.

³ Muhsin Demirci, *Tefsir Tarihi*, İstanbul, 2010, s. 16.

⁴ Müzemmil, 73/4.

değişik kurumlarda ve değişik yöntemlerle devam eden bu çalışmalar, eğitimin kurumsallaşması ile yeni bir boyut kazanmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'in en gelişmiş eğitim-öğretim ilkelerinden, yöntem ve tekniklerinden faydalanılarak yeni nesle öğretilmesi, ecdadımızdan bize intikâl eden bu güzel mirasın daha da ilerilere taşınması için kaçınılmaz bir fırsattır. Bu uğurda fedâkarca görev alan, çalışan toplumun kanaât önderi, din görevlisi ve din dersi öğretmenlerinin çağın gerekli kıldığı yeni yöntem ve teknikleri öğrenmeleri ve meslekî becerilerini ilerletmeleri, Kur'ân'ı Kerim'in lafız ve manâ bilgisine vâkıf olmaları gerekmektedir.

Kur'ân öğretimi konusunda Arapça harflerin öğretilmesinde, tecvid kurallarının uygulatılmasında, programda belirlenen sûre ya da âyetlerin ezberletilmesinde, Kur'ân-ı Kerim dersi öğretim programında belirlenen âyet ya da sûrelerin meallerinin açıklanmasında tüm dîni eğitim kurumlarında görev yapan Kur'ân-ı Kerim dersi öğretmenlerinin etkili yöntemler kullanmaları gerekmektedir. Özellikle öğretmenler, branşlarına uygun düşecek metotları iyi bilmelidirler.⁵

Türkiye'de Kur'ân öğretimi örgün eğitim olarak, İmam Hatip Ortaokulları, İmam Hatip Liseleri, İlahiyat Fakültelerinde yapılmaktadır. Yaygın eğitim yoluyla ise Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı eğitim yapan Dini Yüksek İhtisas Eğitim Merkezleri, Kur'an Kursları ve camilerde yapılmaktadır. Bu uygulamalar, yeni süreçte 4+4+4 eğitim programına göre yeniden düzenlenmiş ve ilaveler olacaktır.

Bilişim çağı şartları gereği insan aklına gelebilecek her alandaki süratli değişim, öğretmen ve öğrenci ilişkilerinin değişmesi, bu çağın bir sonucu olarak bilgiye kolay ulaşan öğrenci profiliyle karşı karşıya kalmamız, hızlı tüketen ve yaşayan kalabalık insan topluluklarının bilgi ve ihtiyaçlarının değişmesi, eğitimde geliştirilen yeni kuram ve yaklaşımlar, başta din eğitimini ve özel de ise Kur'ân eğitimini etkileyerek, yaptığımız eğitimde bir takım değişiklikleri zorunlu kılmaktadır. Din eğitimi veren tüm kurumlar tarafından bilgiyi öğrenciye anlatım metoduyla monoton bir şekilde vermek değil, öğretmenin pasif kalıp, öğretmen

⁵ Öcal Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara, 2001, s. 228.

rehberliğinde öğrencinin derste aktif kalmasını sağlayan, metotlar geliştirilmelidir. Konunun ezberlenmesinden ziyade pratik hayata uygulanmasını sağlayan, öğrenciyi maddi ve manevi tüm hayatında geliştiren, okuduğu Kur’ân’ı yaşamın merkezine almayı amaçlayan, öğrenen merkezli yöntem ve teknikleri kullanmayı öngören bir program hazırlanmalıdır. Bu yaklaşımda hem Kur’ân öğretim yönteminin hem de öğretim veren eğitimcilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla; “Kim öğretecek? Kime öğretecek? Neyi öğretecek? Niçin öğretecek? Ve nasıl öğretecek?” soruları gündeme gelmektedir.

Kur’ân öğretiminde bu işin duâyesi olan uzmanlarca farklı yöntemler önerilmektedir. Bu yöntemler, basitten karmaşığa doğru peyder pey öğretme; harflerin tahtaya tek tek yazılarak tanıtılması ve mahreçleri gösterilerek bunların seslendirilmesi; harflerin öğretiminde harfleri “altında bir nokta olanlar”, “üstünde iki nokta veya üç nokta olanlar” şeklinde gruplandırılmasıyla kavratılması; öğreticinin okuyuşunu kavrama yoluyla okuyucuyu modellemenin kullanılması; tekrarlarla kavratma; tecvide tartışarak buldurma; takrir yoluyla anlatarak öğretme; toplu tekrar ve grup çalışmaları yapma; günlük dilde kullanılan kelimelerden hareketle Kur’ân metninin öğretilmesi yöntemlerinin yanında metnin görsel sunumu ardından model okuyuşların sergilenmesi, toplu tekrar yoluyla metnin öğretilmesi sonrasında öğrencilerin tek tek dinlenerek düzeltilmesi ve sonuçların değerlendirilmesi şeklinde özetlenebilir.

Kur’ân öğretiminde geleneksel yöntem ve metotların yanında Kur’ân öğretimini kolaylaştırmak, ezberleme yerine kavrama mantığı ile daha etkili öğrenme yolunun izlendiği, konuların içinde tecvid uygulamalarının sunulduğu, hafıza tekniklerinden faydalandığı ve konuların kolaydan zora doğru sıralandığı, muhataplarına Kur’ân öğretimini daha sevimli hale getirmek ve sesli yayınlarla daha bağımsız Kur’ân öğretimi için farklı yöntem ve metotların olduğu bilinmektedir. Geleneksel eğitimi resimli hafıza tekniği ve konferans yöntemi ile birleştirdiğini söyleyenlere ilaveten hikâyeleştirme yolunu kullananlar da bulunmaktadır. Hikâyeleştirme yönteminde “esre” harekesi çağrışımla hatırlanması için, harfin altında esir olmasından hareketle anlatılmaktadır. Yalnız burada, harfler ve sıfatlarını tanıma gibi konular, öğrenci adaylarının dikkat etmeleri gereken hususlardır. Her

doküman aynı hassasiyette hazırlanmadığı için bir uzmana danışmadan hareket edilmemelidir.⁶

Günümüzde, yukarıda sıralananların dışında da Kur'ân öğretiminde kullanılacak yöntemler adına öğreticilere rehberlik etmesi için materyaller hazırlanmaktadır. Ancak bunlar, öğretilecek şeyin mahiyeti ve onun öğretimi üzerinden olmaktan ziyade genel öğretim yöntemleriyle ilgilidir. Başka bir ifadeyle Kur'ân öğreticisi en başta ve temelde Kur'ân harflerini öğretmekle sorumludur. Bu sebeple kendisi için oluşturulmuş materyalin, bu harfleri nasıl öğreteceğini anlatabilme kapasitesine sahip olması gerekmektedir. Öğretici, yetişkinlere ya da genç bireylere ilgili harfi örneğin “ض” -harfini- öğretirken tanımlamalarını net yapabilmelidir. O harfi telaffuz ederken tek zorunlu materyal olan ağız, dil ve gırtlak bölgelerini ayrıntılarıyla tanıyabilmeli ve tanıtabilmelidir.

Harflerin sıfatlarına hâkim olmalı ve her bir sıfatta dilin konumunu ve sesin tınısını anlaşılır bir şekilde ifade edebilmelidir. Kısacası öğreticinin ve öğrencinin vazgeçilmez ihtiyacı olan bilgi ve doküman, birkaç cümle ve çizimle geçirilmiş harflerin çıkış yerlerinin ifadesinin anlatıldığı kitaplardan çok daha fazlasıdır. Görsel ve işitsel manada materyaller oluşturulmalıdır. Örneğin söz konusu harfler telaffuz edilirken dilin alacağı şekil animasyonlarla gösterilmeli ve arka platformdan doğru ses verilmelidir. Bunun yanında sunulan tanımlamalar da anlaşılır olmalıdır. Araştırmamız için problem olarak kabul edilen temel soru şudur: Öğrenciye Kur'ân'ı, en güzel şekilde hangi yöntem ve teknikle öğretebiliriz?

2. Araştırmanın Konusu

“Kur'ân'ın öğretilmesinde yöntem ve teknikler” konusunda yapılacak çalışmalar oldukça kapsamlı ve uzun zaman zarfında yapılabilir. Biz, bir araştırmanın olabileceği sınırlılıklar içerisinde araştırmamızı, örgün eğitimde İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip Lisesi Kur'an-ı Kerim dersi çerçevesinde yaygın eğitimde ise Kur'an Kurslarını dikkate alarak sınırlandırmayı uygun

⁶ Şahin, Hatice, *İslam Kültür Tarihinde Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri* (Doktora Tezi, 2011) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü s. 60.

bulduk. Araştırmamızda Kur'ân öğretimini ilk olarak konu edinen Hz. Muhammed (s.a.v) ve ashabının uygulamaları, ondan sonraki asırlardaki uygulamalar ve günümüzdeki uygulamalar ele alınarak Kur'ân öğretiminin kısa bir tarihçesi verilmiştir.

Kur'ân öğretimi, alanın uzmanları tarafından teorik ve pratik eğitim şeklinde ikiye ayrılmıştır. Esasen bu ayırım, Kur'ân eğitiminin bölümlerini, farklı seviyelerini gösteren bir mahiyet arz etmemektedir. Bu ayırımın temel amacı, Kur'ân eğitiminin temel özelliklerine vurgu yapmaktır. Buna göre Kur'ân eğitiminin teorik (kitabî) bilgilerini kişiler büyük oranda çalışarak, araştırarak kendileri edinebilmektedir. Meselâ harflerin her birinin mahrecinin neresi olduğu, sıfatların sayısı ve özelliklerinin neler olduğu konusu ile tecvidin diğer konuları bir yere kadar kitaplardan öğrenilebilmektedir.

Kur'ân tilâvetiyle ilgili birtakım bilgilerin teorik olarak öğrenilmesinin yanı sıra, bu bilgilerin pratikte nasıl uygulanacağı meselesi kişinin tek başına üstesinden gelebileceği bir konu değildir. Zira “ض” harfinin mahrecini ve sıfatlarını kitaplardan öğrenen bir kişinin, sadece okuduklarından hareketle, söz konusu harfin sesini doğru bir şekilde telaffuz etmesi mümkün gözükmemektedir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in usulüne uygun olarak tilâvet edilebilmesi, ancak usta-çırak ilişkisi çerçevesinde hoca talebe işbirliği ile öğrenilebilen bir özellik arz etmektedir. Bu nedenle Kur'ân öğretiminin merkezinde Kur'ân öğretmeni bulunmaktadır.

İnsanoğlu eğitilip geliştirilmeye yatkın bir varlık olarak yaratılmıştır. Yüce Yaratıcı, insanın kendisini geliştirip maddi ve manevi yönlerden terakki etmesini murâd etmiştir. O, bu çerçevede insanlara peygamberler göndermiş, kendisine temel insanî değerlerini öğretmesi için insanı bir anne-babadan yaratmış ve nihayet daha üstün bir terakkiye vesile olması açısından onu sosyal bir varlık kılmıştır.⁷

Kâmil bir insan için eğitim şart olmakla birlikte, bunun nasıl yapılacağı insanlık tarihi boyunca merak ve araştırma konusu olmuştur. Meselâ Hak Teâlâ,

⁷ Hucurât, 49/13.

peygamberlerini ilahî davetin nasıl olması gerektiği konusunda irşad etmiştir.⁸ Allah Teâlâ'nın dininin nasıl tebliğ edileceğini, tebliğde takip edecekleri yol ve yöntemleri peygamberlerine bildirmesi, eğitimciler için de önemli bir gerçeğe işaret etmektedir. Buna göre anlatılan bilgilerin mahza hakikatleri içermesi, onun muhataplar tarafından anlaşılıp kabul edilmesi için tek başına yeterli olmamaktadır. Doğruların, insanlara doğru yöntemlerle sunulması, istenen neticenin elde edilmesi için en temel gerçek olarak gözlemlenmektedir. "Vusûlsüzlüğümüz, usulsüzlüğümüzdendir." sözü, bu hakikate veciz bir şekilde işaret etmektedir. Bu nedenle Kur'ân eğitiminde de duruma göre takip edilmesi gereken bazı yöntemler bulunmaktadır.

Kur'ân eğitiminin temel amacı, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'den nakledildiği üzere okunmasını sağlamaktır. Bu çerçevede ele alınabilecek pek çok konu olmakla birlikte bu araştırmamızda öncelikle meselenin iki yönüne temas edilecektir: Bunlardan ilki Kur'ân-ı Kerîm eğitiminde ehil bir öğretmenin, hocanın önemi, diğeri ise bu eğitimin temel özellikleri yöntem ve teknikleriyle ilgili konular olacaktır

3. Araştırma Konusuyla İlgili Kuramsal Çerçeve ve Konuyla İlgili Belli Başlı Araştırmalar

Çalışmamızda öncelikle tarihi metin incelemesi yapılmıştır; çünkü araştırmamızın temelini oluşturan ve bize en sağlıklı bilgiyi sunacak olan eserler çoğunlukla Kur'ân tarihi ve Kur'ân'ın öğretim tarihi gibi Arapça ve Türkçe kaynaklardan oluşmaktadır. Hz. Peygamber'den günümüze kadar Kur'ân'ın öğretim tarihine göz attıktan sonra, Günümüz Eğitim Sisteminde Kur'ân öğretimiyle ilgili makaleler araştırılmıştır. Buna bağlı olarak öncelikle bu kaynaklar taranarak konumuzla ilgisi olan veriler toplanmış, daha sonra bu verilerin değerlendirilmesi yapılarak sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu araştırma, Kur'ân-ı Kerim öğretiminin tarihsel gelişimi kapsamında İmam Hatip Liseleri, İlahiyat Fakülteleri ve Kur'ân Kurslarında okutulan Kur'ân-ı Kerim ders programlarının amaç, muhteva, öğretim süreçleri ve değerlendirme boyutlarına ilişkin problemlerle sınırlıdır.

⁸ Tâhâ, 20/44.

4. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kur'ân'ı Kerim okunmasıyla ibadet olunan, insan hayatını maddî ve manevî bütün yönleriyle kuşatan, onu her yönden olgunlaştıran, ahlâkını güzelleştiren, dünya ve ahirette mutlu olmasını sağlayan, bütün dert ve sıkıntılarımızda kurtarıcı bir el gibi kendini takdîm eden Yüce bir kitaptır. Konumu, makamı ve mertebesi ne olursa olsun bütün insanlar onda kendi dertlerine çare olarak birşeyler bulurlar.⁹ Bütün İslâm âleminde olduğu gibi ülkemizde de Kur'ân-ı Kerim'in çok özel bir yeri vardır. Müslüman halkımız inanç ve ibadetlerinde, ahlâki ve gündelik yaşamlarında Kur'ân-ı Kerim'e büyük önem verirler. Hemen her devirde Müslümanların gündemini meşgul eden bu ilahi kitaba karşı sorumluluk bilinci çerçevesinde, Kur'ân-ı Kerim'in lafız ve mana yönünden tanınması ve öğrenilmesi ihmal edilemez bir görevdir. Bu görev bilinci ile hareket edildiğinde, Kur'ân'ın indiriliş gayesi daha iyi anlaşılacaktır.

Kelime-i Şehâdet'i diliyle söyleyip kalbiyle inanan hiç kimse yoktur ki, bu İlâhi Kelam'ın faziletini ve yüceliğini kabul etmiş olmasın. O bütün insanlığın kurtuluşu için, Hz. Peygamber'e Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla indirilen, onu islâm düşmanlarının elinden koruyarak, kıyamete kadar bütün insanlığa ikram ettiği eşsiz kelimadır. Bu Kitap İslam Dininde o kadar önemlidir ki her alanda olduğu gibi, ibadet alanında da namaz, Kur'ân'ı Kerim okumakla sahîh olur. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bir kimse Fatiha'yı okumadan namaz kılsa, (bilsin ki,) o namaz kusurludur (yani kabule şayan olmama ihtimali vardır)."¹⁰

Resûlullah (s.a.v.) gerek farz, gerekse sünnet namaz olsun; Fatiha'yı her rekatta okur ve: "Siz de, benden gördüğünüz gibi namaz kılın!"¹¹ buyururdu. Müslüman toplumunun yaşamlarının her alanında, yargıda, toplumsal hayatta, ekonomik ve iktisâdi hayatta, siyasi hayatta, eğitim hayatında Kur'ân'ı Kerim, Müslümanlarca müracaat edilmesi gereken kaynak kitap olarak kabul edilir. Çünkü en âdil, en kestirme çözüm yolunu gösterecek olan odur. Bu anlatılanların tarihte

⁹ Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, (Çev. : Abdülaziz Hatip ve Mahmut Kanık), İstanbul, 2010, s. 22.

¹⁰ Müslim, Salât, 34.

¹¹ Buhari, Ezan, 18.

nasıl cereyan ettiğini Resûlullah (s.a.v.) ile Muaz b. Cebel arasında meydana gelen diyalog en güzel şekilde anlatmaktadır.

Hz. Peygamber, Muaz b. Cebel'i Yemen'e göndermek istediğinde ona şöyle demişti: Önüne, yargıda bulunman icabeden bir mes'ele çıkarsa onu nasıl çözersin?

O şu cevabı verdi: "Allah'ın kitabıyla hükmederim. Hz. Peygamber devamla sordu:

Allah'ın Kitab'ında bulamazsan ne yaparsın? O, bu suale şu mukabelede bulundu: Allah Resûlü'nün (s.a.v.) sünnetiyle hallederim.

Buna karşılık Resûlullah tekrar sordu: Hem Allah Resûlü'nün sünnetinde, hem de Allah'ın Kitabı'nda bulamazsan neye müracaat edersin? Bu kez o şu yanıtı verdi: Kendi görüşümle icihad ederim, ama yine de bırakıp gitmem. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) memnuniyetini ve sevincini belirtmek için ellerini göğsüne vurdu ve şöyle buyurdu: Allah Resûlü'nün elçisini, Resûlullah'ın razı olduğu şeyde muvaffak kılan Allah'a hamdolsun."¹² Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın indirdiği kitapların en büyüğü, benzeri bulunmayan bir nur, nefislerin şifası, kalplerin darlıktan kurtulduğu açık bir delildir. Onun söylemlerinden daha açık, üslûbundan daha üstün, tilâvetinden daha güzel bir kitap yeryüzüne gelmemiştir ve asla kıyamete kadar da gelmeyecektir. Ona sımsıkı sarılan hidayeti bulmuş, onun yolundan gitmeyen Allah'ın gazabını hak etmiştir.

Dünya yaşlandıkça Kur'ân gençleşecek, zaman ilerledikçe Kur'ân'ın hakikatleri daha açık olarak ortaya çıkacaktır. Bizlere düşen görev, bu hakikatleri araştırıp öğrenmektir. Kur'ân körü körüne taklidi sevmez, kendisi üzerinde düşünülmesini ister. Biz onu ne kadar tanırsak, o kadar iyi anlayabiliriz.

Bu çalışmanın temel amacı, fert ve toplum hayatını derinden etkileyen Kur'ân-ı Kerim'in tarih sahnesine girdiği andan itibaren günümüze kadar yapıla gelen Kur'ân-ı Kerim öğretiminin mahiyetini, amacını, önemini ve tarihsel gelişimini ortaya koymaktır. Çalışmanın diğer bir amacı, "Kur'ân-ı Kerim Öğretiminin

¹² Tirmizi, Ahkâm, 3/1327

bugünkü durumunu, sorunlarını, hangi çalışmalarla daha yararlı hale getirilebileceğini belirlemek ve Kur'ân-ı Kerim öğretiminde, öğretim kalitesinin yükseltilmesine katkı sağlamaktır. Çalışmanın bu temel amaçları çerçevesinde, dini eğitim kurumlarında Kur'ân-ı Kerim öğretimi, üzerine dikkatleri çekmek gerekir. Mevcut Kur'ân-ı Kerim dersi programlarının geliştirilmesi çalışmalarında dikkate alınacak verileri belirlemek, bu çalışmaya büyük katkı sağlayacaktır. Bunun yanında Kur'ân-ı Kerim öğretiminde kullanılan özel öğretim yöntem ve teknikleri gözden geçirmek, eksikleri tespit edip, bunları gidermek vb. çalışmalar yapılmasına gerekçe oluşturmak da amaçlanmıştır.

5 . Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın gerçekleştirilebilmesi için öncelikle literatüre dayalı dokümantasyon metodu ile Kur'ân-ı Kerim öğretiminin ve Kur'ân-ı Kerim Dersi Programı'nın değerlendirilmesi yapılmıştır. Araştırmayı temellendirmek amacıyla önce ilgili literatür taranmıştır. Bu amaçla Kur'ân tarihi, Kur'ân üzerine yapılmış hermönetik, dilbilimsel ve anlamaya yönelik çalışmalar ile diğer ilgili kaynak kitap, web siteleri ve makalelerden faydalanılmıştır.

Araştırma, aşağıdaki önkabüllerden yola çıkmaktadır:

1) Kur'ân-ı Kerim derslerinde aynı yonteme bağlı kalıp, ders öğretiminde verimlilik açısından farklı yöntem ve tekniklerin uygulanmamasının öğrencilerin bu derse olan ilgilerini azaltmaktadır.

2) Bu yöntem ve tekniklerin uygulanmasında, yani Kur'ân-ı Kerim eğitiminde ehil bir hocanın (Fem-i Muhsin) ne kadar önemli olduğu gerçeği ihmal edilmiş bir konudur.

3)Kur'ân-ı Kerim dersi öğretmenleri ve din görevlileri mesleki yetersizlik ve pedagojik formasyon eksikliği gibi sebeplerle öğrencilerle yeterli iletişim kuramamakta ve bu dersi sevdirememektedirler. Bu da Kur'ân öğretiminde kaliteyi düşürmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'İ OKUMANIN, ÖĞRENMENİN ÖNEMİ VE İNSANA KAZANDIRDIKLARI

1.1 Kur'an-ı Kerim'i Okumanın Önemi

Kur'ân'ı Kerim kıyamete kadar gelecek olan bütün insanları doğru yola iletmek için gönderilen ilâhi kitaptır. Onun muhâtap kitlesi bütün insanlar, gayesi de bütün insanların dünya ve ahiret mutluluklarını sağlamaktır. Bu görev ve gayesini âyetlerinde örneklendirmiştir. Şimdi bunlardan birkaçını zikrelelim:

*“Bu Kur'ân, insanlar için basiret nurlarıdır ve kesin inanca sahip olacak bir topluluk için sırf hidayettir ve rahmettir.”*¹³ *“Gerçekten bu Kur'ân, insanları en doğru yola, en isabetli tutuma yöneltir.”*¹⁴ *“İşte bu (Kur'ân) Allah'ın hidayetidir ki, onunla dilediğine yol gösterir.”*¹⁵ *“Bu Kur'ân, hidayet rehberidir. Rablerinin âyetlerini reddedenlere ise, en fenasından gayet acı bir azap vardır.”*¹⁶

Âyetlerde Kur'ân'ın en doğru yola ulaştırılan bir hidayet rehberi olduğu, reddedilmesi hâlinde insanın tahammül gücünü aşan zorlu bir azapla karşı karşıya gelineceği ihtar edilmiştir. Buradaki 'hidayet'in kapsamına, insanı, hem bu dünya ve hem de âhiret hayatını düzenleyerek mesut edecek, huzura kavuşturacak tüm hususlar dâhildir. Zira Kur'ân-ı Kerim, hiçbir ayırım yapmaksızın bütün beşeriyeti kucaklayarak, karşılaşılan her türlü ihtiyaca en gerçekçi ve makûl cevaplar ve çözümler ortaya koymaktadır. Kur'ân-ı Kerim, insanları en yüksek hayat düzeninde yaşatacak, dünya ve ahiret saâdetini temin edecek bir hayat nizamı getirmiştir. İslâm'a göre hayat anlayışı da, yaşanan hayatın kıymet derecesi de Kur'ân'ın çizdiği düstürlara uymak ve uymamakla değer kazanır.

Bütün insanlık, refaha kavuşmak ve mutluluğu yakalamak için tarih boyunca çok gayret sarfetmiş ve hâlâ bu gayesine ulaşmak ümidiyle çeşitli uğraşlar

¹³ Câsiye, 45/20.

¹⁴ İsrâ, 17/9

¹⁵ Zümer, 39/23.

¹⁶ Câsiye, 45/11.

vermektedir. Günümüzde uygarlık, ilim ve teknik, akıllara durgunluk verecek şekilde ilerlemesine rağmen ne hazîndir ki insanlık, hâlâ devâsâ problemler içinde kıvranmakta, haysiyet ve onuruyla bağdaşmayan çirkin ve acımasız muamelelere maruz kalmakta, derin ve onulmaz bedbahtlıklar içinde yüzmektedir. Çünkü bu konuda göz ardı edilen çok önemli bir gerçek vardır ki o da, insanları hidayete erdirmek için indirilmiş olan Kur'ân'a gerçek anlamda gereken hassasiyeti göstermemek, ehemmiyet vermemek, meseleleri Kur'ân çerçevesinde ele almamaktır.¹⁷

Anlaşılan o ki, tek yönlü gelişme insanlığa mutluluk getirememektedir. Öyle ise katiyetle bilinmelidir ki, insanoğlu, Mushaf-ı Şerif'in iki kapağı arasında bulunan, yani bütün Kur'ân'daki emir ve tavsiyelere uymadıkça huzur bulup saadete eremeyecek; en girift olanına kadar içine düştüğü bütün problemler, Kur'ân'da yer alan prensiplere uyulmak sûretiyle ancak çözüme kavuşturulabilecektir.

Kur'ân'a sarılmaktan başka çarenin olmadığını sadece kabul etmek yetmez, onu uygulamak lazımdır: *"Hepiniz toptan, Allah'ın ipine (dinine) sımsıkı sarılın, bölünüp ayrılmayın. Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman idiniz de, Allah kalblerinizi birbirine ısındırmış ve onun lütfu ile kardeş oluvermiştiniz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oraya düşmekten de sizi O kurtarmıştı. Allah, size âyetlerini böylece açıklıyor, tâ ki doğru yola eresiniz."*¹⁸ *"Bir de şu: "İşte benim dosdoğru yolum. Ona tabi olun. Yoksa başka yollara uymayın ki, sizi O'nun yolundan ayırmasın. İşte kötülüklerden sakınasınız diye Allah, size bunları emretti."*¹⁹

Çünkü vahyin getirdiği esaslar dikkate alındığı takdirde mutluluğu yakalamak, refah ve huzura kavuşmak mümkündür. Aksi hâlde, her çeşidiyle kötülüğün içinden çıkma imkânı olmaz: *"Şimşek nerdeyse gözlerini köreltecek. Önlerini aydınlattı mı ışığında yürürler, karanlık çökünce de dikilir kalırlar. Allah*

¹⁷ Dartma Bahattin, *Kur'an Okumanın Anlamı*, Diyanet İlmî Dergi, Sayı 38, (Ağustos, 2002), Ankara, ss. 137-146.

¹⁸ Âl-i İmrân, 3/103.

¹⁹ En'âm, 6/153.

dileseydi kulaklarını sağır, gözlerini kör ederdi. Allah gerçekten her şeye kadirdir."²⁰

Şimdi böylesine önemli olan ölümsüz değerler kaynağından yeterince istifade etmek için ne yapmak gerekir? Başka bir ifadeyle Kur'ân'dan, insanı hidayete getirecek, dünyevî ve uhrevî mutluluğa erdirecek şekilde nasıl yararlanılır? Kısacası Kur'ân niçin indirilmiştir? Bu sorulara cevap mahiyetinde Kur'an'dan gerçek anlamda yararlanmak ve onu okumanın önemini anlamak için şöyle bir çizgi takip edebiliriz.

“Bu Kur'ân'ı öğreniniz! Şüphesiz ki siz onu okurken, her bir harfine karşılık on sevap alırsınız. Ben, “elif lâm mîm” bir harftir demiyorum. Elif bir, lâm bir, mîm de bir harftir. Her harfe mukabil on sevap vardır.”²¹ Hadîste kısaca, Kur'ân okuyanın, okuduğu her harfe karşılık on sevap alacağı ifade edilmiştir. Hattâ Kur'ân'ı zorlanarak okuyanların bile sevaba nail olacağı, üstelik iki kat sevap alacağı haber verilmiştir: “Kur'ân'da mâhir olan, sefere denilen kerim ve itâatkar meleklerle beraberdir. (Kur'ân'ı) güçlük çekerek, kekeleyerek okuyana ise iki kat ecir vardır.”²² Buradan, zorlanarak Kur'ân okuyanın okuduğu her harfe karşılık yirmi sevap alacağı sonucu çıkarılabilir. Ancak, yukarıdaki hadiste zikredilen “on” rakamından maksadın kesret (çokluk)ten kinâye, yani Kur'ân okuyanın çok sevap alacağı anlatılmak istenmiş olabilir. İşte böylesine mühim olan bir amelin önemini vurgulamak için olmalı ki, Resûlullah (s.a.v.), Kur'ân'ı öğrenen ve onu başkalarına öğretenele ilgili olarak şu müjdeyi vermiştir: “Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve onu başkalarına öğretendir.”²³ Kur'ân okumanın ve dinlemenin pek çok faydasının olduğu muhakkaktır: “Öyle ise, Kur'ân okunduğunda hemen ona kulak verin, susup dinleyin ki merhamete nail olasınız.”²⁴ “Allah'ın evlerinden (herhangi) bir evde, Allah'ın kitabını okuyan, aralarında mutalâa eden topluluğa sekîne iner; onları

²⁰ Bakara, 2/20.

²¹ Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'an, 16.

²² Müslim, Salâtü'l-Müsafirîn, 244; Ebu Davud, Salât, 349.

²³ Buharî, Fedâilü'l-Kur'ân, 21.

²⁴ A'râf, 7/204.

rahmet bürür, melekler kuşatır ve Allah kendi katındaki kimseler arasında zikreder.”²⁵

1.2 Kur’ân-ı Kerim’i Öğrenmenin ve Anlamanın Önemi

Kur’ân okumadaki asıl hedef, onu öğrenmeye, anlamaya çalışmaktır. Bu husus, âyetlerde gayet açıktır: “*Düşünüp mânâsını anlamamız için Biz, onu Arapça bir Kur’ân olarak indirdik.*”²⁶ “*Biz, düşünüp anlamamız için onu Arapça bir Kur’ân olarak indirdik.*”²⁷ “*Öyle olmasa, Kur’ân’ı düşünmezler mi? Yoksa kalblerinin üzerinde üst üste kilitler mi var?*”²⁸

Aynı konuda, şu hadisi zikretmeliyiz: “Her kim Kur’ân’ı okur, onu anlayarak ezberler ve helâlini helâl, haramını haram kabul ederse, Allah bu Kur’ân sebebiyle onu Cennete koyar.”²⁹

Kur’ân’ı anlamaya çalışmanın, üzerinde kafa yormanın, tefekkür etmenin, nâfile namaz kılmaktan daha önemli olduğu, Resûlullah’ın Ebû Zerr’e hitâben söylediği: “Oturup, Allah’ın kitabından bir âyeti anlamak, senin için yüz rekât (nâfile) namaz kılmaktan daha hayırlıdır.”³⁰ Sözünde gayet net olarak ifade edilmiştir. Bir başka hadîste de Resûlullah Efendimiz (s.a.v.), şöyle buyurmuştur : “Kur’ân’ı üç günden az bir sürede hatmeden, onun mânâsını anlayamaz.”³¹

1.3 Kur’ân-ı Kerim’i Öğretmenin ve Yaşamının Önemi

Kur’ân-ı Kerim’i tam manasıyla okuyup, anladıktan sonra üçüncü hedef onun öğretilip, yaşanmasıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de geçmiş kavimlerin ve özellikle de İsrailoğullarının Hak katından indirilen kitaplarla ilgili sorumluluklarına dikkat çeken âyetlerde Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Size verdiğimiz kitaba kuvvetle sarılın! Onda bulunanları dâimâ hatırlayın! Umulur ki bu sayede korunursunuz.*”³²

²⁵ Ebû Dâvûd, Salât, 349.

²⁶ Yûsuf, 12/2.

²⁷ Zühurf, 43/3.

²⁸ Muhammed, 47/24.

²⁹ Tirmizî, Fedâilü’l-Kur’ân, 13.

³⁰ İbn Mâce, “Mukaddime”, 16.

³¹ İbn Mâce, İkametü’s-Salât, 178.

³² Bakara, 2/63.

“Söylenenleri anlayın!”³³ Allah Teâlâ Yahyâ -aleyhisselâm’a hitaben: “Ey Yahyâ! Kitaba var gücünle sarıl!”³⁴ buyurarak, Tevrat’ı anlama ve emrini yerine getirme konusunda uyarmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’in indiriliş hikmeti de, anlaşılma ve yaşanma’dır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’deki şu âyet-i kerîme Hz. Peygamber’in, insanların Kur’ân’ı anlamasına yardımcı olmak husûsundaki görevini belirlemektedir: “Kur’ân’ı sana insanlara gönderileni açıklayasın diye indirdik! Belki düşünürler...”³⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de bundan başka Kur’ân’ın anlaşılmasını sağlamaya yönelik emirler ihtivâ eden pek çok âyet-i kerîme bulunmaktadır.³⁶

Kur’ân’ı Rabbimizin bizlere yolladığı her an yaşanması gereken bir hayat kitabı gibi algılamak, insanda onu anlama duygusunu harekete geçirir. Öyle ya, bir dostumuz bile bir mektup gönderse “talebi nedir?” diye merak eder, anlamaya çalışırız. Çünkü anlamadan talebini yerine getirmemiz mümkün değildir. Bu anlamda Hz. Osman’ın: “Seven sevgilisinin kelâmından doymaz”³⁷ sözü çok anlamlıdır.

Hz. Peygamber’in Kur’ân’a karşı üç önemli görevi vardır. Bunlardan biri tebliğ, öbürü tebyin diğeri ise tatbiktir. Tebliğ görevi, ilâhî mesajı artırıp eksiltmeden olduğu gibi insanlara aktarmaktır. Tebyin Kur’ân’ı açıklamak yani onu öğretmek; onun anlaşılması zor olan cihetlerini izah etmek demektir. Tatbik ise onu yaşamaktır.

Kur’ân’da, Allah Rasûlü’ne kitap ve hikmet indirildiği, bilmediği şeylerin kendisine öğretildiği beyan edilmektedir.³⁸ Kitaptan maksad Kur’ân’dır. Hikmet ise genellikle sünnet olarak yorumlanmıştır. Kitapta muhkem ve müteşâbih olmak üzere anlaşılması kolay ve zor olan âyetler vardır. Mânâsı zor olan âyetlerin anlaşılması Hz. Peygamber’in rehberliğinde gerçekleşebilecek bir husustur. Çünkü Kur’ân’da kapalı kalan bazı konuların açıklanması, Hz. Peygamber’in sünneti sayesinde gerçekleşmiştir. Nitekim Kur’ân’daki “Aranızda meşrû olmayan yoldan elde edip

³³ Bakara,2/93;A’râf, 7/145, 171.

³⁴ Meryem, 19/12

³⁵ Nahl, 16/44

³⁶ En’âm, 6/65, 98; Yûnus,10/24;Yûsuf,12/2

³⁷ Yılmaz, Hasan Kâmil, *Kur’an’ı Anlamak ve Yaşamak*, Altınoluk Dergisi, Sayı: 294(Ağustos 2010) , İstanbul, s.10.

³⁸ Nisâ, 4/113.

yemeyin³⁹” hükmünü sünnet “Rızâsı olmadıkça kişinin malı, bir başkasına helâl olmaz”⁴⁰ şeklinde açıklamıştır.

Yine Kur’ân’da namaz, oruç, zekât ve hacla ilgili hükümler vardır. Bu hüküm ve emirlerin yapılış şeklini ve tatbikatını gösteren Allah Rasûlü’nün sünnetidir. Namazların vakit ve rekâtları, orucun şekli, zekâtın nisâbı, haccın edâ tarzı, sünnetle açıklanan hususlardandır. Dolayısıyla, Hz. Peygamber ve onun tatbikatı bilinmeden ibadetlerin icrâ tarzı anlaşılamaz.

Kur’ân’ın mânâsını anlama hususunu Hz. Mevlânâ, körlerin değnekle irtibatına benzeter. Mânâyı bırakıp Kur’ân’ı sadece tecvidle okumada titizlik gösterenleri değnekle yürüyen körlere; hâfız körleri de Mushaf kılıfına benzetmekte ve şöyle demektedir:

“Değnek, körlerin hayat arkadaşıdır. Kur’ân’ın mânâsını bırakıp kelimelerini ezberleyenler, ‘Kur’ân sandığı’ mesâbesindedir. Elbette Kur’ân dolu bir sandık, bomboş bir sandıktan iyidir. Yükten ve eşyadan boş olan bir sandık ise; fareler, yılanlar ve akreplerle dolu olan sandıktan iyidir.”⁴¹

Mevlânâ bu sözleriyle Kur’ân ehlini beş dereceye ayırmaktadır:

- 1) “ Kur’ân’ın hem kelimelerini doğru okuyan ve hem de mânâsını bilenler,
- 2) Kur’ân’ın zâhirini, kelimelerini bilen, sır ve hakikatinden gâfil olanlar,
- 3) Kur’ân’ın kelimelerini hıfz etmiş, Kur’ân’a kılıf ve çekmece olanlar,
- 4) Kur’ân’dan tamamıyla boş; ne dışını ne içini bilen, boş sandık gibi olanlar,
- 5) Kalpleri Kur’ân’dan boş, fare ve yılan gibi fâsid fikir ve inançlarla dolu bulunanlar.”

³⁹ Bakara, 2/188

⁴⁰ Ahmed İbn. Hanbel, Müsned, V/72,113

⁴¹ Celâleddin-i Rûmi Mevlana, Mesnevi, (Çev. Adnan Karaismailoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, c. V, b. 1394-1398.

Hiz. Peygamber'in "Üsve-i Hasene (model şahsiyet)" oluşu, Kur'an-ı Kerim'i anlama ve yaşamadaki yeri ve önemi, onun tatbik göreviyle doğrudan alakalıdır. Peygamberler, getirdikleri ahkâmı önce kendi nefislerinde yaşayan model insanlardır. Vahyin emrine muhatap olan insanlar ise, onun uygulanışını görmek isterler. Bu yüzden peygamberlerin vahye yönelik görevlerinden biri tatbiktir. Yani Hiz. Peygamber'in Kur'an öğretimindeki yöntem ve tekniği onu yaşayarak öğretmek olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de vahyin Hiz. Peygamber'in kalbine indirilmesi ile ilgili mânâ üzerinde bu açıdan düşünmek gerekir. Çünkü Kur'an'ın Hiz. Peygamber'in kalbine indirilmiş olması, Kur'an ahkâmını hayata geçirmede yüksek seviyede bir hareket imkânı sağlamıştır. Allah Rasûlü kalbine indirilen vahyi hiç zorlanmadan uygulamış ve âdetâ canlı bir Kur'an hâline gelmiştir. Kur'an'ın model insana sevgiyle bağlanmayı emredip onu Allah sevgisiyle irtibatlandırması model kişiyle halk arasındaki ortak noktaya işaretir. "*De ki siz Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizleri sevsin ve günahlarınızı bağışlasın!*"⁴² âyeti bu sırrı açıklamaktadır.

İlâhî kitapların temel hedefi tatbiktir. Yoksa onları sadece dille okumak; düzene koymak, yazmak ve çoğaltmak değildir. Zira bu tür ayrıntı sayılabilecek hizmetlere yoğunlaşmak, insanı asıl hedeften uzaklaştırabilir. Bu bakımdan Kur'an'ı okuyup, yaşamayı ve onu öğretip, yaşatmayı hayatın merkezine almak gerekir.

Kur'an, ilâhî ferman mesabesinde. Allah onunla kullarına namaz, oruç, zekât, hac ve diğer dinî emirlerle insanî ilişkileri ferman buyurmaktadır. Yapanlarına mükâfât, ihmâl edenlerine azâb edeceğini vaad etmektedir. İlâhî emirleri yerine getirmeden sadece okumakla iktifâ, yetersiz ve faydasızdır.

Müslümanın Kur'an karşısındaki durumu bundan farklı değildir. Evet, Kur'an'ı süslü kılıflarla yüksek mekânlarda tâzim ile saklamak, mübarek gün ve gecelerde okumak elbette güzeldir. Ama yeterli değildir. Çünkü istenen sadece okumak değil, okumanın ötesinde anlamak ve daha ötesinde onu yaşamak vardır. Mevlânâ Mesnevî'sinde bu gerçeğe şöyle işaret eder:

⁴² Âl-i İmran, 3/31.

“Kur’ân, Peygamberlerin kıssaları ve hâlleri,

Peygamberler de hak denizinin balıklarıdır.

Kabul et ki sadece okumak Kur’ân değildir.

Nebî ve velîleri sadece görmek fayda sağlamaz.”⁴³

Nebîler ile velîlerin hâl ve duygularını yaşamadıkça, onların boyalarına boyanmadıkça, sadece görmekten bir fayda hâsıl olmaz. Kur’ân da böyledir. Onu sadece görmek ve okumak maksada ulaşmak için yeterli değildir. Asıl olan yaşamaktır. Ancak insanların ilâhî ahkâmı yaşamada oldum olası problemleri vardır. İsrailoğulları zamanında olduğu gibi, İslâm döneminde de bu tür sıkıntıların olacağını Allah Rasûlü haber vermiş ve üç defa tekrarlayarak: *ilmin insanlardan çekilip alınacağı ve insanların ilimden hiçbir şeye güç yetiremeyeceği bir zaman gelecek*” buyurmuştur. O mecliste hazır bulunan Ziyad b. Lebîd: “Yâ Rasûlallah ilim insanlardan nasıl alınır? Oysa biz Kur’ân’ı okuyup duruyoruz. And olsun bundan sonra onu çocuklarımız ve kadınlarımıza da öğreteceğiz” dedi. Allah Rasûlü şöyle cevap verdi: *“Ziyad, Allah hayrını versin! Tevrat ve İncil de Yahudi ve Hıristiyanların yanında ama onlara hiçbir faydası yok! İlimin alınması demek âlimlerin yok olması demektir.”⁴⁴*

Allah Rasûlü, ümmetinin Kur’ân’ı yaşamasından ve Kur’ânî hassasiyetleri korumasından kaygılarını zaman zaman dile getirmiştir. Allah Rasûlü mektebinin talebelerinden İbn Mes’ûd derdi ki: “Şimdi öyle bir zamanda bulunuyorsunuz ki fukahâsı çok, kurrâsı azdır. (Fukahâ zâhid âlimler, kurrâ ise lâfızları okuyanlar demektir.) Bugün Kur’ân’ın hükümleri korunuyor, harfleri, zâhiri o kadar korunamıyor. İsteyen az, veren çok. Namazlar uzun, hutbeler kısa tutuluyor. Hevâ ve heveslerden önce insanlar amellere sarılıyor. Ancak insanlara öyle bir zaman gelecek ki fukahâsı az, kurrâsı çok olacak. Kur’ân, zâhiriyle bellenecek emir ve hükümleri

⁴³ Yılmaz, Hasan Kamil, a.g.m., s.11.

⁴⁴ Tirmizi, İlim,5/2653

unutulacak. İsteyen çok, veren az olacak. Hutbeler uzun, namazlar kısa tutulacak. İnsanlar amellerinden önce hevâ ve heveslerini ızhâr edecekler.”⁴⁵

Kur’ân’daki “*Sen hemen o sana vahyolunana sarıl. Muhakkak ki sen, doğru bir yol üzerindesin.*”⁴⁶ ilâhî emri, Allah’ın emir-yasak, ibadet, ilim vb. şeylerin ilâhî bir yardım ve Rabbânî bir destek olmaksızın insan gücüyle hakkınca yerine getirilemeyeceğine işaret etmektedir. Bu bakımdan insan ilâhî emirlere sarılmada, Kur’ân’ı yaşamada ilâhî destek ve inâyete sığınmalıdır. Nitekim Fâtîha Sûresi’ndeki “*Ancak Sana kulluk eder, ancak Sen’den yardım dileriz*” âyetinde:

“Kulluğu yaşamada ve Sana yönelmede de başarı ve inayet Sen’endir; Sen’in yardımın olmadan gerçek kulluğu yaşayamayız; Kur’ân’ın nûru olmadan hak ile bâtili ayırt edemeyiz” demektediriz.

Ehlullah katında Kur’ân’la meşgüliyetin özü, anlamak ve tatbik/yaşamak açısından olmalıdır. Allah dostları sadece lâfzın okunması şeklindeki Kur’ân’la meşgüliyeti nâkıs görürler. Nitekim Şeyh İbn Atâ’ya (öl. 311/923): “*Kur’ân’dan ne kadar okuyorsunuz?*” diye soruldu. “*On dört sene evveline kadar günde bir hatim indirirdim. On dört seneden beri ise ancak Enfâl Sûresi’ne gelebildim*” diye cevap verdi. İbn Atâ’nın on dört senede Kur’ân’ın ancak üçte birini okuyabilmesi, okuduklarının mânâlarını iyice anlamak ve hükümleriyle âmil olmak, uygulamak ve yaşamak içindir.⁴⁷

Müslümanın hayatında Kur’ân’ı okuyup anlama ve yaşamının ayrı bir değeri vardır. Özellikle sekülerleşen günümüz dünyasında hayatı Kur’ân’la yaşama gayreti ayrı bir anlam kazanmaktadır. Kur’ân, doğumdan ölüme bütün hayatı kuşatan hükümler vaz’ etmektedir. “Bu dünya işi, bunun Kur’ân ve dinle ne alâkası var?” diyebileceğimiz bir alan hemen hiç yoktur. Çünkü Kur’ân her nefesimizin düzenleyicisidir. Yukarıda Kur’ân’ın, üzerinde düşünülmesini istediğinden söz etmiştik. Elbette, onu anladıktan sonra hayata geçirmemek olmaz. Bu sebeptendir ki, “*Andolsun, size, içinde şanınız, şerefiniz bulunan bir Kitab indirdik. Aklınızı*

⁴⁵ Buhârî, el-Edebü’l-Müfred, 789.

⁴⁶ Zuhruf, 43/43.

⁴⁷ Yılmaz, Hasan Kamil, a.g.m., s.12.

kullanmıyor musunuz?”⁴⁸ Tabî ki, Kur’ân üzerinde sadece tefekkürle yetinip, onu hayata geçirmedikçe, istenilen neticeyi elde etmek mümkün değildir. “Biz sana hayrı, feyiz ve bereketi bol bir Kitap indirdik ki, insanlar onun âyetlerini iyice düşünsünler ve aklı yerinde olanlar ders ve ibret alsınlar.”⁴⁹ “Yemin olsun: Biz, ders alınsın diye Kur’ân’ın anlaşılmasını kolaylaştırdık. Hani var mı düşünen ve ibret alan?”⁵⁰

Bir hadîs-i şerifte de bu hususlar şöyle bir benzetme ile anlatılmıştır: “Kur’ân’ı öğreniniz, onu okuyunuz. Kur’ân’ı öğrenen, onu okuyan ve gereğini yapan kişi, misk ile doldurulmuş bir kap gibidir; kokusu her tarafa yayılır. Kur’ân’ı öğrenip anlayabildiği hâlde gaflete dalan kişi ise, içinde misk varken ağzı sıkıca kapatılmış kap gibidir.”⁵¹ Kur’ân’ı okuyan, anlayan ve onu yaşayan, âhirette de tahminlerimizin ötesinde bir güzelliğe kavuşacak, ayrıca ebeveyni onun sayesinde arzu edilmeye değer lütuf ve nimetlere erecektir: “Kur’ân’ı okuyan ve hükümleriyle amel edenin anne ve babasına kıyâmet günü parlaklığı dünyadaki güneşin parlaklığından daha kuvvetli olan bir taç giydirilir. O hâlde Kur’ân’ı bizzat uygulayan hakkında ne düşünürsünüz?”⁵²

İşte bundan dolayı olmalı ki, Kur’ân’ı okuyup tatbik etmeye çalışan kimse, gıpta edilmeye değer bulunmuştur: “Ancak iki kişi gıpta edilmeye değerdir: Birisi, Allah’ın kendisine Kur’ân ihsan edip de gece-gündüz onu okuyarak uygulamaya çalışan; diğeri de, Allah’ın verdiği malı gece-gündüz infak eden kimsedir.”⁵³

Kur’ân-ı Kerim hayatın merkezine alınmadan, ondan beklenen müjdeler gerçekleşmez. Bireylerin ve içinde yaşadığı toplumların olumlu yönde değişmesi ve kalkınması, Kur’ân’ın hayat nizamı haline getirilmesine bağlıdır. Aksi hâlde, Peygamberimiz’in (s.a.v.) şu hadisinin ilk kısmının gerçekleşmesi umulurken, son kısmı gerçekleşir ki, bu da, insanlık açısından tahammülü imkânsız vahim sonuçlar doğurur: “Allah, bu Kelâm’la bir kısım kavimleri yükseltir, diğer bir kısmını da

⁴⁸ Enbiya, 21/10.

⁴⁹ Sâd, 38/29.

⁵⁰ Kamer, 54/17, 22, 32, 40.

⁵¹ Tirmizî, Fedâilü’l-Kur’ân, 2.

⁵² Ebu Davud, Vitir, 14

⁵³ Müslim, Salâtü’l-Müsafirîn, 266-267.

alçaltır.”⁵⁴ Resûlullah, Kur’ân’ı ayrıca şifa olarak da zikretmiştir: “Şu iki şifalı şeye devam ediniz: Bal ve Kur’ân.”⁵⁵ Bal, maddî bünyenin sağlığı için ne kadar yararlı ise, Kur’ân da maddi hastalıklar için hattâ onlardan daha da fazla manevî yapının sağlıklı olması için elzemdir. Bir başka hadîsinde Resûlullah: “İlacın en hayırlısı Kur’ân’dır.”⁵⁶ Buyurmakla Kur’ân’ı, en iyi ilaç olarak tek başına zikretmiştir.

Bizzat Kur’ân, inananlara şifâ ve rahmet oluşunu şöyle beyan etmektedir: “Biz, Kur’ân’ı mü’minlere şifa ve rahmet olarak indiririz. Ama o, zalimlerin ise sadece ziyanını artırır.”⁵⁷ Tabî ki rahmete nail olma, kuşkusuz Kur’ân’ı doğru bir şekilde anlayıp uygulamaya bağlıdır: “İşte bu Kur ân da, indirdiğimiz kutlu bir kitaptır. Artık ona tâbi olun, inkâr ve isyandan sakının ki rahmete nail olasınız.”⁵⁸

1.4 Kur’an-ı Kerim’i Okumanın ve Öğrenmenin İnsana Kazandırdıkları

Yaratılan binlerce canlı içerisinde akıl ve şuur sahibi olan ve aynı zamanda Allah’ın yeryüzünde halifesi olma şerefini üzerinde taşıyan yalnızca insandır. İnsana, başta herhangi bir iradi fonksiyonu olmaksızın bu şerefi kazandıran Cenab-ı Hakk, onu her dönemde kendisine muhatap kabul etmiş, bu önemli görev ve pâyeyi değişik zamanlarda hatırlatmış ve bunun insanlara ulaştırılması için de farklı zaman ve mekânlarda peygamberlere “sahifeler” ve “kitaplar” inzal buyurmuştur. Gönderilen bütün ilâhi beyanlardaki temel gâye, insana mevhibe-i ilâhi olarak verilen bu şerefin asla unutulmaması, yaratılıştaki sırrın farkında olunması ve netice olarak da dünya-âhiret mutluluğunun yakalanmasıdır. İnsanlığın başlangıcından günümüze dek bazı temel prensiplerin dışında, hayat şartları ve ihtiyaçlar farklı olduğu gibi, bu ihtiyaçlara her dönemde verilen ilâhi beyandaki (tali) prensiplerde de zaman zaman değişiklikler olmuştur. Hz. Âdem’e o dönemin ihtiyaçlarına göre “sahife”ler şeklinde verilen ilâhi beyan, kendisini takip eden Hz. İdris, Hz. Nûh ve Hz. İbrâhim gibi peygamberlere sayfası ve muhtevası daha geniş “sahife”ler şeklinde devam etmiş,

⁵⁴ Müslim, Müsâfirin, 269.

⁵⁵ İbn Mâce, Tıb,7.

⁵⁶ İbn Mâce, Tıb,38.

⁵⁷ İsrâ, 17/82.

⁵⁸ En’âm, 6/155.

Hz. Mûsa ve Hz. İsa'ya "kitap" olarak nâzil olmuş, son olarak da Hz. Muhammed'e, (s.a.v.) bütün kitapları özetleyen, doğrulayan, bütün zaman ve mekânlara yetecek ölçülere sahip olan özellikleriyle Kur'ân nâzil olmuştur.

Resûlullah'ın tarifleriyle Kur'ân; öyle bir kitaptır ki: "O'nda, sizden önceki (milletlerin ahvaliyle ilgili) haber, sizden sonra (kıyamete kadar) gelecek fitneler ve kıyamet ahvali ile ilgili haberler, ayrıca sizin aranızda, (iman-küfür, taat-isyan, haram-helâl vs. nevinden) cereyan edecek ahvâlle alâkalı da hükümler vardır. O, hak ile batılı ayırdeden tek ölçüdür ve O'nda her şey ciddidir. Kim bir zalimden korkarak ondan kopar ve onunla amel etmezse, işte o zaman Allah da onu helâk eder. Kim O'nun dışında bir hidayet ararsa, Allah o kimseyi saptırır. Zira o, Allah'ın en sağlam ipi (hablu'l-metin)dir. O, hikmeti hatırlatan bir beyan ve Hakk'a ulaştırıcı bir yoldur. O, kendisine uyanları (değişik arzulara takılıp) kaymaktan, kendisini kıraat eden dilleri de iltibastan korur. Âlimler hiçbir zaman ona doyamaz. Onu çokça tekrar okuyana o, usanç vermez ve tadını eksiltmez. Onun insanlarda hayret uyaran yanlarının sonu gelmez. O öyle bir kitaptır ki, cinler onu işittikleri zaman, şöyle demekten kendilerini alamamışlardı: "*Biz, doğru yolu gösteren harika ve hiç duyulmadık bir Kur'ân dinledik. Biz onun (Allah kelâmı olduğuna) inandık.*"⁵⁹ O'nun üslubuyla konuşan, doğruyu konuşmuş olur. O'nunla amel eden, mutlaka mükâfat görür. Kim onunla hüküm verirse, adaletle hükmeder. Kim ona çağrılırsa, doğru yola çağrılmış olur."⁶⁰

Kur'ân, gerek yaşantıda, gerekse vicdanlarda yerleştirdiği prensiplerle, hayatın bütün yönlerini içine alacak şekilde gayet açık bir metod ortaya koymuştur. Öyle orijinal bir metod ki, insanlık daha önce onun benzerini görmemiştir. O, insanlığa, madde ve manâda daha önce hiç bir sistemin vermediğini vermiştir. Aynı zamanda, geçici ve bölgesel peygamberlik devri onunla sona ermiş, herkesi içine alan zaman-mekân bakımından evrensel peygamberlik müessesesi onunla başlamış ve onunla kıyâmete kadar devam edecektir.

⁵⁹ Cin,72/1

⁶⁰ Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 14/2906

Kur'ân'ı okumakla insan, Yaratıcısına muhatap olma gibi elde edilecek makamların en üstünü yakalamış olur. Böyle bir konumun şuurunda olan insan ise, okuduğu Kur'ân'la Rabbini dinler ve Rabbiyle konuşur.

Çalışmamızın bu bölümünün sonunda ise, yukarıda sadece bazı hususlarına vurgu yaptığımız Kur'ân'ın, okunup anlaşılmasıyla insanların dünya ve âhirette elde edecekleri kazançlar ve Kur'ân okurken dikkat edilmesi gereken hususlar üzerinde durulacaktır.

1.4.1. Kur'ân-ı Kerim'i Okumanın ve Öğrenmenin Dünyada Kazandırdıkları

Kur'ân, yalnızca insanların ölüm ötesi hayatlarını ilgilendiren hususları açıklayan, ibadetler hakkında bilgi veren ve Yaratıcı'nın birliği ve varlığını ortaya koyan delilleri değil, aynı zamanda o, insanların dünyadaki mutluluklarını temin hususunda da yol gösterendir. Kur'ân, insanlar için güzel bir nasihatçı, yol gösterici ve kalplerin şifa kaynağıdır. Bu konuda Hz. Peygamber bir doktor, doktorun elindeki reçete de Kur'ân'dır. Bu husus, Yüce Beyan'da şöyle ifade edilir:

“Ey insanlar! İşte size, Rabbinizden bir öğüt, gönüllerdeki dertlere bir şifa, müminlere doğru yolu gösteren bir hidayet ve rahmet geldi.”⁶¹

Kur'ân, bu âyette insanlara dört merhaledeki müdahalesini ifade etmektedir. Öncelikle, insanların âhireti inkâr edip, hiçbir sorumluluk hissetmeden şursuzca yaşamalarına karşı öğüt vermekte, onları aydınlatmaktadır. İkinci olarak her bir insanın gönül dünyalarına hitap ederek oradaki mânevî ve ahlâkî bozuklukları tedaviye yönelmekte, insanın iç dünyasını arındırmasını, doğru inanç ve güzel hasletler kazanmasını sağlayıcı hükümler getirmektedir. Üçüncü olarak Kur'ân'ın uyarı ve öğütlerini ciddiye alıp onun şifa verici hükümlerini benimseyen kişinin doğru ve yanlışları görmesine, ebedî kurtuluşa yönelmesine ve hak yolda yürümesine rehberlik etmekte; nihayet bu kemal derecelerini aşan mü'minlerin Allah'ın sevgi ve rahmetini kazanmalarını sağlamaktadır. Bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim

⁶¹ Yûnus, 10/57.

kendisine gönül dünyasını kapatanlara, asla rahmet ve hidayet kaynağı olamaz. Nitekim şu âyet, bu husus için verilecek pek çok misalden yalnızca birisidir:

*“Allah, adaleti, ihsanı (en güzel davranışı), muhtaç oldukları şeyleri yakınlarına vermeyi emreder. Hayasızlığı, çirkin işleri, zulüm ve tecavüzü yasaklar. Düşünüp tutasınız diye size öğüt verir.”*⁶² İnsanlar, tavsiye edilen emir ve yasakları tam anlamıyla yerine getirince de dertlerden kurtulur, gönüller güven ve emniyete ulaşır ve neticede Yüce Yaratıcının:

*“Ey gönül huzuruna ermiş ruh! Sen Rabbinden razı, O senden razı olarak dön Rabbine! Sen de katıl has kullarım içine, gir Cennetime!”*⁶³ beyânındaki sırrı yakalamış olur. Bu sırla da İlahî rahmeti yakalar ki, âyetin sonunda belirtilen *“Kur’ân’ın rahmet olması”* ifadesi buna işaret etmektedir.

Kur’ân, bütün insanlık için rehberdir. İnsan ne kadar ilerlerse ilerlesin, maddî olarak hangi seviyeye ulaşırsa ulaşsın, Kur’ân’ın ona gösterdiği prensiplerden asla müstağni kalması düşünülemez. Bu hidayet, toplumun sadece belirli bir kısmını değil, herkesi ilgilendiren, her seviyedeki insanın muhtaç olduğu, ilerlemiş medeniyetlerin de sonsuza dek yükselmesinin teminatı olarak inmiş bir hidayettir. Bu hidayetle insan, dünyada öğrenmesi gerekli şeyleri öğrenecek, bununla birlikte asıl maksadı da unutmayacaktır.

Kur’ân’ın rehber olması Kur’ân-ı Kerim’de üzerinde önemle durulan bir meseledir. Mealini vereceğimiz şu iki âyet de bu durumu ifade etmektedir:

*“İşte kendisinde bir şüphe olmayan bu kitap; sakınanlar için hidayetin tâ kendisidir.”*⁶⁴

*Deki: “O iman edenler için hidayet ve şifadır.”*⁶⁵

Kur’ân, insanları yolların en doğrusuna götürür. Gerek insanların kendileriyle olan münasebetlerinde, gerek insanların birbirleriyle olan münasebetlerinde ve gerekse devletlerarası münasebetlerde Kur’ân, en ideal ve

⁶² Nahl, 16/90.

⁶³ Feer, 89/27-30.

⁶⁴ Bakara, 2/2.

⁶⁵ Fussilet, 41/44.

mükemmel yolu gösterir. Çünkü Kur'ân, "Alîm" (her şeyi en ince detaylarına kadar bilen) ve "Habîr" (her şeyden haberdar olan) sıfatlarına sahip Allah'ın kelâmıdır. İnsanların ortaya koyduğu, beşerî duygu ve düşüncenin içerisinde bulunduğu her şeyde bir eksikliğin olması en tabîidir. Bu, insan olmanın gereğidir. İnsanlığın, her dönemde yeni arayışlara girmesi de bunun en güzel bir göstergesidir. İşte bu anlamda Kur'ân, yolların en sağlamını, prensiplerin en uygununu ve içinde hiçbir eksikliğin olmadığı hükümleri ihtiva etme özelliğini tam ve eksiksiz olarak taşıyan biricik İlâhi Kitap'tır. Onun bu yönü şöyle ifade edilmiştir:

*"Gerçekten bu Kur'ân, insanları en doğru yola, en isabetli tutuma yöneltir."*⁶⁶

Kur'ân-ı Kerim öyle mucizevî bir etkiye sahiptir ki, onun sesini duyunca sadece insanlar değil, melekler de o güzel sese kulak verir ve onu dinlemek için gelirler. Kur'ân-ı Kerim'in okunduğu mekân, güven ve huzur ortamına dönüşür. Böyle bir toplum, güvenin, huzurun ve mutluluğun teminatı olan bir toplum demektir. Hz. Peygamber, bu hususu şöyle ifade buyurur: "Bir topluluk Kur'ân'ı okuyup, onu aralarında müzakere etmek üzere Allah'ın evlerinden birinde bir araya toplandıklarında, mutlaka üzerlerine sekinet iner ve onları Allah'ın rahmeti bürür. Melekler de onları kanatlarıyla sararlar. Allah Teâlâ da, onları huzurunda bulunan yüce topluluğa (meleklerle) anar."⁶⁷

Hiz. Peygamber'in yukarıda anlattığı durum, sahâbeden Üseyd b. Hudayr tarafından da bizzat yaşanmıştır. Bu husustaki rivayet şöyledir: "Hz. Üseyd, geceleyin (hurma harmanında iken) Kur'ân'dan Bakara sûresini okuyordu. Hemen yakınında ise atı bağlıydı. Birden bire atı şahlandı. Bunun üzerine Kur'ân okumaya ara verdi. At da sakinleşti. Üseyd tekrar okumaya başlayınca, at tekrar şahlandı. Üseyd yine okumaya ara verince at yine sakinleşti. Biraz sonra yeniden okumaya başlayınca at yeniden şahlandı. Oğlu Yahya ata yakın bir yerdeydi. Ona bir zarar vermemesi için atın yanından uzaklaştırmaya gitti. Başını semaya doğru kaldırıncaya bir de ne görsün! Gökte şemsiye gibi bir şey ve içerisinde kandilimsi nesnelere var.

⁶⁶ İsrâ, 17/9.

⁶⁷ Ebu Davud, Salât, 349; Müslim, Zikir, 38.

Sabahleyin hemen Resûlullah'ın yanına gelerek başından geçenleri anlattı. Hz. Peygamber de kendisine şöyle dedi: *“O gördüklerin neydi bilir misin?”* O da, *“hayır”* cevabını verdi. Bunun üzerine: *“Onlar meleklerdi. Senin sesine gelmişlerdi. Şayet sen okumaya devam etseydin, onlar seni sabaha kadar dinleyeceklerdi. Öyle ki, sabahleyin herkes onları seyredebilecekti ve onlar halktan gizlenmeyecekti.”* buyurdu.⁶⁸

Kur'ân, okunduğu yere huzur, mutluluk ve bereket getirir. Okuyan kimselere sevinç verir. Gam ve tasalarını dağıtır, ümitsizliklerini siler, onları canlı ve aktif bir hale getirir. Her türlü vesvesenin o insanlardan ve okunan yerlerden kaçmasını sağlar. Cinnî ve insî şeytanlara karşı onları korur.

Kur'ân'ı Kerim'i okuyan, anlayan, ve hayatına tatbik eden kimseler, hak ve adâletten bir an olsun asla ayrılmama, kul hakkına riâyet etme, liyâkate önem verme, işi ehline verme, sorumluluk aldığı her işi güzel ve tam yapma gibi çok önemli hasletlere sahip olacaklarından dolayı Hz. Peygamber birtakım görevlendirmeler yapacağı zaman bu hususu bir ölçü olarak kabul etmiş ve böylelikle Kur'ân'ı bilmeye dikkatleri çekmiştir. Bu konuyla ilgili pek çok örnek bulmak mümkündür. Meselâ, imamlık gibi son derece önemli bir görevde, Kur'ân kıraati en düzgün olanın tercih edilmesini tavsiye buyurmuştur.⁶⁹ Hz. Peygamber'in bu ve buna benzer uygulamaları, Kur'ân okumanın ve incelikleriyle onu bilmenin önemini gösteren hususlardır.

Buraya kadar olan kısımda Kur'ân-ı Kerim'i okumanın ve öğrenmenin dünyada insanlara sağladığı faydalar ve üstünlükler üzerinde duruldu. Bundan sonraki bölümde ise, Kur'an-ı Kerim'i okumanın ve öğrenmenin âhirette sağladığı faydalar üzerinde durulacaktır.

⁶⁸ Buharî, Fedâilü'l-Kur'ân, 11; Müslim, Müsafirûn, 40.

⁶⁹ Müslim, Mesacid, 289-291; Tirmizî, Salât, 60.

1.4.2. Kur'ân-ı Kerim'i Okumanın ve Öğrenmenin Âhirette Kazandırdıkları

İnsanlara göre üstünlük ölçüleri farklıdır. Kimine göre zenginlik, kimine göre soy-sop, kimine göre ırk, kimine göre makam-mevki vs. Ancak Allah Teâlâya göre hayırlı ve üstün olma, Kur'ân'ı öğrenme ve öğretme meselesine bağlanmıştır. Bu önemlidir, çünkü Kur'ân okunup anlaşılmadan üstün olmanın yolları bilinemez, hayırlı olmaya götüren ve hayırlı olmayı engelleyen hususlar tespit edilemez. Bu hususu Hz. Peygamber, şu vecîz ifadeleriyle anlatmaktadır: “Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir.”⁷⁰

Kur'ân-ı Kerim'de ise şöyle buyrulur:

*“Şunu unutmayın ki, Allah'ın nazarında en üstün olanınız, içinizden takvada (Allah'ı sayıp haramlardan sakınmada) en ileri olanınızdır.”*⁷¹ beyânıyla, Allah katında insanların değer kazanma ölçüsünü bildirmiştir. Dinin insana kazandırmak istediği en önemli değer takvadır. Allah katında bütün insanlar teşbihte hata olmazsa tarağın dişleri gibi eşittirler. Yukarıda âyette belirtildiği üzere, Allah nezninde üstünlük ancak takvadır. Belirtilen bu takva sahibi olma hususu ise, ancak Kur'ân'ı okuma ve anlamadan geçer.

En küçük bir iyiliği dahi karşılıksız bırakmayan Allah, insanın bu dünyada değer verip meşgul olduğu Kur'ân'ı, kişinin ona sahip çıkması ve onunla samimi bir alâka kurması oranında insana şefaathçi yapar. Bununla insan, belki de en muhtaç olduğu bâdirelerden kolaylıkla kurtulmuş olur. Hz. Peygamber'in bu hususla ilgili beyanları oldukça dikkat çekicidir. O (s.a.v.), şöyle buyurur:

“Kişi kabrinden kalkınca Kur'ân, o kimseyi, rengi değişmiş ve zayıflamış bir halde karşılar ve: ‘Beni tanıyor musun?’ der. O da: ‘Hayır’ cevabını verir. O zaman: ‘Ben senin arkadaşın olan ve seni şiddetli sıcaklarda susuz, geceleri uykusuz bırakan Kur'ân'ım’ der. Sonra o şahsa vakar tacı, anne-babasına da iki değerli elbise giydirilir. Anne-baba bunun sebebini sorunca, çocuklarının Kur'ân'la olan

⁷⁰ Buharî, Fedailü'l-Kur'ân, 21; Tirmizî, Fedailü'l-Kur'ân, 15.

⁷¹ Hucurât 49/13.

meşguliyeti gösterilir.”⁷² Diğer bir hadislerinde de Allah Resûlü şöyle buyurmuşlardır: “Kur’ân okuyun! Zira Kur’ân, kıyamet günü okuyana şefaathçi olarak gelir.”⁷³

Kur’ân, insana maddi-manevî bir ışıktır. Ona yol gösteren bir lambadır. Bu dünyada içinden çıkamayacağı konularda bir rehberdir. Nitekim:

*“Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir delil geldi, size açık bir Nûr indirdik.”*⁷⁴ âyeti de bunu vurgulamaktadır.

Kur’ân’ın aydınlatması ve insana yol göstermesi sadece bu dünya ile sınırlı olmayıp, âhirette de devam edecektir.

Kur’ân-ı Kerim’de Cennet’ten bahsedilirken, her zaman tek bir cennetten bahsedilmez. Özellikle Cennet’in farklı derece ve mertebelerine vurgu için çoğul sigasıyla “cennât” (cennetler) olarak ifade edilir. Yani nasıl dünyada insanlar sahip oldukları imkânlar açısından aynı seviyede değillerse, ahirette de bunun benzeri olacaktır. Burada yaptıkları işler, kazandıkları sevaplar ölçüsünde orada farklı bir konum, farklı bir mertebe kazanmış olacaklardır. Kur’ân’a sahip çıkma, onu okuma, anlama ve yaşama ölçüsünde Cennet’teki makam ve dereceler de farklılaşacaktır. Resûlullah (s.a.v.), Kur’ân’ın insana kazandıracığı bu yönü şöyle ifade buyurmuşlardır:

“Kur’ân’ı okuyup ona sahip çıkan kimseye (âhirette): “Oku ve (Cennet’in derecelerine) yüksel, dünyada nasıl ağır ağır okuduysan öyle oku. Zira makamın, okuduğun en son âyetin seviyesindedir.” denir.”⁷⁵

Kur’ân’a sahip çıkıp onu sürekli okuyan ve onunla amel eden kimseler anlatılırken, onların, batması, tükenmesi ve iflası mümkün olmayan bir ticaret kazancına sahip oldukları ifade edilir. Tükenmeyen zengin bir ticaret nitelemesinde bulunma, verenin, her şeyin sahibi ve mâliki Allah olmasındandır. Bu husus, Kur’ân’da şöyle belirtilmektedir:

⁷² İbn Mace, “Edeb”,52; Darimî, Sünen, 2/451.

⁷³ Müslim, Müsâfirîn, 252

⁷⁴ Nisâ, 4/174.

⁷⁵ Ebu Davud, Vitri,20; Tirmizî, Sevabü’l-Kur’ân, 18.

*“Allah’ın Kitabını okuyup ona uyanlar, namazı hakkıyla ifa edenler ve kendilerine nasip ettiğimiz imkânlardan gizli ve âşikâr olarak hayır yolunda harcayanlar, ziyan ihtimali olmayan bir ticaret umarlar.”*⁷⁶

Kur’ân, ilâhi bir hazinedir. O, her yönüyle bir hayır deryasıdır. Şânına yaraşır bir şekilde okunduğunda, meleklerle denk bir makama ulaşılır. Tam manâsıyla eda edilemediği, okunmasında ve yahut da öğrenilmesinde zorlanıldığında ise verilen derece iki katıdır. Özellikle yeni başlayanlar veya belli bir yaştan sonra okumaya başlayıp zorlananlar için Allah Resûlü’nün bu husustaki müjdesi şöyledir:

*“Kur’ân-ı Kerim’i maharetle okuyan bir insan, Kirâmen Kâtibin melekleri seviyesinde olur. Onu o seviyede beceremeyen fakat halis bir niyet ile okumaya çalışan, okurken de Kur’ân’ı okumak ona zor geldiği halde okuyan insana da iki sevap vardır.”*⁷⁷

Rahmeti sonsuz Yüce Yaratıcı, insanlara verdiği sayısız nimetler yanında, ayrıca yaptıkları iyi işlere de kat kat sevap ve mükâfat vermektedir. Kötülükler bir misliyle karşılık gördüğü halde, iyiliklerin karşılığı on, yüz veya daha fazla katını bulabilmektedir. Nitekim

*“Kim Allah’a güzel bir işle gelirse, iyilik işlerse, ona on misli verilir; kim de bir kötülükle gelirse, sadece kötülüğüne denk bir ceza görür ve hiç kimseye haksızlık edilmez.”*⁷⁸ âyeti bu gerçeği ifade etmektedir. Şüphesiz ki işlerin en hayırlısı ve değerlisi, Cenab-ı Hakk’ın Kelâm sıfatından gelen Kur’ân-ı Kerim’in okunup anlaşılması ve yaşanmasıdır. Onun her bir cümlesi, kelimesi, hattâ harfî Allah Teâla katında ayrı bir kıymeti haizdir ve karşılığı en üst seviyeden verilecektir. Bu hususu Allah Resûlü şu açık beyanlarıyla ifade etmişlerdir:

*“Kur’ân-ı Kerim’den tek bir harf okuyana bile bir sevap vardır. Her hasene on misliyle değerlendirilir. Ben “Elif lâm Mîm” bir harf demiyorum. Aksine “Elif” bir harf, “Lâm” bir harf, “Mîm” de bir harftir.”*⁷⁹

⁷⁶ Fâtır, 35/29.

⁷⁷ Buharî, Tevniid, 52; Müslim, Müsafirûn, 244.

⁷⁸ En’âm, 6/160.

⁷⁹ Tirmizî, Sevabü’l-Kur’ân, 16.

1.4.3. Kur'ân'dan Uzaklaşmanın Sonu

İnsanın dünyaya gelişi bir defadır. Öldükten sonra yeniden dünyaya dönüş imkânsızdır. Dünyada iken gerekli hazırlıkları yapmayan insanlar, ölümle karşılaştıklarında büyük bir pişmanlık içerisinde bulunacak ve Cenab-ı Hakk'tan yeniden dünyaya döndürülmeyi talep edeceklerdir. Ancak bu talepleri kabul edilmeyecektir. Konuyla ilgili âyette şöyle buyrulmaktadır:

*“Âhireti inkâr edenlerden birine ölüm gelip çatinca, işte o zaman: ‘Ya Rabbi, ne olur beni dünyaya geri gönderin, ta ki zâyi ettiğim ömrümü telafi edip iyi işler yapayım.’ der. Hayır hayır, bu, onun söylediği manâsız bir sözdür. Çünkü dünyadan ayrılanların önünde artık diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır.”*⁸⁰

Başka bir âyette de insanın, Kur'ân'dan uzaklaşmasına sebep oldukları için bazı kimselerin arkadaşlığından pişmanlık duyacağı belirtilmektedir:

*“O gün zâlim, parmaklarını ısırır, ‘Eyvah!’ der, keşke o Peygamber’le birlikte bir yol tutaydım. Eyvah! Keşke falanı dost edinmeyeydim! Vallahi bana gelen Zikir’den beni o uzaklaştırdı. Zaten şeytan, insanı işte böyle uçuruma sürükleyip sonra da yüzüstü, yalnız bırakır.”*⁸¹

Resûlullah da (s.a.v.) ümmetinin Kur'ân'dan uzaklaşmalarını, onunla olan bağlarını koparmalarını ve ona gerekli ilgiyi göstermeyişlerini Cenab-ı Hakk'ka şikayet edecektir:

*“O gün Peygamber: ‘Ya Rabbi, halkım bu Kur'ân'ı terkedip ondan uzaklaştılar!’ der.”*⁸² Teneffüs ettiğimiz hava, içtiğimiz su, yediğimiz yemek nasıl sürekli olan bir ihtiyaçtan kaynaklanıyorsa, manevi hayatımızın havası, suyu ve gıdası olan Kur'ân'ın hayat boyu okunması ve yaşanması da zaruri bir ihtiyaçtır. Dolayısıyla Kur'ân'ı öğrenip okuduktan sonra bir kenara koyup unutmak, içindekilerden ilgiyi kesmek veya ona sırt çevirmek, büyük bir günah olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁸⁰ Mü'minûn, 23/99-100.

⁸¹ Furkân, 25/27-29.

⁸² Furkân, 25/30.

Bu konuda Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadisler oldukça ağır ifadeler taşımaktadır. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: “Ümmetime verilen sevaplar bana arzedildi. Bunlar arasında bir kimsenin mescidden kaldırıp attığı bir çöp için verilmiş olanı da vardı. Keza ümmetimin işlediği günahlar da bana arzedildi. Bunlar arasında, bir kimsenin ilahî bir lütuf olarak öğrenip de sonradan unuttuğu bir sûre veya âyet sebebiyle kazandığı günahdan daha büyüğünü görmedim.”⁸³ Diğer bir rivayette ise şöyle buyurmuştur: “Kur’ân-ı Kerim’i okuyan kimse sonradan (terkeder veya okumayı) unutursa, kıyâmet günü cüzzamlı olarak Allah’a kavuşur.”⁸⁴

Burada özellikle “cüzzam”lı ifadesinin kullanılması manidardır. “Zira cüzzam hastalığında kulaklar, burun içi, önkol bölgeleri ve apış aralarında şişlikler olur. Yüz şişer, gözler göz çukurlarına kaçar. Dil, gırtlak ve boğazda yaralar oluşur. Bu yaralardan sonra aynı yerlerde sert kabuklar meydana gelir ve bu organların şekilleri değişir. Vücut ve kalçalarda erimeler görülür. Vücut derisi hissizleşir ve soluklaşır. Şiddetli çürümeler ve yaralar ortaya çıkar. El ve ayaklarda kangrenleşmeler başlar.”⁸⁵ Bunu, “Cüzzam hastalığında insanın kendi derdine düşüp, organlarını kaybettiğinden konuşamaması, derdini dile getirememesi gibi, Kur’ân’ı unutan kimse de, Allah karşısında konuşamayacak, kusurlarını affettiremeyecek ve mazeret beyanında bulunamayacaktır.” şeklinde anlamak mümkündür.

İnsana verilen ve kendisine ait olmayan her şey emanet hükmündedir. El, ayak, akıl, evlât, mal vs. bu emanetlerden yalnızca bazılarıdır. Bu emanetleri insana veren Allah, vakti geldiğinde bunları teslim edilen kişilerden geri alacak ve tam olarak geri iade edemeyen veya bunlara gereği gibi ihtimam göstermeyen kişilerden de hesap soracaktır. Emanete sahip çıkma İslâm’da o kadar önem arz etmektedir ki, Hz. Peygamber münafıkların özelliklerini sayarken, bunlardan birinin de “emanete hıyanet” olduğunu ifade buyurmuşlardır.⁸⁶ Bu anlamda insanlara verilen emanetlere baktığımızda, bunların başında Yüce Kur’ân gelmektedir. Sahiplenilmesi, okunması, yaşanması, öğrenilmesi ve öğretilmesi için insana emanet olarak verilen Kur’ân’la

⁸³ Ebu Davud, Salât, 16; Tirmizî, Sevabü'l-Kur’ân, 19.

⁸⁴ Ebu Davud, Vitr, 21.

⁸⁵ Saygılı, Sefa, Aile Sağlığı Ansiklopedisi, 1/172-173.

⁸⁶ Buharî, İman, 24; Müslim, İman, 107.

ilgili olarak, günü geldiğinde gönderilen kimselerden hakkıyla sahip çıkılıp-çıkılmadığı noktasında hesap sorulacaktır. Sahip çıkmayanlar, hıyanetle cezalandırılacaktır.

Allah'ın dininden yüz çeviren, Kur'ân'a sırt çeviren ve onunla amel etmeyi terkedenler, maddî-mânevî sıkıntılar içinde bocalayıp durdukları gibi, mahşer günü'nde de kör olarak haşrolacaklardır. Bu durum, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle beyan edilir:

“Ama kim Benim zikrimden yüz çevirirse, Kitabımı dinlemez ve Beni anmaktan gaflet ederse, ona dar bir geçim vardır ve Biz onu kıyâmet günü kör olarak diriltir, duruşmaya getiririz. ‘Ya Rabbi’, der, ‘ben gözleri gören biri olduğum halde neden beni kör olarak haşrettin?’ Buyurur ki: ‘Bu böyledir. Nasıl âyetlerimiz sana geldiğinde sen onları unuttuysan, bu gün de sen öyle unutulur, bir kenara atılırsın.’ İşte inkârda ve günahta hadlerini aşanları ve Rabbilerinin âyetlerine inanmayanları böyle cezalandırırız. Ahiret azabı ise, elbette daha şiddetli ve daha kalıcı olacaktır.”⁸⁷

Âyette geçen “maîşeten danke”, sıkıntılı hayat demektir. Müfessirler, bu hayatın dünya veya kabirde olabileceğini söylemişlerdir. Dünyada olması şöyle yorumlanmıştır: “Allah Teâlâ ile bağıni koparan, O'nun engin rahmetiyle ilgisini kesen kimsenin hayatı ne kadar bolluk ve eğlence içerisinde geçerse geçsin, sıkıntılarla doludur ve darlıktır. Her şeyden önce, Allah'a bağlanıp O'na güvenini yitirmenin sıkıntısını çeker. Kararsızlıkların, kuşkuların ve dengesizliklerin girdabındadır. Elindeki şeylere büyük bir hırsla sarılır. Onları kaybetmekten endişe duyar. Arzu ve heveslerin arkasında koşar, kaybettiği her şeye yanarak ve tutuşarak sıkıntıya düşer. Ve bir kalp ancak Allah'ın huzurunda güven duyar, huzur bulur. Şüphesiz ki imanin verdiği huzur, insan hayatını kat kat uzatır, genişletir, rahatlatır, derinleştirir, engin hale getirir. İmandan mahrumiyet ise, öyle bir bahtsızlıktır ki, yeryüzünde hiçbir ihtiyaç ve mahrumiyet ona denk olamaz.”⁸⁸ Kur'ân'dan uzak olan,

⁸⁷ Tâhâ, 20/124-127.

⁸⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, (çev. M. Emin Saraç-İ. Hakkı Şengüler-Bekir Karlığa) Hikmet Yayınları, İstanbul, 1985, 4/2355.

dünyaya düşkün olduğu ve devamlı olarak daha fazlasını istediği için, onun hayatı dar ve sıkıntılı, geleceği karanlıktır.

Bu sıkıntılı hayatın kabirde olması ise, kabir azabı olarak yorumlanmıştır. Zira Allah Resûlü (s.a.v.), bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır: *“Kabir azabı kâfirlere dir. O, hayatım elinde olan Allah’a yemin ederim ki, şunu iyi biliniz: Kâfire kabirde 99 ejderha musallat edilir.”*⁸⁹

Kur’ân’dan uzaklaşanların kıyâmet günü kör olarak haşredilmeleri ise, dünyada yaptıkları fiillerin cinsiyle cezalandırılmaları demektir. Onlar nasıl dünyada iken Kur’ân’ı tanımazlıktan geldiler, onun âyetlerine gözlerini kapadılar, gerçekleri görmediler ise, Cenab-ı Hakk da âhirette onlara Cennet’e giden yolları göstermeyecek ve onları kurtuluş delillerinden mahrum bırakacaktır. Nitekim başka bir âyette bu durum şöyle tasvir edilir:

*“Allah kimi doğru yola iletirse, işte odur doğru yolda olan; kimi de şaşırtırsa, artık Allah’tan başka ona hâmi ve yardımcı bulamazsın. Kıyâmet günü onları kör, sağır ve dilsiz olarak yüzükoyun haşrederiz. Onların varacakları yer Cehennem’dir. Onun ateşi zayıfladıkça, onlara çalgın alevi artırırız.”*⁹⁰

Mekânların değeri, o mekânlarda varolan varlıkların derecesine göre kıymet kazanır. Öyle mekânlar vardır ki, o mekânlara kıymet kazandıran varlıklar oradan ayrıldıklarında, oralar hiçbir anlam ifade etmez ve normal bir yer haline gelir. Ancak o değerler yeniden oraya avdet edince, oralar yeniden kıymet kazanır, canlanır ve herkesin nazarında kudsî bir konuma yükselir. Herhalde “Şerefü’l-mekân bi’l-mekân” (yerlerin kıymeti orada iskân edenlere göredir) darb-ı meseli de bunu ifade etmektedir. İnsanlara Cenab-ı Hakk nazarında değer kazandıran şeyler vardır. İnsan bunlara sahip olduğu ölçüde Yaratıcısının nazarında kıymet kazanır. Bu anlamda insana değer kazandıran şeylerin başında Kur’ân gelir. Kur’ân’la hemhâl olan, onu öğrenen, öğreten ve yaşayanlar, hiçbir gücün kazandıramayacağı makama ulaşırlar. Onu okumayan, anlamayan ve ondan uzaklaşanlar ise, karanlıklarda kalmaya aday konuma gelmişler demektir. İnsanları aydınlık iklimlere ulaştıran Kur’ân’ın

⁸⁹ Tirmizî, Kıyame, 26

⁹⁰ İsrâ, 17/97

nûrundan mahrum gönüller, maddeten doysalar ve rahat olsalar da, kalpleri her zaman endişeli, gelecekleri karanlık ve tatminsizdir. Kur'ân: *“İyi bilin ki gönüller, ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”*⁹¹ ifâdesiyle bu hususa dikkatleri çekmektedir.

Allah Resûlü (s.a.v.), Kur'ân'la ilgisi olmayan, ondan az da olsa bir bölüm bilmeyen kimseleri şu manidar sözleriyle bildirmiştir: *“İçinde Kur'ân'dan bir şey olmayan kişi, harap bir eve benzer.”*⁹² buyurmuşlardır.

Söz söyleme yönüyle oldukça belîğ olan Resûlullah (s.a.v.), şüphesiz bu benzetmeyle önemli bir hususa dikkatleri çekmiştir. Yani içinde kimsenin oturmadığı, yıllarca terkedilen ve hiçbir güvenliğin olmadığı vîrâne yapılar, nasıl her türlü tehlikeye karşı açık, hırsızların, sarhoşların ve kaçakların mekânları ise, içinde Kur'ân'ın olmadığı kalpler de böyle harâbe mekânlar gibidir. Bu gibi kimseler emniyetten mahrum, huzurdan uzak, her ân bir endişe içerisinde ve mutsuzdurlar.

Netice itibariyle, Yüce Yaratıcı'nın rahmet vesilesi olarak gönderdiği İlâhî Kelâm, okumamız ve anlamamız gerekli olan bir konuma sahiptir. O, hem dünya hem de âhiretimiz açısından kurtuluş vesilemizdir. Dünyada bizler için önemli bir nasihat, dertlerimize şifa, hidayet kaynağı ve rahmettir. İnsanlığın dertlerine reçete olup, onları en doğru yola iletir. Kur'ân'ın okunduğu yeri melekler ziyaret eder ve orada huzur olur. Kur'ân'ın okunup anlaşılması, Allah katında insanlara üstünlük kazandırır. Kur'ân, kabirde bir nûr olur. Zorlanarak öğrenip okuyanın mükâfatı iki kat verilir. Okunan her harf için, en az on sevap vardır. Kur'ân'dan uzaklaşılınca, o, âhirette uzaklaşanlardan şikayetçi olur. Onu unutma büyük bir vebal olup, emanete sahip çıkmama anlamına gelir. Kur'ân, insana ve topluma huzur ve güven getirir.

⁹¹ Ra'd, 13/28

⁹² Tirmizî, Fedailü'l-Kur'ân, 18/2913

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM EĞİTİM TARİHİNDE KUR'AN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ

2.1. Hadislerde Kur'an Öğretimi

2.1.1. Hadislerde Kur'an Öğrenmenin ve Öğretmenin Önemi

Allah'ın kitabı Kur'ân söylenen sözlerin en tatlısı, gönderilen kitapların en yücesi, dünya ve ahiret mutluluğumuzun kaynağıdır. Onun belâğatının fasihliği, fesâhatının üstünlüğü, tilâvetinin güzelliği, Peygamberimiz'in (s.a.v.) ifadesiyle Allah'ın yarattığı bütün varlıklara üstünlüğü gibidir.⁹³

Bu gerçeklerden yola çıkarak, Müslümanlar Peygamberimiz'in (s.a.v.) vefatından bu yana ilâhi kitabın arkasından aşkla canla yürümüşler, onun hayat bahşeden pınarlarından kana kana içmişler, ona can simidi gibi sımsıkı sarılıp, en çağdaş, en ileri, en örnek medeniyetler kurmuşlar ve tarihin akışına yön vermişlerdir. Kurdukları bu ileri medeniyet yolculuğunda en sıcak, en sevecen ve en vefâlı dostları hiç şüphesiz Kur'ân'ı Kerim olmuştur. Çünkü onu okumuşlar ve okumakla yetinmeyip, onunla hayatı okumuşlar; onu anlamışlar ve anlamakla kalmayıp, onunla hayatı anlamlandırmışlar. Onunla duymuşlar, onunla görmüşler, onunla yürümüşler. Onunla zinde bir hayat yaşayıp, yollarından ve rotalarından bir an bile şaşmamışlar.

Bu bağlamda, sevgili Peygamberimiz, (s.a.v.) ashâbın ileri gelenlerinden Hz. Osman, Hz. Ali ve Hz. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın ayrı ayrı rivayet ettikleri hadis-i şerifte şöyle buyurmuştu:

“Sizin en hayırlılarınız, Kur'an öğrenenleriniz ve onu başkalarına öğretenlerinizdir.”⁹⁴

Efendimiz bu buyrukları ile kesin bir hükmü ortaya koymuşlar, “Ehl-i Kur'an” diye isimlendirebileceğimiz kişilerin, toplum hizmetinde bulunan insanlar içindeki çok şerefli mevkilerine işaret buyurmuşlardır.

⁹³ Dârîmî, Fedâilü'l-Kur'ân, 6.

⁹⁴ Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 21.

Diğer bir rivâyette Efendimiz'in şöyle buyurduğunu görüyoruz:

“ Allah Teâlâ'nın insanlar içinde bir grup has kulları vardır.” Bu söz üzerine denildi ki:

Onlar kimlerdir yâ Rasûlellah? Efendimiz şu cevabı verdi:

“Kur'an ehli kişiler. Onlar, Allah'ın kendine yakın ve seçkin kullarıdır.”⁹⁵

Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in bu konuda daha birçok uyarılarına rastlıyoruz. Bütün âlemlere rahmet olarak gönderilen⁹⁶ bir Peygamber için, âlemlerin iki cihan saadetini sağlayacak yüce prensipleri iki kapağı arasında toplayan ve insanlığı en doğru yola götüren Kur'an-ı Mübîn'in öğrenilmesi ve öğretilmesi üzerinde gösterdiği hassasiyet tabîdir. Efendimizin diliyle “Allah bu kitapla nice toplumları yükseltecek ve nice toplumları da helâk edecektir.”⁹⁷ Ve bu hassasiyet, aynı zamanda bu Kitâb-ı Celîl'in buyruklarından gelmektedir. Nitekim bir âyeti kerîmede şöyle buyurulmuştur:

“*Şüphesiz ki bu Kur'an, en doğru yola götürür.*”⁹⁸

Allah ve Resûlünün hayat bahşeden hidâyet yolunu bulmak için, o yola bizi ulaştıracak olan doğru vâsitaya, klavuzla ihtiyaç vardır. Öyleyse Allah'ın kitabı Kur'ân'ı Kerim öğrenilecek ve en uygun metot ve yöntemlerle öğretilcektir. Rasûlullah'ın (s.a.v) bu konudaki uyarılarından bir ikisini daha sunmakta fayda görüyoruz:

Ukbe b. Âmir'den rivayet edildiğine göre bu zat şöyle anlatmıştır:

Mescidde Suffede bulunuyorduk. Rasûlullah çıkageldi ve şöyle buyurdu: “Hanginiz her gün erkenden Buthan'a veya Akîk'a⁹⁹ gidip oralardan semiz ve besili iki deveyi getirmeyi, herhangi bir günah irtikâb etmemiş olarak ve akrabalık bağlarını da koparmaksızın bunlara sahip olmayı ister?” dedik ki: Yâ Rasûlallah! Bunu hepimiz isteriz. Efendimiz devamla:

⁹⁵ İbn-i Mâce, Mukaddime, 16.

⁹⁶ Enbiya, 21/107.

⁹⁷ Müslim, Müsâfirîn, 269.

⁹⁸ İsrâ, 17/9.

⁹⁹ Buthân ve Akîk: Medine yakınlarında bulunan iki vâdî adı.

“O halde biliniz ki, sizden birinin Mescid’e gidip Allahın kitabından iki âyet öğrenmesi, onun iki deveye sahip olmasından daha hayırlıdır. Aynı şekilde üç âyet öğrenmesi üç deveye sahip olmaktan, dört âyet öğrenmesi de dört deveye sahip olmaktan, daha hayırlıdır.” buyurdu.¹⁰⁰

Ebû Hureyre’nin rivâyet ettiği bir hadislerinde ise sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

“Herhangi bir topluluk Allah’ın mescidlerinden birinde bir araya gelip, Allah’ın kitabını okurlar ve aralarında onu müzakere ederlerse (onu okumayı öğrenmek ve onu anlamak için yardımlaşarlarsa), hiç şüphesiz onların üzerine Allah katından huzur ve sükûn iner. Allah’ın rahmetine garkolurlar ve onların etrafını melekler çepeçevre kuşatır. Cenâb-ı Allah onları sevgili kulları (nebîler ve velîler) arasında anar”.¹⁰¹

2.2. Hz. Peygamber’den Osmanlı Devleti’ne Kadar Kur’an Eğitim ve Öğretimi

2.2.1. Medreselerin Kuruluşundan Önce Kur’an Eğitim ve Öğretimi

İslâm tarihinde ilk eğitim kurumları mescit ve camilerdir. Eğitim ve öğretimin yapıldığı diğer basit yerler ise evlerdir. Medreseler sonraki yıllarda yine mescit içerisinde doğup gelişmiştir.¹⁰² İslâm eğitim kurumları, başlangıçta her ne kadar basit yapılar halinde ortaya çıkmış olsalar da, ilerleyen dönemlerde “külliye” kavramıyla ifade edilen ve bünyesinde mescit, sıbyan mektebi, medrese, kütüphane, sebîl, çeşme, türbe ve dükkân gibi yapı topluluğundan oluşan bir kimliğe bürünmüştür.¹⁰³ Hayır işlemek ve sevap kazanmak amacıyla vakfedilen bu külliyelerde medrese, sebîl, çeşme ve türbe ilavesi, İslâm toplumlarının dünya-ahiret bütünlüğünü gözetken hayat felsefesini göstermektedir. Sıbyan mekteplerinin ve

¹⁰⁰ Müslim, Müsâfirîn, 251.

¹⁰¹ Müslim, Zikr, 38.

¹⁰² Makdisi George, *Ortaçağda Yüksek Öğretim*, Çev. Ali Hakan Çavuşoğlu, Hasan Tunca Başoğlu, Gelenek Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 47.

¹⁰³ Ödekan Ayla, *Mimarlık ve Sanat Tarihi, Türkiye Tarihi, Osmanlı Tarihi 1600-1908*, Yayın Yönetmeni: Sina Şahin, (Komisyon), Cem Yayınları, İstanbul, 1988, c. III, s. 377.

dükkânların külliye bünyesinde yer almasının sebebi eğitimin ve öğretimin sürekliliğini sağlamaya yöneliktir. İslâm eğitim kurumlarını, genel olarak medrese öncesi ve medrese sonrası eğitim kurumları olmak üzere iki döneme ayırmak mümkündür.¹⁰⁴ Medrese öncesinde gerçekleşen eğitim ve öğretim faaliyetleri, hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in peygamber olarak görevlendirilmesiyle başlamaktadır. Eğitim, Kur'ân ayetlerinin öğretilmesi, anlaşılması ve hayata tatbik edilmesi çerçevesinde gerçekleşmekteydi. Bu manada ilk örnek/model ve uygulayıcı Hz. Peygamber'in bizzat kendisiydi. İlk eğitilen kişi olarak Hz. Peygamber, sık sık "Rabbim beni ne güzel terbiye edip yetiştirdi."¹⁰⁵ şeklinde buyurarak, Allah'ın bu eğitici rolünü bir şükür ve takdir ifadesi olarak dile getirmekteydi. Medrese öncesi Kur'an eğitim ve öğretim gayretlerini hicret öncesi ve hicret sonrası eğitim ve öğretim çalışmaları olmak üzere iki dönemde inceleyebiliriz.¹⁰⁶

2.2.1.1. Hicretten Önce Kur'an Eğitim ve Öğretimi

İslâm öncesi ve İslâm'ın öğretilmeye başlandığı Mekke döneminde (610-622) eğitim ve öğretim örgütlü değildi. Bu dönemde başta şahıs evleri, mescitler, kütüphaneler, (ilk mektepler) cami-okulları olmak üzere, halka açık çeşitli eğitim kurumları ortaya çıkmıştır. Eğitim ve öğretimin temeli yeni gelen âyetlerin insanlara anlatılıp öğretilmesi esasına dayanıyordu. Hz. Peygamber, kendisine bildirilen âyetleri insanlara anlatıyor ve inananlar da davranışlarını ona göre şekillendiriyorlardı. Bu basit, ama önemli eğitim ve öğretim faaliyeti, hicrete kadar devam etmiştir. İlk yapılan eğitim ve öğretim faaliyetleri arasında Hz. Peygamber'in sokaklarda, pazarlarda ve panayır yerlerinde yürüttüğü tebliğ gayretlerini özellikle zikretmek gerekir. Çünkü risâletin tebliği anlamındaki bu ilk gayretler İslâm eğitiminin mayasını teşkil etmektedir. "Şimdi bütün dünyanın önüne bir öğretici ve uyarıcı olarak çık" anlamına gelebilecek olan "Kalk ve uyar"¹⁰⁷ âyetiyle başlayan ve ardından "Ve (bundan böyle) en yakınlarından başlayarak erişebildiğin herkesi)

¹⁰⁴ Makdisi George, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁰⁵ Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed, Celâleddin es-Suyûtî (öl. 911/1505), *el-Câmiu's-Sağir*, (Trc. Hüseyin Yıldız, Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız), Ocak Yayınları, İstanbul, 2013, c. I, s. 12.

¹⁰⁶ Dağ Mehmet, Raşit Öymen, *İslâm Eğitim Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1974, s. 65.

¹⁰⁷ Müddessir, 74/2.

uyar.”¹⁰⁸ âyetiyle devam eden süreçte, İslâm dini artık Mekke halkına açıktan anlatılmaya başlanmıştır. Bu süreçte ağırlıklı olarak yüce Allah’ın teklifi, hiçbir ortağının bulunmadığı, yüce ve kudret sahibi olduğu, öldükten sonra başka bir hayatın var olduğu ve burada insanların yapıp ettiklerinden sorguya çekilecekleri işlenmekteydi. Âhiret günü alınacak olan ödül veya cezanın belirlenmesinde davranışların önemli rol oynayacağı anlatılıyor, Allah’ın insanlara sunduğu nimetlerin takdir edilmesi gerektiğine yönelik mesajlar veriliyordu. Hz. Peygamber tebliğinde ayetleri tatlı sesiyle, yavaş yavaş, samîmi ve herkesin anlayacağı şekilde insanlara okuyup açıklıyor, kalplere Allah’a ve ahiret gününe imanı yerleştirmeye çalışıyordu.¹⁰⁹ Önce, içinde yaşanılan çevre, gökyüzü, yağmur, gök gürültüsü, şimşek ve bitkiler gibi görülen ve hissedilen hususlara dikkatler çekiliyor, ardından Allah’ın varlığına, yüceliğine, sonsuz kudretine, yaratıcılığına ve diğer kemal sıfatlarına geçilerek duygular eğitiliyordu. Böylece Hz. Peygamber, davranışları idare eden zihin, duygu, kalp ve akıl gibi merkezleri tahrik ederek insanları eğitiyordu. İslâm tarihinde hicret öncesi öne çıkan Kur’an eğitim-öğretim kurumlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.2.1.1.1. Evler

İslâm dininin henüz özgür bir şekilde açıkça anlatılıp yaşanmadığı günlerde Müslümanlar, kabul ettikleri yeni dînin kendilerine getirdiği iman esaslarını ve sorumluluklarını öğrenmek üzere ancak güvenli yerlerde toplanabiliyorlardı. Çünkü bu dönem Müslümanların işkence ve eziyet altında tutulduğu ve ancak pek az kimsenin bu yeni harekete katılmış olduğu bir devirdi. Bu manada ilk açılan ev, hem ev, hem de mescit olarak kullanılan Erkam’ın evidir. “Dâru’l- Erkam” diye ün yapan bu evde ilk Müslümanlar gizlice toplanıp Kur’ân âyetlerini okuyup öğreniyor, ibadetlerini yapıyorlardı.¹¹⁰ Hz. Peygamber de zaman zaman bu eve gelerek onlarla sohbet ediyor, birlikte namaz kılıyor ve kendisiyle görüşmek isteyenleri kabul ediyordu. İlköğretim ve eğitim yapılan evlerden bir diğeri ise, Hz. Ebubekir’in bir

¹⁰⁸ Şu’arâ, 26/214.

¹⁰⁹ Hamidullah Muhammed, *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1980, 4. baskı, c. I. s. 99.

¹¹⁰ Atay Hüseyin, “İslâm’da Öğretim”, *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 23, Ankara, 1978, s. 17

ev-mescit modelindeki evidir. Evinin bahçesinde kendine özel bir mescit yeri ayıran Hz. Ebubekir, burada sesli bir şekilde Kur'ân okurdu. Bu durum çevredeki müşrik kadın ve çocukların dikkatini çekiyor, Kur'ân'a karşı sempati duymalarına yol açıyordu. Mekke'de Kur'ân öğretilen diğer bir ev ise, Benu Zafir'in evidir. Mus'ab b.Umeyr hicretten önce bu eve gelerek Müslümanlara Kur'ân öğretiyordu.¹¹¹

2.2.1.1.2. Mescitler

Bilindiği gibi ibadethaneler insanlık tarihi kadar eski kurumlardır. İnsanlar dinleriyle ilgili bilgileri buralardan almışlar, inançlarıyla ilgili duygu yoğunluklarını, inandıkları tanrılarına karşı ibadet etme, tapınma ve kurban adaklarını yerine getirme gibi âyinleri inşâ ettikleri bu ibadethane veya tapınaklarda yerine getirmişlerdir. İbadethaneler, inanç birliğinin ve sürekliliğinin bir göstergesidir. Bütün inanç sistemlerindeki ortak yapı olmalarının dışında, ibadethaneler aynı zamanda geçmiş ile geleceğin de bir sembolü ve sentezi konumundadırlar. Mekkeli Müslümanların geleneksel olarak husûsi ibadethaneleri yoktu. Siret ve megazi kaynakları, İslâm'ın ilk döneminde ibadetlerin gizlice evlerde, sokak aralarında veya uygun ve emniyetli yerlerde yapıldığını, bu durumun Hz. Ömer'in Müslüman oluşuna kadar devam ettiği belirtilmektedir.¹¹²

Yukarıda ev olarak zikredilen yerler, aynı zamanda birer mescit hüviyetini de taşımaktaydılar. Rivayetlere bakılırsa, hicretten önce de Medine'de Akabe biatleri sonrasında Müslüman olan kişiler tarafından başta Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek ve ibadet etmek için mescitler yapılmıştır. Esad b. Zürrare'nin Mescid-i Nebevi'nin inşâ edilmesinden önce kiblesi Kudüs'e doğru olan bir hurma kurutma yerini mescide çevirdiği ve burada toplanıp Cuma namazlarının kılındığı belirtilmektedir. İlk muhacirler Küba'ya geldiklerinde burada bir mescit yapmışlar ve Mescid-i Atike denilen bu mescitte Peygamberimiz Cuma namazı kılmıştır. İslâm'ın ilk yıllarında bazı Müslümanların inançları yüzünden işkenceye tabi tutuldukları bilinmektedir. Ammar b. Yasir bunlardan biridir. Ammar, ibadetlerini rahat bir şekilde yapabilmek ve Kur'an-ı Kerim'i okumak, anlamak için kendisine ait bir mescit yaptırmıştır. Bu

¹¹¹ Hamidullah Muhammed, *a.g.e.*, c. I, s. 106-107.

¹¹² Gözütok Şakir, *İlk Dönem İslâm Eğitim Tarihi*, Fecr Yayınları, Ankara, 2002, s. 117.

mescidin bireysel ve toplu ibadatlere açık olarak inşâ edilen ilk mescit olduğu söylenmektedir. Hz. Ebubekir'in mescidinin bundan sonra yapıldığı ve daha kişiye özel olduğu belirtilmektedir.¹¹³

2.2.1.1.3. Küttaplar

Örneklerine az rastlansa da okuma-yazma ve basit bazı hesap konularının öğretildiği küttapların, İslâm'dan önce de mevcut olduğu belirtilmektedir. Yazı yazdırmak ve öğretmek anlamına gelen “et-Tektib” kelimesinden türemiş olan küttap, okuma-yazma öğretilen ilk mektep manasına gelmektedir. Bazıları bu okulların İslâm'ın ilk yıllarından itibaren kurulduğunu söyledikleri halde, diğer bazıları ise bunun daha sonraları gerçekleştirildiğini iddia etmektedirler.¹¹⁴ Küttaplar bazen müstakil, bazen de camilere bitişik olarak kurulmuşlardır. İlk tahsil döneminde öğrenciler okuma, yazma, Kur'ân, dinî bilgiler, günlük işlere yetecek kadar hesap, gramer bilgisi ve bir miktar edebiyat dersleri alırlardı.¹¹⁵ İlk mekteplerin programlarının Kur'ân etrafında toplandığı bir gerçektir. Kur'ân, öğrencilerin okumayı öğrenirken üzerinde çalıştıkları herhangi bir kitabın yerini tutmaktaydı. Yazılacak parçalar da ondan seçilirdi. Öğrenciler, aynı zamanda Hz. Peygamber'in sözlerini de öğrenirlerdi. Bu arada diğer peygamberlerin kıssalarına da yer verilirdi.¹¹⁶

2.2.1.2. Hicretten Sonra Kur'an Eğitim ve Öğretimi

İslâm Peygamberinin Medine'ye gelişinden sonra eğitim-öğretim faaliyetleri, dinî ve siyasi yapılanmayla birlikte örgütlenmeye başlanmış, yeni bir şekle kavuşmuştur. Fakat Medine'deki eğitim-öğretim kurumları Mekke'deki eğitim kurumlarıyla benzerlik göstermektedir. En önemli fark, Medine döneminde konuyla ilgili özgürlüklerin kısıtlanmadan yaşanmasıydı. Medine dönemindeki Kur'ân eğitim ve öğretim kurumlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

¹¹³ Gözütok Şakir, *a.g.e.*, s. 118.

¹¹⁴ Çelebi Ahmet, *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*, Çev. Ali Yıldırım, Damla Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 35.

¹¹⁵ Atay Hüseyin, *a.g.e.*, s. 21.

¹¹⁶ Çelebi Ahmet, *a.g.e.*, s. 35-36.

2.2.1.2.1. Evler

Hicret öncesinde olduğu gibi, hicret sonrasında da Kur'ân'ın öğretim ve eğitiminde ilk rol oynayan kurumlar evler olmuştur. Medine'de öğretim yapılan evlerin başında Esad b. Zürene'nin evi gelmektedir. Akabe biatında Müslüman olanların talebi üzerine kendilerine bir öğretici olarak gönderilen Mus'ab b. Umeyr, Medine'de ilk kurulan bu eve gelerek inananlara Kur'ân-ı Kerim öğretirdi. Esad b. Zürene'nin de bu evde insanları bir araya topladığı ve birtakım dinî ve dünyevi meseleleri görüşüp karara bağladığı rivayet edilmektedir.¹¹⁷ Medine'de Esad b. Zürene'nin evi ile aynı dönemde İslâm'ın Kur'ân eğitim ve öğretimine ayrılan diğer bir ev ise, Mahreme b. Nevfel'in evidir. Bu ev, "Dâru'l Kurra" olarak da bilinmektedir. Mus'ab b. Umeyr'in bu eve uğrayarak Müslüman'lara Kur'ân öğrettiği ifade edilmektedir. Medine'de Külsüm b. Hidm'in ve Saad b. Heysem'in evlerini de ilk dönemde Kur'ân'ın eğitim ve öğretiminin yapıldığı evler arasında saymak mümkündür. Sa'd b. Heysem'in evi için, sahibinin bekâr olması ve eve bekârların toplanması sebebiyle "bekârlarını toplandığı ev" anlamına gelen "Beytu'l-Uzzab" denildiği belirtilmektedir. Diğer yandan bu ev, kimsesizlerin de toplanıp barındığı için "Menziletü'l-Ğureba" ve içerisinde çok Kur'ân okunduğu için "Menzilü'l-Kur'ân" şeklinde de anılmaktadır. Hz. Peygamber, kısa süreli de olsa bu iki eve de uğramış ve yürütülen Kur'ân eğitim ve öğretim faaliyetini takip etmiştir.¹¹⁸

Daha önce de kısaca temas edildiği gibi söz konusu evler, belki çok kısa süreler için ve geçici olarak kullanılmışlardır. Ancak, bu ev ya da mescit-evlerden bahsetmemizin sebebi, gerek Hz. Peygamber'in, gerekse ilk Müslümanların Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmek için hemen her türlü imkân ve fırsatı değerlendirmiş olmalarını ortaya koymak içindir. Diğer yandan, Hz. Peygamber'in Kur'ân'ın öğrenildiği bu evleri kısa süreli de olsa ziyaret etmiş olması dikkat çekici bir durumdur. Yoğun işleri arasında yeni dîne gönül verenleri ziyaret etmesi, hem onların bu gayretlerini destekleme, moral verme, teşvik edip yüreklendirme, hem de Kur'ân-ı Kerim

¹¹⁷ Gözütok Şakir, *a.g.e.*, s. 125.

¹¹⁸ Gözütok Şakir, *a.g.e.*, s. 125-126

eğitiminin nasıl yapılacağına, hangi yöntem ve tekniklerle öğretileceğine dair bilgiler vererek tavsiyelerde bulunma gayesine mâtuf olsa gerektir.

2.2.1.2.2. Mescitler

Medine’de halka açık ilk mescit, Ebu Umâme Esad b. Zürene tarafından bir hurma kurutma yerinin etrafının çevrilmesiyle meydana getirilmiştir. İlk Müslümanlar kibleleri Kudüs’e doğru olan bu mescide gelerek namaz kılıyor, inen Kur’ân âyetlerini öğreniyor, görüş alışverişinde bulunup, sohbet ediyorlardı.¹¹⁹ Ayrıca, Neccaroğulları’nın ve Zu’l-Huleyfe’nin birer mescitlerinin olduğu da rivayet edilmektedir. Diğer yandan, Hz. Peygamber’in Medine’ye ilk geldiğinde Benu Salim’in mescidine giderek Müslümanları toplayıp hitap ettiği belirtilmektedir.¹²⁰

Medine’de hicretten önce başta Kur’ân’ın eğitim-öğretimini vermek ve yeni dinî hayata zemin hazırlamak için mescitler açılmış, Hz. Peygamber de bu mescitlere öğretmenler tayin etmişti. Herkese açık ve kurumsal anlamda İslâm’ın eğitim ve öğretimine ilk imkân ve fırsat veren mescitlerin başında Mescid-i Nebevi gelmektedir. “Peygamber Mescidi” anlamına gelen bu mescit, kısa zamanda hem din ve vicdan özgürlüğünün serbestçe yaşandığı bir ortam, hem de İslâmî eğitim ve öğretimin merkezi haline gelmiştir. İnsanlar burada peygamberin etrafında toplanıyor, bilmediklerini sorup öğreniyorlardı. Onunla konuşup dertleşiyorlardı. Vaazlarını dinliyor, namazlarını birlikte eda ediyorlardı. Mescid-i Nebevi aynı zamanda her türlü bilgi alış-verişinin yapıldığı, sıkıntılara çözümler bulunduğu ve kardeşçe yaşamının gerçekleştirildiği bir merkezdi. Mescid-i Nebevi’nin eğitim ve öğretime ayrılmış çok önemli bir bölümü ise Suffa’dır. Üstü örtülü yer ve gölgelik anlamına gelen “Zulla” da denilen bu bölüm ile birlikte Mescid-i Nebevi, İslâm tarihindeki ilk cami-okul örneğidir. Burada öğrenciler toplu olarak ve sesli bir şekilde nazil olan Kur’ân ayetlerini okuyup ezberlemeye çalışır, peygamberden gelen sünneti günü gününe izleyip öğrenirlerdi.¹²¹ Bazen sesler birbirine karışırdı. Bu gibi durumlarda yanlış anlaşılmalara sebebiyet verilmemesi için uyarılırlardı. Bu okulun

¹¹⁹ Önkal Ahmet, *Nebi Bozkurt, “Cami” md., DİA*, c. VII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 47.

¹²⁰ Gözütok Şakir, *a.g.e.*, s. 130.

¹²¹ Yeniçeri Celal, *Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2000, s.214.

başöğretmeni hiç şüphesiz Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber'e henüz okuma yazma bilmeyenlere Kur'ân'ı öğretmek ve diğer işlerini görmek üzere başka öğretmenler de yardım ediyorlardı. Ubade b. Samit bunlardan biridir. Diğer taraftan, bir yazı mütehassısı olan Abdullah b. Sabit İbnu'l-As, Hz. Peygamber tarafından "Hikmet Öğretmeni" olarak tayin edilmişti.¹²²

İslâm'ın aydınlanma çağının, ilim-irfan medeniyetinin sembol kurumu olan Suffa, sosyo-politik, sosyo-kültürel ve psiko-sosyal yönleriyle genç İslâm medeniyetinin en fonksiyonel birimidir. Bünyesinde taşıdığı teorik ve pratik zenginliğiyle aydınlanma, yardımlaşma ve sosyalleşme adına pek çok meseleye referans olabilecek nitelikteki bu güzide müessesede, hocaları, göçmen talebeleri, binası, eğitimin nitelik ve niceliği ile hicret sonrasında olağanüstü şartlarında kuruluşu gelişmiştir.¹²³ Çok sayıda öğrenci burada yatılı kalıyor, hayırsever Müslüman zenginler, burada kalan öğrencilerin iâşe ve ibatesini karşılıyorlardı. Hz. Peygamber de kendi imkânlarını bu öğrencilerle paylaşmakta, öğrencilerin yemesi için getirilen yiyeceklerin kaliteli olması konusunda yardımseverleri uyarmaktaydı.¹²⁴ Suffa'da yetişen bu öğreticiler, birer iman ve ahlak taşıyıcıları olarak Arap yarımadasının dört bir yanına dağılmaktaydılar. Zira Hz. Peygamber çeşitli bölgelerden kendisine gelenlere o ana kadar gelen dinî değerleri öğretiyor, ardından öğrendiklerini ailelerine de öğretmek üzere geri gönderiyordu.¹²⁵

Kaynaklar, Suffa'da kadınlar için de ayrılmış bir yer bulunduğunu kaydetmektedir. Kadınlar Suffa'nın yan tarafında ve Hz. Peygamberin hanelerine bitişik yerde bulunan bu bölüme gelerek cemaatle namazlarını kıldıkları gibi, Hz. Peygamber'in konuşmalarını da takip ederlerdi. Böylece hanımlar da dinlerini ve Kur'ân- Kerim'i öğrenip İslâm ile aydınlanıyorlardı. Ayrıca mescide gelen hanımlar Hz. Peygamber'in hanımlarıyla da görüşür, bilmedikleri konularda bilgi alış-

¹²² Hamidullah Muhammed, *a.g.e.*, c. II, s. 830.

¹²³ Akyüz Ali , "Bir Yetişkin Eğitim Kurumu Olarak Suffa", *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri-Tartışmalı İlmî Toplantı*, 16-17 Nisan 2005, Edit. M. Faruk Bayraktar, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 24.

¹²⁴ Hamidullah Muhammed, *a.g.e.*, c. II, s. 832.

¹²⁵ Bayraktar Mehmet Faruk, "Suffa'da Yapılan Eğitim-Öğretim ve Günümüze Yansımaları", *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri-Tartışmalı İlmî Toplantı*, 16-17 Nisan 2005, Edit. Mehmet Faruk Bayraktar, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 41

verişinde bulunurlardı.¹²⁶ Suffa’da görülen Kur’ân dersleri, Kur’ân’ın doğru ve ahenkli bir şekilde okunmasının öğretilmesi ve bazı sûrelerin ezberlenmesini sağlamaktan ibaretti. Diğer taraftan, günlük hayatta karşılaşılabilecek problemlere çözüm olacak kuralların öğretilmesi için âyetlerin açıklanması ve tefsiri de yapılmaktaydı. Burada ders gören öğrencilere Kur’ân öğrenimi ile meşgul oldukları için “Kur’ân okuyan” anlamına gelen “Kâri” denilmekteydi. Kur’ân’ın iniş dönemindeki insanlar arasında bilgi bakımından çok bâriz farklılıklar yoktu. Belki, şairler, hatipler ve kâhinler bundan istisna edilebilir. Fakat Kur’ân’ın iniş süreci içinde bu tablo yavaş yavaş değişmiştir. Bu cümleden olmak üzere Mekke’deki “bilgilendirme” veya “bilgilenme” faaliyetinden Medine’deki Suffa örneğine geçiş, Kur’ân eğitim ve öğretiminin daha sistematik bir yapıya doğru tekâmül etme trendine girdiğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, Mekke’de tebliğ, tebşir, tebyin, tezkir, inzar ve davet yapılırken, Medine döneminde örneklik ve uygulamaya geçilmiş, bilinçlendirme yanında kimlik kazandırma önem kazanmıştır. Esasen Mekke’den Medine’ye yapılan hicret, başlı başına önemli bir eğitim ve öğretim hadisesidir. Hz. Peygamber, Kur’ân’ın çizdiği dünya görüşünü ve buna uygun insan modelini yetiştirme imkânını Mekke’de bulamayınca kendine bağlılarla birlikte Medine’ye hicret etmiştir. Diğer bir deyişle, eğitim ve öğretim ortamını değiştirmiştir. Burada dünya görüşü ve inancın teorisi Kur’ân tarafından çizilen İslâm, Peygamber tarafından yaşanıp tecrübe edilerek insanlara anlatılmıştır. Kur’ân’ın genel olarak muhatap olduğu insanlar eğitimsiz ve yetişkin insanlardı. Hiç şüphesiz bu insanlar kendilerinden istenileni ancak bir uygulayıcının örnek ve önderliğinde kendilerinden istenileni başarıyla yapabiliyorlardı.¹²⁷

İşte Hz. Peygamber gerek Suffa’da ve gerekse toplum içerisinde iyi bir örnek ve uygulayıcı olarak insanlara rehberlik etmiş ve görevini başarıyla tamamlamıştır. Mescid-i Nebevi’nin dışında, Kuba’da yapılan ve buranın adıyla anılan ilk mescitten başka Medine’de daha birçok mescidin varlığı söz konusudur.

¹²⁶ Yeniçeri Celal, *a.g.e.*, s. 215

¹²⁷ Çalışkan İsmail, “Yetişkinlik Dönemi Eğitimine Kur’ân Perspektifinden Bir Yaklaşım” *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, Edit. Mehmet Faruk Bayraktar, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006, s. 34-341

Ayrıca bazı mekânların binasız namazgâh (musalla) haline getirildiği de bilinmektedir. Bu anlamda Medine'deki bayram namazlarının kılındığı namazgâh meşhurdur. Hz. Peygamber'in şehir içi ve şehir dışında kırsal kesimlerde namaz kıldığı yerler daha sonraları sahabe tarafından tespit edilmiş ve buralarda ya birer mescit inşa edilmiş ya da bu yerler namazgâh olarak belenmiştir. Hz. peygamber, çıkmış olduğu seferlerde ulaşmış olduğu her yere bir mescit inşâ ettirmiştir. Bu yönde Hz Peygamber'in, ilki Tebük'te ve sonuncusu ise Medine yakınlarındaki Zû-Huşub denilen yerde olmak üzere 16 kadar mescit yaptırdığı belirtilmektedir. Buna göre mescitler aynı zamanda bir bölgeye olan hâkimiyetin sembolü anlamına da gelmektedir. Diğer yandan Hz. Peygamber, kendisiyle görüşmeye gelen heyetlere kendi bölgelerinde mescit yapmaları konusunda talimatlarda bulunurdu. Bilindiği gibi mescitler birer ibadethane olma yanında o günün mektepleri olarak da işlev gördüğünden, İslâm anlayışında mescitsiz bir yerleşim yerinin düşünülmesi söz konusu değildir. Zira mescitler, ibadet ve ibadet eğitiminin yanı sıra Kur'ân, Sünnet ve buna bağlı olarak da ahlâk eğitiminin yapıldığı yerler olmuşlardır. Çünkü Hz Peygamber, mescitleri yazının öğretilmesi ve ilmin yazıya geçirilmesi için mektep olarak kullanmıştır. Bu Mescitler, Medine'nin çok kısa sürede artan okur-yazarlık oranına ve İslâm kültürünün yükselmesine büyük katkılar sağlamıştır.¹²⁸

2.2.1.2.3. Cami-Kur'ân Okulları

Suffa'nın zaman içerisinde ihtiyacı karşılayamaması üzerine izdiham ve kümelenmeyi dağıtmak üzere Hz. Peygamber'in H. 2. yılda Medine'de birçok okul açtığı belirtilmektedir. Çocukların eğitimi, ilk dönemden itibaren camileri kirletecekleri veya gürültü yapacakları gibi gerekçelerle genellikle cami dışında kurulan eğitim kurumlarında yapılmıştır. Muhammed Hamidullah (öl. 1422/2002) bu okullara ilkokul veya hazırlık okulu (Küttap) denilebileceğini belirtir. Emeviler döneminde çocukların eğitimi için mükemmel okulların yapıldığı belirtilmektedir. Yukarıda Kur'ân'ın öğretildiği evlerden bahsedilirken de belirtildiği gibi, Mahreme b. Nevfel'in evinde "Dâru'l-Kurra" adıyla açılan ve Kur'ân öğretimine tahsis edilen

¹²⁸ Baltacı Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976, s. 4.

okul bu tür okullar arasında sayılmaktadır. Aynı şekilde Medine'nin güneyinde bulunan Küba mescidinde böyle bir okulun varlığından ve peygamberimizin buraya sık sık giderek öğretime nezaret ettiğinden bahsedilmektedir.¹²⁹

2.2.2. Medreselerin Kuruluşundan Sonra Kur'ân Eğitim ve Öğretimi

Cami dışı eğitim ve öğretim kurumlarına ilk defa Abbasiler devrinde rastlanmaktadır. Halife Me'mun döneminde (813-833) kurulan Beytü'l-Hikme'de Yunan, Hint ve eski İran kültürüne ait kaynaklar inceleniyor, bu eserler Arapçaya tercüme ediliyordu. Yine bu devirde Bağdat'ta açılan Beytü'l-İlim ve Dâru'l-İlim (Şii doktrini yaymak üzere kurulmuş) müesseseleri Beytü'l-Hikme gibi birer yüksek okul olup medreselerin doğuşuna müessir olmuşlardır. Medrese kelimesinin IX. asırda kullanıldığı belirtilmekle birlikte, medreselerin resmi teşekkül olarak devlet eliyle kurulmasının X. asırda gerçekleştiği ifade edilmektedir.¹³⁰

Medreseler, İslâm dünyasının karakteristik eğitim kurumlarından biridir. İslâm tarihçilerinin medreselerin ilk kurucusunun Nizamü'l-Mülk olduğu konusunda ittifak ettikleri ileri sürülse de, bundan önce Gazneli Mahmud'un (999-1030) Gazne'de, kardeşi Nasır b. Sebüktekin'in 425/1033 de Nisabur'da medrese yaptırdıkları bilinmektedir. Bu arada Şii akımına karşı Sünniliği müdafaa etmek üzere kurulan bazı fıkıh kürsüleri de bulunmaktaydı.¹³¹ Genel olarak söylemek gerekirse, ilk medreseler Türk-İslâm kültür (Türkistan ve Horasan) çevrelerinde doğmuş ve zamanla her tarafa yayılmış ve ilköğretim üzerine oturan daha yüksek eğitim kademelerini temsil etmişlerdir. Selçuklular döneminde ilk olarak Tuğrul Bey (öl. 451/1059) tarafından Nisabur'da kurulan medreselerin daha teşkilatlı olarak yapılanması Alparslan (öl. 465/1072) döneminde gerçekleşmiştir. Bunların da ilk örneği Bağdat'ta kurulan Nizâmiye Medresesi'dir. Medreselerin kurulmasından sonra camiler eğitim ve öğretim görevlerine yine devam etmişlerdir. Medreselerin kurulması, eğitim ve öğretimin cami dışına çıkması, yüksekokul/üniversite anlamında ciddi bir okullaşmanın ve ihtisaslaşmanın başlaması anlamına da

¹²⁹ Baltacı Cahit, *a.g.e.*, s. 4.

¹³⁰ Baltacı Cahit, *a.g.e.*, s. 6-7.

¹³¹ Baltacı Cahit, *a.g.e.*, s. 5-7.

gelmektedir. Bu manada camiler, başta Kur'ân ilimleri ve fıkıh, medrese ise bunların dışında kalan dinî ilimleri, tıp, astronomi, matematik, geometri, edebiyat, tarih, mantık vb. gibi ilimleri bünyesine alarak merkezîleşmiştir. Medreselerin az ya da çok ihtisaslaşmaları yanında, belli mezhep ve fıkıh ekollerinin inançlarını yaymak üzere kendi içlerine kapandıklarını da söylemek mümkündür.¹³²

Selçuklular döneminde daha çok sûfilerin toplanıp ibadet ettikleri zaviye, hankah ve yine aynı amaçla olmak üzere, ancak daha ziyade bir beldeden diğerine seyahat eden âlim ve öğrencilerin konaklama yerleri olan ribatlar; sûfî amaçlarının yanında zamanla birer eğitim ve öğretim merkezi haline gelmişlerdir. Buralarda hem ibadet ediliyor, hem de telif, tasnif, kıraat ve icazet konularına yer veriliyordu. Kur'ân, hadis ve fıkıh ilimlerinin tahsil edildiği bu kurumlardan pek çok fakih, muhaddis ve vaiz yetişmiştir. Zaviye, hankah ve özellikle de ribatlar ibadet ve ilim birlikteliğinin en güzel örneğini vermişler ve Selçuklular döneminde medrese ve camilerin yanı sıra, halkın kültürel hayatını etkileyen en önemli eğitim kurumları haline gelmişlerdir. Selçuklular döneminde ülkenin hemen her yanında inşa edilen ribatlar, Selçuklu öncesinde Bağdat'ta da bulunmaktaydı. Netice olarak Selçuklular, dağılma noktasına gelen Sünnî görüşü tekrar ayağa kaldırmışlar, dönemlerinde dağınık bir vaziyette bulunan İslâm dünyasını bir araya toplamışlar ve belki de dünyanın ilk üniversiteleri olan medreseleri geliştirerek başta dini ilimler ve özel de ise Kur'an ilimleri olmak üzere ilme büyük hizmetler yapmışlardır. Cami-medrese ve sufi düşüncenin harmanlandığı yerler olan Hankah, Zaviye ve Ribat birlikteliği bu dönemde zirveye ulaşmıştır.¹³³

Osmanlılar zamanında ilk defa İznik'te kurulan medreseler daha sonra Bursa, Edirne ve fetihle birlikte İstanbul'da da yaygınlaşmıştır. İlerleyen yıllarda içerisinde her türlü eğitim ve öğretimin yapıldığı müesseseler olarak ülkenin her yanına yayılmış bulunan medreselerde tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf gibi dinî ilimler yanında matematik, geometri, astronomi, hikmet ve tıp gibi fen ilimleri de

¹³² Dodurgalı Abdurrahman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999, s. 189-192.

¹³³ Ocak Ahmet, a.g.e., s. 148-152.

okutulmaktaydı. Sıbyan mektepleri ile beslenen Tetimme gibi yan kuruluşları olan medreseler, zamanın tüm eğitim ve öğretim işlerini üstlenmişlerdir. Osmanlılarda ilmiye sınıfı medreselerde yetişirdi. Medrese mezunları üst düzey yöneticilikler dâhil olmak üzere kamu alanlarında kadılık, kaymakamlık, kâtiplik, müftülük, müderrislik ve cami hizmetlerinde istihdam edilirdi.¹³⁴

Cami ve medreseler tarih içerisinde hep beraber ve içli dışlı olmuşlardır. Ya aynı idare tarafından yönetilmişler veya birbirlerinin fonksiyonlarını görmüş ya da birbirlerinin eksiklerini gidermişlerdir.¹³⁵ Caminin sürekli meşgûl edilmesi ve yapılan Kur'an ve dini eğitimin zamanın ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamaması bir sorun olunca, cami dışında, bazen ona bitişik ve bazen de ayrı bir medrese veya okuma yeri inşâ etme mecbûriyeti hâsıl olmuştur. Medreseler, talebelerin zamandan tasarruf etmeleri ve caminin maddi imkânlarından faydalanabilmeleri için genelde camilere yakın inşa edilmişlerdir. Bu yeni yapılanma, Hz. Peygamber zamanındaki mescidin kullanılması geleneğine uygun bir şekilde ortaya çıkmıştır. Buna göre medrese, eğer camiden uzak bir yere inşa edilmişse, bu durumda medresenin içinde veya bitişğinde bir cami inşâ edilmiştir. Böylece iki tip cami-medrese kompleksi ortaya çıkmıştır. Eğer kompleksteki asıl maksat cami ise, bunun adı medreseli cami, yok eğitim ve öğretim ise, o zaman camili medrese tabiri kullanılmıştır.¹³⁶

İlk dönem eğitim kurumlarının başında gelen camilerde eğitimin hareket noktasını Kur'an, Kur'an'ın ezberlenmesi ve hadis öğrenmek gibi dersler oluştururken zamanla bu durum Arapça, Fıkıh, Tefsir ve Kelam gibi alanlara doğru kaymıştır.¹³⁷ Bu manada Osmanlı medreseleri İslâmi ilimler ile İslâm dünyasına dışarıdan giren ilimleri muayyen oranda okutan umûmi medreseler ve yine İslâmi ilimlerden birine veya dışarıdan gelen ilimlerden (dâhili ilimler) birine yoğunlaşan İhtisas Medreseleri olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Dâru'l-Hadisler, Dâru'l-

¹³⁴ Tetimme: Sahn-ı Seman Medresesi'nin tamamlayıcısı olarak ortaya çıkan ve ondan bir derece altta bulunan medreselerin adı.

¹³⁵ Kütükoğlu Mübahat, "Dâru'l-Hilafeti'l-Aliyye Medreseleri ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri," *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1-2, İstanbul, 1978, ss. 1-212.

¹³⁶ Atay Hüseyin, *a.g.e.*, s. 24.

¹³⁷ Bayram Cezmi, "Nizamiye Medreselerinin İslâmi ve Modern Eğitim Müesseseleri Arasındaki Yeri", *Ocak Araştırma ve İnceleme Dergisi*, Sayı 3, Ankara, 1972, s. 94.

Kurra'lar ile Tıp medreseleri bunlardandır. Medrese ve cami müşterekliğinde oluşturulan yapılanmada âlimler, müderrisler, hocalar, vaizler ve fikir adamları bir arada toplanıyor böylece külliyeler birer ibadet ve ilim merkezi olma görevi yanında bir de halkı birleştirici ve bütünleştirici bir görev icra ediyorlardı.¹³⁸

2.2.3. Kur'an-ı Kerim'in öğretiminde ve İslâm Kültürünün İnşasında Camilerin Yeri

Eğitim ve öğretimin mâbetlerin etrafında başlayıp gelişerek çevreye yayılması, insanlık tarihi kadar eski bir gelenektir. Kaynaklar, eğitim ve öğretim müesseselerinin en eski devirlerden itibaren mâbetler etrafında teşekkül ettiğini, önce dinî eğitime özelde ise Kur'ân eğitime yönelen maksadının, zamanla bütün ilim dallarını içine alıp gelişme gösterdiğini kaydetmektedir. Meselâ, Sümerlerde mâbetlere bitişik okulların bulunduğu, bu okullarda râhip ve kâhinlerin ders verdiği, talebelerin üzeri yazılı tabletlerle okuyup yazma öğrendikleri bilinmektedir. Bu mekteplerde teoloji, botanik, zooloji, tıp, matematik, cebir, geometri, astronomi ve coğrafya gibi dersler okutulmaktaydı. Söz konusu Sümer kültürü gelişerek Mezopotamya, Mısır ve Anadolu üzerinden Yunan ilminin gelişmesinde etkili olmuştur. Bizans, Roma, İran ve Afrika gibi değişik kültürlerde mabetler ilmin gelişip yayılmasında önemli roller oynamıştır.¹³⁹

Çeşitli kültür dairelerinde mabetler etrafında kurulup gelişen eğitim ve öğretim müesseselerinin birbirini etkiledikleri; İslâm eğitim ve öğretim müesseselerinin de sonraki dönemlerde bu tesirlerden etkilendiği bir gerçektir. Ancak ilk dönem İslâm eğitim ve öğretim müesseseleri, bölgenin çöllerle çevrili olması sebebiyle tamamen kendine özgü şartlarda doğup gelişmiştir. Mekke ve Medine şehirlerinde ortaya çıkan İslâm dini, ümmiliğin hâkim olduğu bir sosyal yapıda kendi eğitim ve öğretim sistemini geliştirmiştir. Her iki merkezde de okuryazar oranı çok düşüktü. Evlerde çok basit yollarla başlayan İslâm eğitim ve öğretimi, namaz ibadetini yerine getirme mecbûriyeti sebebiyle mescitlerin kurulmasını gerekli kılmıştır. İlk Müslümanlar, bir ve beraber olmayı, paylaşmayı ve bölüşmeyi esas alan

¹³⁸ Baltacı Cahit, *a.g.e.*, s. 20-24.

¹³⁹ Ülken Hilmi Ziya, *Felsefeye Giriş*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963, s. 4.

yeni dinlerinin bu özelliğine en uygun yerler olarak mescit ve camileri inşa etmişlerdir. Yeni kurulan mescit ve camiler, sadece ibadete imkân sağlamakta kalmamış; aynı zamanda yürütülen eğitim ve öğretim faaliyetleriyle yeni İslâm toplumunun inşâsını da sağlamışlardır. Çünkü insanlar Kur'an'dan ilham alarak dinlerini ve bu dinin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerim'i camilerde öğrenmişler, birlikte yaşamanın talimini buralarda yapmışlar, davranış kurallarını, yardımlaşmayı, değer yargılarını, yönetmeyi ve yönetilmeyi buralarda öğrenip uygulamışlar, Allah'a, anne-babaya ve diğer insanlara nasıl davranacaklarını yine buralarda kavramışlardır.¹⁴⁰

İbadetlerin, insanın ruh ve gönül dünyasını olumlu bir şekilde etkileyen bir yönü bulunmaktadır. Bu anlamda din eğitiminin önemli bir unsuru olan ibadetlerin tek ya da toplu olarak icrâsına imkân sağlayan mescitler, başta din ve özel de ise Kur'an eğitimi ve öğretimine büyük katkılar sağlamışlardır. İslâm tarihinde ilk mescitler basit, evin bir köşesi veya bahçesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. İslâm tarihi boyunca bütün mescit ve camiler, ibadethane ve Kur'ân kıraatini öğrenme yanında meselelerin tartışıldığı, görüş alışverişinin yapıldığı, sıkıntılara çözümler arandığı ve güç birliği yapıldığı yerler olmuşlardır. Hz. Peygamber, şehrin dış mahallelerinde oturan Müslümanların şehir merkezine taşınmalarını ve en yakın camide toplanarak öğrenim görmelerini tavsiye ederdi. Bu uygulama, hem güvenlik açısından, hem de eğitimin dağınıklıktan kurtarılması bakımından önemli bir stratejydi.¹⁴¹

Mescit ve camilerde yürütülen eğitim ve öğretim genel olarak yetişkinlere yönelikti. Yetişkinlerin eğitim ve öğretimi dört halife döneminde de aynen devam etmiştir. Camilerde gelişen Kur'ân, Tefsir ve Hadis gibi ilimler karakterleri icabı cami dışı eğitim ve öğretim müesseseleri kurulduktan sonra da yine camilerde ve onların etrafında teşekkül eden müesseselerde (Medrese, Dâru'l-Hadis, Dâru'l-Kurra ve Dâru't-Tıbb) yürütülmüştür.¹⁴² İlk dönem mescitlerinde yürütülen eğitim ve öğretimin temelini ağırlıklı olarak Kur'ân'ın öğrenilmesi, anlamının kavranması, Hz. Peygamberin sözlerinin ezberlenmesi, namazı düzenli bir şekilde kılma, gelen mesajın insan hayatı için neler getirdiği ile insanların sorumluluklarının belletilmesi

¹⁴⁰ Baltacı Cahit, *a.g.e.*, s. 2.

¹⁴¹ Hamidullah Muhammed, *a.g.e.*, c. II, s. 837.

¹⁴² Baltacı Cahit, *a.g.e.*, s. 4.

gibi aktiviteler oluşturmaktaydı. Bunun dışında kaynaklar zekât toplama, yardımlaşma, temizlik, insanların manevi/rûhi yapıları, ahlak ile ilgili bilmeleri gereken hususlar, vergiler, medeni hukuk ve ceza hukuku gibi konulara da yer verildiğini bildirmektedir.¹⁴³ Bu durum, ferde manevi bir kazanç sağlanması yanında, özellikle genç ve mücadele eden bir toplum için gerekli olan “kenetlenme ve dayanışma ruhunun” gelişmesine önemli katkı sağlamıştır.¹⁴⁴ Çünkü ibadetler sabırla birleştiğinde kötülüklerden alıkoyma ve zorlukların aşılmasında önemli rol oynamaktadır. Cami derslerinden hanımlar da paylarına düşeni alırlardı. Hz. Peygamber, hanımların eğitim ve öğretimi için özel bir ihtimam gösterirdi. Hz. Peygamber, kendi hanımlarının da katıldığı haftanın bir gününü tamamen kadınlara ayırır, onlara vaaz eder, sorularını cevaplardı.¹⁴⁵

Hz. Peygamber, bir eğitim metodu olarak evlerde, mescitlerde ve camilerde verdiği derslerde kendisine ve sahabesine yapılan eziyet ve zulme karşı tarihi bir destek olmak üzere Hz. Nuh, İbrahim, Mûsa ve İsa gibi muhalefetle karşılaşan ve mesajlarına çoğunluk tarafından inatla karşı çıkılan önceki peygamberlerin kıssalarını da sık sık naklelerdi. Bu kıssalar zaman içerisinde tamamlandıkça daha bir anlam, belirginlik ve açıklık kazanmıştır. Böylece İslâm mesajının tarihi gerçekliği, yani İslâm öncesi anlatılan hikâye ve efsanelere uygunluk derecesi ispatlandığı gibi, geçmiş peygamberlerle ilgili verilen bilgilerin maddi kaynaklarını ortaya koyup Hz. Peygamber’in bildirisinin doğruluğunun, yenilik ve öneminin kavranması da sağlanıyordu. Zira geçmiş dinin bağlılarıyla ilgili bilgiler verilmesi, İslâm’ın gerçekliği ve yeniliği yanında onlarla uzlaşma frekansı sağlama ve tebliğ için uygun zemin hazırlamaya yönelik bir metottur.¹⁴⁶

Mescitler, İslâm mesajının öğretilmesi yanında bu mesajın halk kitlelerine duyurulmasında da önemli görevler üstlenmişlerdir. Hz. Peygamber, her mahallede bir mescit yapılmasını tavsiye ederdi. Öyle ki, her kabilenin kendi adıyla mescit

¹⁴³ Hamidullah Muhammed, *a.g.e.*, c. II, s. 838.

¹⁴⁴ Fazlur Rahman, *İslam*, Çev. Mehmed Dağ, Mehmet Aydın, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000, s. 58-59.

¹⁴⁵ Hamidullah Muhammed, *a.g.e.*, c. II, s. 836.

¹⁴⁶ Fazlur Rahman, *a.g.e.*, s. 59.

yapabileceklerine dair izin bile vermişti.¹⁴⁷ Tevbe Sûresinin 18. ayetinde bulunan mescitlerin imarı ve inşası ile ilgili âyet de çok kısa sürede birçok mescidin yapılmasını sağlamıştır. Her ulaşılan yere bir mescit yapılması geleneği halifelerin de birer emri olmaktaydı. Meselâ Hz. Ömer Basra valisi Musa el-Eş'arî'ye "Cuma namazı için bir mescit, kabileler için de ayrı ayrı mescitler yaptırmasını ve Cuma günü herkesin Cuma mescidinde toplanmasını" yazdığı; benzer talimatları Küfe valisi Sa'd b. Ebi Vakkas ile Mısır valisi olan Amr b. El-As'a da gönderdiği bilinmektedir. İslâm dünyasında fetihlerle birlikte toprakların artmasına paralel olarak çok sayıda cami inşâ edilmiştir.¹⁴⁸

Hz. Muhammed'in vefatından sonra da Din eğitim ve öğretimi, İslâm'ın Yüce Kitabı Kur'ân'ı Kerim'in öğretimi fâsılasız bir şekilde durmadan devam etmiştir. Peygamberimiz'in (s.a.v) seçkin sahabileri İslam bayrağının dalgalandığı bütün şehirlerde, eğitim sınıflarını oluşturup kendinden sonraki genç nesle bu Yüce Kitabı öğretiyorlardı. Çeşitli şehirlere dağılan ashab, oralarda Kur'ân'ı öğretmeye devam etmiş ve bu konuda öğretici seviyesinde insanlar yetiştirmişlerdir. Tabiin döneminde Kur'ân öğretimine çok önem verilirdi. O kadar ki, hadis ve fıkıh öğrenimine başlamak isteyen bir öğrencinin öncelikle Kur'ân bilip bilmediği kendisine sorulurdu. Kur'ân'ı bilmeyen birisine asla diğer ilimler öğretilmezdi. İslâm dininin hükümlerinde olduğu beldelerde, sahabenin güzide bilginleri, tedris halkalarını kuruyor ve etrafına toplanmış olan tabiundan öğrencilerine Kur'ân'dan anladıkları ve Hz. Peygamber'den öğrendiklerini öğretiyorlardı.¹⁴⁹

Emeviler döneminde Kur'ân'a ve Kur'ân ehline gösterilen ilgi memnuniyet vericidir. Başta halife Ömer b. Abdülaziz (hilafeti: 99-101/717- 720) olmak üzere, ilim ve ilim adamına değer veren devlet adamlarından cesaret alan âlimler, kısa sürede çok önemli gelişmeler katettiler. İslâm'ın Arapça bilmeyen toplulukların yaşadığı coğrafyalarda yayılması, Kur'ân'ın okunması ve anlaşılması için açıklanmasını gerekli kılıyordu. Bu nedenle ilk etapta, Kur'ân'ın Arap olmayan

¹⁴⁷ Yeniçeri Celal, *a.g.e.*, s. 216.

¹⁴⁸ Kazıcı Ziya, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İFAV Yayınları, 5. baskı, İstanbul, 2003, s. 343.

¹⁴⁹ Duman M. Zeki, *Uygulamalı Tefsir Usûlü ve Tefsir Tarihi*, Kayseri, 1992, s.133.

kimseler tarafından yanlışsız bir şekilde okunması için hareketlerin konulması zarureti doğdu. Bu bağlamda halife Abdülmelik b. Mervan (hilafeti: 65-86/685-705), yanlış okumaların önüne geçmek için Arap dili uzmanı olan Ebu Esved ed-Düeli olarak tanınan Zalim b. Amr b. Sufyan (ö. 69/688) tarafından Kur’ân’a noktalama işaretleri konulmasını emretti. Ebu Esved ed-Düeli de, verilen bu emri kısa bir sürede yerine getirdi.¹⁵⁰

Emeviler döneminde ilmi sahada atılan ilk adımlara Abbasiler döneminde yenileri eklenmiş, daha önce ele alınmayan konular incelenmiş ve yeni ilimler ortaya konulmuştur. Bu dönemde Kur’ân ve Kur’ân ehline gösterilen ilgi ve alaka zirveye çıkmıştır. İslâm eğitim ve öğretim tarihi açısından pek çok yeniliğe ve gelişmeye sahne olan bu döneme “altın çağ” denilmiştir.¹⁵¹ Emeviler döneminde yapılan kıraat çalışmalarına, bu dönemde Ebu Ömer Hafs b. Ömer b. Abdülaziz el-Ezdi (ö. 246/860), ilk defa kıraatların tamamını bir araya getiren¹⁵² bir kitap yazarak devam etmiştir. Daha sonraki dönemlerde Ebu Bekr b. Mücahid (ö. 324/935) rivâyet bakımından en sahih olanlarını toplamış ve bunları yedi kıraat olarak cem’ etmiştir. Bunların isnatları tevatür derecesinde olup, sahabeye kadar ulaşmaktadır.¹⁵³ Abbasiler döneminde İslâm uleması, Kur’ân’ın anlaşılması için ihtiyaç duyulan her konuda müstakil eserler vermeye başlamışlardır. Bu minval üzere Kur’ân’ın hüküm bildiren âyetlerinin müstakil olarak ele alınıp incelenmesi ilk yapılan icraatlardandır.¹⁵⁴

2.3. Osmanlı Devleti Döneminde Kur’an Eğitim ve Öğretimi

Başlangıçta kendine ait eğitim kurumları olmayan Osmanlı Devleti, kendi eğitim teşkilatını Selçuklu eğitim sistemini örnek alarak tesis etmiştir. Osmanlı eğitim sistemi ana hatlarıyla Sıbyan Mektebi, Medrese, Camii, Tekke, Zaviye, Hankah, Âhi Zaviyeleri, Dergâh, Enderun, Şehzadegan, Acemi Oğlanlar, Yeniçeri

¹⁵⁰ Gözütok Şakir, *İslam’ın Altın Çağında İlim*, İstanbul, 2012, s.48.

¹⁵¹ Gözütok, *a.g.e.*, s. 81.

¹⁵² Gözütok, *a.g.e.*, s.88.

¹⁵³ Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulü*, 23. Baskı, Ankara, 2012, s.102.

¹⁵⁴ Gözütok, *a.g.e.* s.90.

Ocakları ve Dâru'l-Kurra gibi örgün ve yaygın eğitim kurumlarından oluşmaktaydı.¹⁵⁵

Örgün ve yaygın eğitim, özel veya halka açık, ilköğretimden yüksek öğretime hemen hemen bütün eğitim kademelerinde basit veya yüksek seviyede Kur'ân'ın öğretimi, ezberletilmesi, okulların türüne göre basit veya yüksek seviyede Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Ferâiz gibi dinî ilimlere dayanmaktaydı. Bu yöntem devletin varlığını sürdürdüğü bütün yıllar boyu neredeyse hiç değişmeden devam ettirilmiştir. Söz konusu uygulamalar yenileşme dönemlerinde açılan okulların özellikle ilk yıllarda aynı minval üzere devam etmiştir. Mesela İmam Zade Esad Efendi, 21 Zilkade 1254 tarihinde Mekâtib-i Rüşdiye Nezaretine tayin edildiğinde henüz kurulma aşamasında olan Rüştiye mektepleri için hazırladığı talimatnamede “Müslüman halkın çocuklarının hüsn-ü terbiyeleri için istidatlarına göre” beş yaşlarına doğru okula alınmalarını ve burada yazıyı gösterip öğretecek ehliyetli bir hocaya teslim edilmelerini istemiştir. Buna göre öğrencinin harfleri iyice kavramasından sonra ona bazı dualar ezberletilip mutat olan Kur'ân parçaları okutulacaktır. Eğitim sırasında Kur'ân'ın doğru bir şekilde okunmasının sağlanmasına özen gösterilmelidir. Tecvid kurallarının öğretilmesine Kur'ân'ın bir defa hatmedilmesinden sonra başlanacaktır. Öğretim noktasında belli bir seviyeye gelen öğrenciden Duha Sûresi ve ardından gelen diğer sûreler ile ezberlenmesi teâmül haline gelen sûrelerin ezberlenmesi istenecektir. 8-10 yaşları arasında öğrenciye abdest, namaz, dîne dair bilmesi gereken hususlar ile dinî adap öğretilmelidir. Bundan sonra sesi güzel ve yeteneği yerinde olan öğrenciler hıfza başlatılmalı, diğer öğrenciler de okulda kalarak kabiliyetlerine göre bazı muteber Türkçe risaleleri okumalı, Hüsn-ü Hat ve dinî meselelerle ilgili hususları öğrenmelidirler.¹⁵⁶

Osmanlı eğitim sisteminde okulların eğitim türü ve düzeyine göre değişiklik gösterse bile, Türkçe, Arapça, Farsça, Şiir, Hey'et, Geometri, Kelam, Mantık, Meâni

¹⁵⁵ Buyrukçu Ramazan, *Kur'an Kurslarında Din Eğitimi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2001, s. 32.

¹⁵⁶ Buyrukçu Ramazan, a.g.e., s. 33.

ve Hikmet gibi derslerin de okutulduğu da bilinmektedir.¹⁵⁷ Diğer yandan medreselerde yüksek din ilimleri ile tıp tahsiline yönelik eğitim ve öğretim de yapılmaktadır. Şimdi Osmanlı eğitim sisteminde ağırlıklı olarak din eğitimi bulunan kurumlardaki Kur'an eğitimine kısaca temas etmek istiyoruz.

2.3.1. Sıbyan Mektepleri

Çalışmada Sıbyan Mekteplerinde yürütülen eğitim ve öğretime ağırlıklı olarak yer verişimizin sebebi, Sıbyan Mekteplerinin mekân, eğitimci ve okutulan dersler itibarıyla gerek 1950 öncesi Kur'an Kursları ve gerekse 1950'li yıllardan itibaren ortaya çıkan Yaz Kur'an Kurslarıyla benzer oluşlarıdır. Zira Osmanlı döneminde Sıbyan Mektepleri, özellikle taşrada ya camilere bitişik yapılıyor, ya da cami içerisinde okul için ayrılan bir odada görev yapıyordu. Esasen bu durum İstanbul gibi büyük şehirler için de geçerliydi. Dersleri ise imamlar, müezzinler veya eğitim için görevlendirilen yetkililer veriyordu.

İslâm'ın ilk dönemlerinde açılan Küttap'lara benzeyen Sıbyan Mektepleri, Osmanlı döneminde ilk defa Fatih Sultan Mehmet tarafından kendi adını taşıyan caminin etrafına yaptırdığı ilim, sağlık ve sosyal yardımlaşma müesseselerinin arasında yer almıştır. "Sabi" denilen beş-altı yaşındaki kız ve erkek çocuklarını okutmak için açılan bu okullar, çocuklara Kur'ân okumayı, namaz usûl ve adabını ve biraz da yazı yazmayı öğretmek amacıyla kurulmuşlardır. Sıbyan Mektepleri, şehir, köy ve mahalle aralarında daha çok camii ve medreselerin etrafında, külliyelerde, bazen de camilere bitişik veya caminin bir köşesine ilim ve hayırseverler tarafından inşa edilirdi.¹⁵⁸

Dâruttalim, Daru'1-İlim, Muallimhane, Mektep, Mektephane ve Mahalle Mektebi gibi isimlerle de anılan Sıbyan Mektepleri, kubbeli geniş bir oda ile muallim/öğretici ile yardımcısı kalfanın oturacağı küçük bir odadan oluşmaktaydı.

¹⁵⁷ Baltacı Cahit, *a.g.e.*, s. 16-20

¹⁵⁸ Akyüz Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Koleji Yayınları, 5. baskı, İstanbul, 1994, s. 72.

Öğrenciler yerde minderler üzerinde rahle önlerinde otururlardı.¹⁵⁹ Bu mekteplerin belli bir yönetmeliği ve devletçe hazırlanmış resmi bir programı yoktu. Ders programları daha çok mektebi yaptıran kişi tarafından belirlenir ve mektep vakfiyesine kaydedilirdi. Bu sebeple mekteplerde uygulanan müfredatta az da olsa farklılıklar olurdu. Tedrisat genel olarak elif-ba, okuma ve yazı yazma, Kur'ân-ı Kerimi okumayı öğrenme, namaz sûrelerinin ezberlenmesi, namaz kılınışını öğrenme, ilmihal/muâmelat, Türkçe ahlâk risaleleri okutmak ve amal-i erbaa (dört işlem) gibi alanlarda yapılırdı.¹⁶⁰ Müfredat için zaman zaman yönetmelikler de çıkartılmıştır. Mesela, 1847 yılında yayınlanan bir yönetmeliğe göre sıbyan okullarının müfredatı, Elif-ba, Amme Cüzü ve diğer cüzler, Yazı, Türkçe Lügat, Ahlâk, İlmihâl, Türkçe Tecvit, Kur'ân (iki kez hatim ettirilecek), Hıfz-ı Kur'ân (yetenekli ve istekli öğrencileri hafızlığa çalıştıracak seçimlik ders) ve Hat derslerinden oluşmaktaydı.¹⁶¹ Yine bir kısım mekteplerin vakfiyelerinde diğer dinlerle ilgili bilgilerin (ilmü'l-edyan) verildiği belirtilmektedir. Müslüman çocuklara diğer dinler hakkında genel bilgiler verilerek İslâm'ın bu dinler arasındaki yerini tespit etmelerinin sağlanmasına yönelik bu uygulamanın o dönemlerde yapılması gerçekten manidardır.¹⁶²

Müfredatında coğrafya, tarih,¹⁶³ yazı, şiir, hikâyeler, atasözleri ve vecizeler bulunan mektepler de bulunurdu, ibadetlerin nasıl yapılacağı ve konuyla ilgili fikhî bilgilerin de öğretildiği bu mekteplerde on yaşına gelen ve Kur'ân'ı hatmeden öğrenciler, kelime bilgisi, hitabet, dil bilgisi, edebiyat ve tarih gibi ek dersler ilave edilerek üç yıl daha orada kalabilirlerdi. Kur'ân'ı ezberleyebilenlerden üç yıl içinde

¹⁵⁹ Alkan Mehmet Ö., “İmparatorluktan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si*, Deri. Kemal H. Karpat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2004, s. 91.

¹⁶⁰ Kodaman Bayram, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980, s. 100-101.

¹⁶¹ Akyüz Yahya, *a.g.e.*, s. 140.

¹⁶² Hızlı Mefail, “Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Okutulan Dersler (Klasik Dönem Bursa Örneği)”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi*, İstanbul, 12-15 Nisan 1999, s. 2. ; Deri. Hidayet Yavuz Nuhoglu, TTK Yayınları, İstanbul, 2001, s. 113.

¹⁶³ Aksoy Özgönül, *Osmanlı Dönemi İstanbul Sıbyan Mektepleri*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1968, s. 13.

hafız olmaları istenirdi. Hafız olamayacaklara ise, Kur'ân'ın okunması öğretilip hatmettirilir, bazı sûreler, âyetler ve dualar ezberletilirdi.¹⁶⁴

Kur'ân-ı Kerim'i usûl ve kâidesine göre okumak için Karabaş Tecvidi takip edilirdi. Kelime bellek ve anlamlarını öğrenmek için Tuhfe-i Vehbî, dinî bilgileri öğrenmek için de sırasıyla İlmihâl, Mızraklı İlmihal ve Dürri Yekta adlı kitaplar okutulurdu. Sıbyan Mekteplerinde uygulanan bu programlar I. Abdülhamit (1774-1789) zamanına kadar böyle devam etmiştir. I. Abdülhamit'in yaptırdığı Sıbyan Mekteplerinde söz konusu uygulamalara ilave olarak Arapça ve Farsça dersleri ilave edilmiştir.¹⁶⁵

Sıbyan Mekteplerinde okuma-yazmaya elif-ba cüzü ile başlanırdı. Öğrencileri okumaya teşvik etmek için elif-ba cüzleri ile cüz keseleri yaldızlı ve süslü olurdu. Bazı aileler çocuklarına yazma ve tezhipli, hatta ailenin eskilerinden kalma elif-ba'lardan teberruken ders okutulardı. İlk derse hoca efendinin okuduğu “*Ya Rabbi kolaylaştır, zorlaştırma, Ya Rabbi okumamı hayır ile bitir*” şeklindeki dua ile başlanırdı. Eğitim-öğretimin ilk günü öğrencilere sadece elif harfi öğretilir ve ders bitirilirdi. Ders bitiminde “*Ya Rabbi, ilmimi, aklımı ve anlayışımı artır*” duası okunurdu.¹⁶⁶

Sıbyan Mekteplerinin öğretim metodu, genel olarak ezber ve telkine dayanırdı. Derslere besmele ve hamdele ile başlanır, hafta sonları da kontrol edilirdi. Haftalık tatil günleri Perşembe öğleden sonra ve Cuma günü olmak üzere bir buçuk gündü. Sınıf disiplin ve düzeni muallimin yanı sıra yaşlı/arif öğrenciler tarafından sağlanırdı. Sıbyan mektebi öğretmenleri pek itibar görmezlerdi. Ekonomik ve sosyal açıdan sefil ve müşkül bir durumdaydılar.¹⁶⁷ Sıbyan mekteplerinde ders veren öğretici kadronun Kur'ân'ı iyi okuması, tecvid ve kıraat ilimlerine hâkim, ahlakı

¹⁶⁴ Ergün Mustafa , “Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme *Yeni Türkiye*”, (Özel Sayı) Sayı 32, Mart-Nisan, Ankara, 2000, s. 735.

¹⁶⁵ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*, Haz. Kazım Ansan, Duygu Arsan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2000, s. 61-62.

¹⁶⁶ Ergin Osman, *Türk Maârif Tarihi*, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, c. 1, s. 95.

¹⁶⁷ Ergün Mustafa, *a.g.e.*, s. 736.

güzel olması istenirdi. Bu okullarda genellikle eğitim düzeyi iyi olan müderrislerin yanında ağırlıklı olarak imam ve müezzinlerin ders verdikleri bilinmektedir.¹⁶⁸

Sıbyan mekteplerinin ıslahı ile ilgili çalışmalara özellikle Tanzimat döneminde rastlanmaktadır. Meselâ bu dönemde alınan bir karara göre, söz konusu mekteplerde yetersiz kimselere hocalık yaptırılmayacak, sınıf ve imtihan usulü getirilecek ve eğitim pedagojik usullere göre yapılacaktır. Ayrıca karara göre eğitim dili olarak Türkçe'ye ağırlık verilerek eğitimin millîleşmesinin sağlanması ve materyal kullanılmasının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Müfredatta bulunan Elifba, Kur'ân, Tecvid, İlm-i Hâl ve Ahlak Risaleleri gibi dinî içerikli dersler ile Yazı Talimi, Fenni Hesap, Osmanlı Tarihi ve Faydalı Bilgiler Dersi gibi dünyevi dersler arasında denge gözetilmelidir. Bu arada çocukların kısa sürede Kur'ân'a başlayabilmeleri için yeni bir heceleme usulünün bulunmasını isteyen 1869 yılı nizamnamesi, hazırlanacak kitapların açık, sâde, anlaşılır ve çocukları motive edecek şekilde resimli olarak hazırlanmasını şart koşturmaktadır.¹⁶⁹

Sıbyan mektepleri yukarıda bahsedilen yenileşme hareketlerine rağmen Tanzimat'tan sonra resmi olarak kapatılmamalarına rağmen "İptidâî" ve daha sonraları da "İlk Mektep" adıyla yeniden teşekkül ettirilmişlerdir. Daha önce işaret edilen programlar, bazı değişiklikler geçirmiş olsalar bile Cumhuriyet dönemine kadar uygulanmıştır. Sıbyan mektepleri ve medreseler, bu okullardan gerek askerî okullara, gerekse devlete eleman yetiştiren yeni okullara öğrenci alınmaması ve mezunlarının istihdam edilmemesi gibi nedenlerle kendiliğinden kapanmışlardır.¹⁷⁰

2.3.2. Dâru'l-Kurrâ'lar ve Hafızlık

"Yer, mekân ve ev" gibi anlamlara gelen "dar" ile "okuyan" anlamındaki "kâri" kelimesinin çoğulu olan "kurra" kelimelerinden meydana gelen Dâru'l-Kurra tamlaması, mescitlerin dışında Kur'ân'ın öğretildiği, bir bölümünün veya tamamının ezberletildiği ve kıraat vecihlerinin talim ettirildiği mektep, medrese ve camilerin bu

¹⁶⁸ Zengin Zeki Salih, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi*, (1839-1876), MEB Yayınları, İstanbul, 2004, s. 26.

¹⁶⁹ Kodaman Bayram, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980, s.109-111.

¹⁷⁰ Ergin Mustafa, *a.g.e.*, s. 96.

işe ayrılan kısımları için kullanılmıştır. Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'a vukûfiyeti ile temâyüz etmiş sahabelere “Kurra” denilmekteydi. İlk “Dâru'l-Kurra” ifadesinin Medine'deki Mahreme b. Nevfel'in evi için kullanıldığı bilinmektedir. Bu durum, söz konusu okulların İslâm'ın ilk dönemlerine kadar gittiğini ve Kur'ân öğretiminin mescitlerin dışında da yapıldığını göstermektedir. Hz. Peygamber, halifeler ve sonraki dönemlerde fethedilen bölgelere tayin edilen valiler ve muallimler gittikleri bölgelerde ibadet hizmetleri yanında Kur'ân ve kıraat dersi de vermişlerdir. Abdullah b. Mesud, Ebu Musa el-Eş'arî ve Ebu'd-Derda'nın da içinde bulunduğu Küfe, Basra ve Şam Kur'ân okuma ekolleri bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Dâru'l-Kurra veya Dâru'l-Kur'ân denilen ve Kur'ân hıfzı ve kıraatine tahsis edilen bu müesseselere hicri beşinci asırda Dımeşk'te de rastlanmaktadır. Mesela İbn Cübeyr (539-614/1144-1217) bu şehirdeki Ümeyye Camii'ndeki Kur'ân derslerinden bahsederken, derslere sabah namazından sonra “subh” denilen meclisle başlayan kıraat derslerinin ikindi namazından sonra “Kevseriye” adı verilen derslerle devam ettiğini belirtir. Burada kendilerine “Kevseri” denilen ve Kur'ân'ı ezberlemede zorluk çeken öğrencilere Kevser sûresinden itibaren namaz sûreleri öğretilmektedir. Memlûklular, Karamanoğulları, Anadolu Selçuklular, Suriye ve Anadolu ilmî muhitlerinde daha çok rastlanan söz konusu Kur'ân okullarına, diğer İslâm ülkelerinde pek rastlanmamaktadır. Bu ülkelerde Kur'ân hıfzı ve kıraati, daha çok cami, medrese ve kütaplarda yapılmaktaydı. Osmanlıda ilk Dâru'l-Kur'an, Memlûklular ülkesinde yetişen İbnü'l-Cezeri(öl. 833/1424) tarafından “Dâru'l-Kur'âni'l-Cezeriyye” adıyla kurulmuştur.¹⁷¹

Osmanlı eğitim ve öğretim sistemi içinde Dâru'l-Kurra olarak ün yapan bu ihtisas müesseseleri, Anadolu Selçuklular ile Karamanoğulları'nda Dâru'l-Huffaz, Eyyûbiler devrinde ise Dâru'l-Kur'ân olarak bilinmektedir. Dolayısıyla bu müesseseler her dönemde ve değişik İslâm ülkelerinde bulunmuş, muhtelif yöre, dönem ve kaynaklarda Küttabu'l-Kur'ân, Dâru'l-Kur'ân, Dâru'l-Huffaz ve Dâru'l-

¹⁷¹ Konu için bkz., Ziya Kazıcı'nın “Bir Eğitim Kurumu Olarak Daru'l-Kurra” adlı tebliği (s. 33-39) ve Ahmet Önkal ve İsmail Yiğit'in tebliğ ile ilgili müzakeresi, (s. 40-47), *Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik*, Haz. İsmail Kurt ve Seyid Ali Tuz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, Hamidullah Muhammed, a.g.e., c. II, s. 77.

Kurra adlarıyla anılmışlardır. Anlam olarak birbirinin yerine de kullanılan bu terimler arasında mertebe itibarıyla bazı farklar olabilmektedir. Bu mânada Osmanlıda Dâru'l-Kurra'lar bir ihtisas okulu olup, hafız yetiştirmek üzere kurulan Dâru'l-Huffazlardan daha yüksek bir mertebeye sahipti. Buralarda Kıraat İlmi ve İlmi Maharici'l-Huruf öğretilirdi. Dersin özelliği itibarıyla derslerde sık sık tekrar ve tatbikata dayalı bir metot uygulanması muhtemeldir. Bu yönüyle camiler konuyla ilgili birer laboratuvar görevi görmüşlerdir. Ayrıca, bu okullardan mezun olacakların imâmet ve müezzinlik yapacakları göz önüne alındığında itikat, amellere ait konular ve ilmihâl bilgilerinin de öğretildiğini söylemek mümkündür.¹⁷² Dâru'-l Kur'ân ve Dâru'l-Huffaz adıyla şöhret bulan bu Kur'ân ihtisas mekteplerinin eğitim düzeyi olarak daha düşük seviyede bulunan bazı sıbyan mekteplerinde okuma-yazma, Kur'ân ve dinî bilgilerin öğretimi yanında hafızlık yaptırıldığı da belirtilmektedir. Meselâ Amasya sıbyan mekteplerinde bu sayede çok sayıda hafız yetiştirildiği kaydedilmektedir.¹⁷³

Osmanlı döneminde camilerin Kur'ân öğretimi ve hafızlık yaptırılan belirli bölümlerine de Dâru'l-Kur'ân denilirdi. Bu dönemde neredeyse bütün selâtin camilerinde, camilerin çevrelerinde, müstakil binalarda, vüzera ve gayr-i ayan-ı kibar camilerinde birer Kur'ân okulu bulunduğu belirtilmektedir.¹⁷⁴ Esasında Kur'ân öğretimine tahsis edilen bütün ev ve camileri birer Dâru'l-Kur'ân olarak isimlendirmek mümkündür. Zira bu tür müesseselerin zaman içerisinde açılmış olmaları mescit, cami ve evlerdeki Kur'ân çalışmalarını aksatmamıştır. Camiler, özellikle Kur'ân ve hadis tahsilinin merkezi olma anlamındaki işlevini uzun yıllar korumuşlardır. Camilerde ileri düzeyde Kur'ân öğrenimi için “seb” ve “tasdir” denilen ders halkaları kurulurdu. Ders halkaları sadece şehir camilerinde değil, ordugâh içerisinde bulunan camilerde de kurulurdu. Şehir camilerinde yürütülen Kur'ân çalışmalarına Meşihatü'l-Mescit, ordugâhlardakine Meşihatü'l-Cünd, Kur'ân

¹⁷² Baltacı Cahit, *a.g.e.*, s. 23-24, Ayrıca bkz. Cahit Baltacı, “Türk Eğitim Sisteminde Kur'an Kurslarının Yeri”, *Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik*, Haz. İsmail Kurt ve Seyid Ali Tuz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s. 16.

¹⁷³ Yaşar Hüseyin Hüsamettin, *Amasya Tarihi*, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1329,c. I, s. 265-268

¹⁷⁴ Baltacı Cahit, *a.g.e.*, s. 23.

hocalarına da Kâriu'l-Cünd denilmekteydi.¹⁷⁵ Osmanlı döneminde hayır sahipleri tarafından yaptırılan Dâru'l-Kurrular, sıbyan mekteplerinin dışında usûlüne göre Kur'ân'ı okuyup ezberlemek için şehrin belirli yerlerine yaptırılmaktaydı.¹⁷⁶ Buralarda görev yapan hafız ve kurrular devlet tarafından atanır, maaşları ise vakıflar tarafından karşılanırdı. Hafız ve Kurra'ların başı Reisü'l-Kurra namıyla anılırdı. Yazın hasır, kışın halı ve keçe ile döşenen bu mekteplerde öğrenciler yerde rahle önünde minderler üzerine oturlardı. Hoca efendi, yüksekçe bir sedirde ve sedef kakma bir rahle önünde otururdu. Öğrenciler hoca efendi gelmeden önce toplanır, derslerine çalışırlardı. Kur'ân'a oldukça saygı gösterilen sınıflarda derslere dâima besmele ile başlanırdı. Her gün çalışmak kaydıyla Kur'ân'ı bir yılda ve sekiz dokuz yaşlarında ezberleyen çok sayıda çocuk bulunurdu. Kur'ân'ın ezberlenmesi çok önemsenirdi. Hafız olan çocuğun velisine haber müjdelendir ve meşhur kurruların davet edildiği bir merasim düzenlenirdi. Çocuk, davet edilen hocaların önünde gün boyu ve akşamleyin olmak üzere Kur'ân'ı ezberinden okur, yanlışları varsa düzeltilirdi. Hatimden sonra yemekler yenir, misafir hocalara çeşitli hediyeler verilirdi. Bundan sonra hafızlık cemiyeti yapılırdı.¹⁷⁷

2.3.3. Mescit ve Camiler

Mescit ve camiler, Kur'ân ilimleri ve tabii ilimlerin gelişmesi yanında kültürel değişimin gerçekleşmesinde de önemli görevler icra etmişlerdir. Caminin eğitim yeri olarak değerlendirilmesi şeklindeki bu usûl, günümüze kadar ulaşmıştır. Özellikle Türk-İslam dünyasında cami, medrese, imaret, kütüphane ve mektepten oluşan birlikteliğe bazen eklenen bir hastane şeklindeki külliye yapısı hep olagelmıştır. İletişim araçlarının yeterli olmadığı dönemlerde devlet-halk haberleşmesi genel olarak camiler vasıtasıyla sağlanmıştır. Hükümet tebliğleri her zaman ve dönemde cami kapılarına asılmış, vaaz ve hutbelerle halka duyurulmuştur.

¹⁷⁵ Bozkurt Nebi, “ Daru'l-Kurra” md., *DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, İstanbul, 1993, c. VII, s. 544.

¹⁷⁶ Baltacı Cahit, *a.g.e.*, s. 607-611.

¹⁷⁷ Abdülaziz Bey, *a.g.e.*, s. 67-69.

Devletin halkına ulaşmasında aracılık işlevi gören camilerin bu özelliği eskisi kadar olmasa da günümüzde hâlâ devam etmektedir.¹⁷⁸

Osmanlı döneminde camiler çok daha aktif ve hareketli bir konuma sahiptiler. Camiler, mahallenin idare merkezi ve imamların karargâhı idiler. Osmanlı şehir yapısında mahalleler camilerin etrafında teşekkül ederdi. Evler, bazen geometrik bir düzen içerisinde, bazen de yerin özelliğine göre ve estetik yapı dikkate alınarak camilerin etrafına serpiştirilmekteydi. Bu evlerin en başta geleni, inşâsına özel bir ihtimam verilen medreselerdi. Cami etrafına kütüphane, mektep, sebîl, imaret, hastane (Daru's-Şifa), hamam ve kitapçı dükkânları gibi diğer yardımcı tesisler inşa edilirdi. Mahallenin diğer unsurları ise bir külliye haline gelen mescidin etrafında mahallenin diğer unsurları kurulur ve geliyordu. Bu haliyle mahallede, bir lise, bir yüksekokul ya da üniversite yerleşkesine benzer bir ortam meydana gelirdi. Diğer yandan öğrenciler (sohta), asistanlar (muid, danışmend), müderrisler (Öğretim Üyeleri, Profesörler) mahalleye renk ve karakter veren simalar olarak ortaya çıkıyorlardı.¹⁷⁹

Dinî ilimlerin tahsili ve Kur'ân öğrenimi dışında Cuma, bayram ve diğer özel günlerde yapılan vaazlar, sohbetler ve daha birçok etkinlikten halk azami ölçüde istifade ederdi. Özellikle Ramazan aylarında camilere dışarıdan misafir hocalar gelir, bunlardan bir kısmı iç ezan okur, kimi salâ verir, kimi kamet eder, Kur'ân okur, devlet tarafından görevlendirilen veya arzu eden ulema okunan Kur'ân âyetlerini açıklardı. Halk, dinî merasimler yanında birbiriyle görüşür, hiçbir sınıf farkı olmadan aynı safta yan yana oturabilmenin zevkini yaşırdı. Vüzera, Kübera ve Rical gibi toplumun ileri gelen kesimi diğer halk ile birlikte sohbetlere katılırdı.¹⁸⁰

Öğrenciler, medrese odalarında ikamet eder, belli dersleri medresede alırlardı. Ardından camilerde takrir metoduyla verilen ve halka da açık olan genel derslere katılırlardı. Bilindiği gibi bu dersler XVII. asırdan itibaren atanan dersiamlar tarafından verilmeye başlanmıştır. Camiler, Osmanlı döneminde sıbyan mektebi

¹⁷⁸ Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, c. II, s. 682.

¹⁷⁹ Abdülaziz Bey, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁸⁰ Abdülaziz Bey, *a.g.e.*, s. 252.

olmayan mahalle, köy, kasaba ve şehirlerde çocukların eğitimi için birer okul olarak kullanılmıştır. Bu gelenek, özellikle İstanbul dışında okullaşmanın yaygınlaştığı yakın dönemlere kadar devam etmiş, 1950 yılından itibaren de yaz aylarında ilkokul öğrencilerine Kur'ân öğretildiği ve bazı namaz dualarının ezberletildiği Yaz Kur'an Kurslarına dönüşmüştür.¹⁸¹

Selçuklulardan sonra gelen, Osmanlı Devleti döneminde de Kur'ân eğitim ve öğretimi, Selçuklulardan devralınan mirası daha ileriye götürmek ve bunu aralıksız devam ettirmek, şeklinde hummâlı bir şekilde Kur'ân eğitim ve öğretimi "Dâru'l-Kurrâ"larda verilmiştir.¹⁸²

Osmanlı Devleti eğitim ve öğretime önem verdiği gibi, İslâmi İlimlere, özelde ise Kur'ân İlimleri ve Kur'ân eğitim ve öğretimine çok ayrı bir önem adfetmiştir. Tabiki bu önemi göstermesinde Kur'ân'ı Kerim'in İslâm Dîninin ana kaynağı olması, halkının çoğunluğunun Müslümanlardan oluşması bu önemi artırmaktadır. Müslüman halkın beş vakit kıldıkları farz namazlarda Kur'ân'ı Kerim'den bir miktar okuması şartı vardır. Okunması ibadet olan ve her harfine katlanarak sevap verilen Yüce Kur'ân'ın önemine binâen Osmanlı halkı çocuklarını küçük yaştan itibaren camii ve mescitlere Kur'ân öğrenmeleri için göndermişlerdir. Osmanlı Devleti Kur'ân eğitim ve öğretim faaliyetlerini kendine bir ödev telâkki edip, yer ve mekân mefhumunu bir tarafa bırakarak tabiri câizse her yerde Kur'ân eğitim ve öğretimi vermiştir. Osmanlı Devletinde Kur'ân eğitim ve öğretimi verilen, bugünkü anlamıyla kur sistemine dayanan, Kur'ân harflerinin mahreçleri, sıfatları okuyuş şekillerinin öğretildiği yerlere "Dâru'l-Kurrâ" denmiştir.¹⁸³

"Dâru'l-Kurrâ" aslında daha önceden öğrenip bildiğimiz bir kavramdır. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v) zamanında Kur'ân eğitimi alıp, Kur'ân Muallimi dediğimiz Sahabilere, aynı zamanda "Kurrâ" denilmekteydi. Daha önce de

¹⁸¹ Önkal Ahmet , Nebi Bozkurt, "Cami" md., DİA, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, c. VII. s. 51.

¹⁸² Baltacı Cahit, "Türk Eğitim Sisteminde Kur'an Kurslarının Yeri", (Bildiri) Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu, İstanbul, 2000 s. 16. Kazıcı, Ziya "Bir Eğitim Kurumu Olarak Dâru'l-Kurrâ" (Bildiri), Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu, İstanbul 2000, s. 16.

¹⁸³ Kazıcı Ziya, a.g.e., s. 33.

belirttiğimiz üzere Osmanlı Devletinde Kur'ân eğitim ve öğretimi “kur ve seviyelere” ayrılmıştır. Şöyleki, önce Sıbyan Mektebinde başlayan bu eğitim ve öğretim seviye ilerledikçe bir üst kademeye geçerdi. Yani bir öğrenci Sıbyan Mektebini bitirmeden Dâru'l-Kurrâ'ya gidemez, Sıbyan Mektebini başarıyla bitirdikten sonra gitmek isterse; Dâru'l-Kurrâ'nın en alt seviyesinden Kur'ân eğitim ve öğretimine başlatılırdı. Sıbyan Mektebinde namaz sûreleri, Elif-ba cüzü ve Kur'ân'ı Kerim'i yüzüne okumayı öğrenen öğrenci, Dâru'l-Kurrâ'nın ilk basamağında Kur'ân'ı Kerim'i tecvid kurallarına uyarak serî okumayı öğrenip, hafızlığını tamamlar ve diğer basamağa ilerlerdi.¹⁸⁴

İslâm'ın ilk eğitim mekânları olan camiler kendi müstemilatlarında, Kur'ân, Hadis, Tefsir, Kelâm, Fıkıh, gibi ilimlerle beraber, Dâru'l-Kurrâ'lara yani yüksek seviyede Kur'ân eğitim ve öğretimine ev sahipliği yapmışlardır. Osmanlı Devleti ise bu Kur'ân eğitim ve öğretim müesseselerinin sıkı denetimini yaparak, vakıflarca bunlara ödenek tahsis etmiştir. Osmanlı Devletinde Kur'ân Kerim'in eğitim ve öğretiminde çok önemli yeri olan, kurumların ilk başında gelen Dâru'l-Kurrâ'yı Osmanlı Devletine ilk kazandıran Padişah, Yıldırım Bayezid'dir. Bu büyük devlet adamı bununla da yetinmeyip o devrin en büyük Kıraat Alimi olan İmam Cezeriyi Bursa Ulu Camii Baş Kurra'sı yapmıştır. Evliya Çelebi ise Seyehatnamesin'de Osmanlı Devleti'nde bulunan büyük camilerin her birinde Dâru'l Kurrâ'ların olduğunu söyler.¹⁸⁵

Osmanlı Devletin'de Kur'ân Kerim öğretiminin çok yönlü verildiği Dâru'l-Kurrâ'lar, bu eğitimi vermekle yetinmeyip, halkı dîni konularda aydınlatıp bilgilendirmek ve din adamları yetiştirmek için itikat, ibadet, ahlâk, siyer gibi konularda da eğitim vermiştir. Daha önce de belirtildiği üzere, Osmanlı Devletinde Kur'ân eğitimi Dâru'l-Kurrâ'larla sınırlı kalmayıp, bu eğitim devlet politikası haline getirilip, her yer ve mekânda yapılagelir hale gelmiştir. Bu eğitimin Yapıldığı

¹⁸⁴ Taşköprü-zâde Ahmed Efendi, *Mevzuâtü'l-Ulûm*, trc. Kemaleddin Mehmed, İstanbul, 1313, C. I, s. 141-144'den naklen Kazıcı, *a.g bildiri*, a.g.e. s. 37.

¹⁸⁵ *Evliya Çelebi Seyehatnamesi*, (Çev. Mümin Çevik), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1976, C. 1 s.318.

Mektepleri günümüz okullarına eşitlediğimiz zaman, Sıbyan Mekteplerini Ortaokul, Rüşdiyeleri ise Lise mesâbesinde zikredebiliriz.¹⁸⁶

Osmanlı Devleti'nde devletin açtığı resmi okullarla, özel sektör ve vakıfların açtığı okullar, en üst eğitim kademesinden köy ve mezra camilerinde okutulan en alt eğitim kademesine kadar; devletin planlı ve programlı sıkı denetim ve gözetiminden geçerek, çağın gerekli gördüğü en güzel Kur'ân eğitim ve öğretimi verilmekteydi. Osmanlı Devletinde Kur'ân eğitim ve öğretimi aralıksız bir şekilde Cumhuriyet dönemine kadar bu şekilde devam etmiştir. Buraya kadar Kur'an öğretiminin İslam'ın doğuşundan itibaren izlediği seyir, öğretim kurumları ve öğretmenler bağlamında çeşitli örneklerle ele alınmıştır. Bilindiği gibi ilk Kur'ân öğretimi ve eğitimi Hira dağında Hz. Peygamberin vahye muhatap olmasıyla başlamıştır. Ardından sokaklarda, evlerde, ev-mescitlerde, mescitlerde, kütüphane denilen basit eğitim kurumlarında, medreselerde, Dâru'l-Kurrâ ve Dâru'l-Huffaz'larda devam etmiştir. Günümüze gelinceye kadar değişik bölge ve ülkelerde ortaya çıkan İslâm ülkelerinde kendi şartlarına uygun olarak gelişen her türlü eğitim ve öğretim kurumlarında Kur'ân öğretimine yer verilmiştir. Çünkü dînin öğrenilmesi ancak Kur'ân'ın öğrenilmesine bağlıydı.

İslâm'ın ilk yıllarındaki Kur'ân öğretimi ve eğitimi Mekke ve Medine dönemi özelinde iki ayrı özellik taşımaktadır. Bunlardan birincisi, yeniliklere ve yeni bir inanç sistemine karşı takınılan amansız düşmanlık içerikli tavrıdır. Bu dönem, din ve vicdan özgürlüğünün bulunmadığı, insanların inançları yüzünden sürgüne gönderildiği, açlığa mahkûm edildiği, öldürüldüğü, inananlara siyasi, sosyal ve ekonomik ambargo uygulandığı, tecrit edilme politikalarının izlendiği, aşağılama, hakaret ve alaya alma gibi çeşitli psikolojik işkencelerin yapıldığı bir zulüm

¹⁸⁶ Sıbyan Mektepleri, Rüşdiyeler, İdadiyeler, Sultaniyelerle Muallim Mekteplerinin ders programları ve programlar arasında yer alan Kur'an-ı Kerim ve dinî birtakım derslerle ilgili geniş bilgi için bkz. Öcal, Mustafa, *20. Yüzyılda Türkiye'de Din Eğitimi*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ders Notları, Bursa, 2001, s.90-161; Mehmedoğlu, Yurdagül, *Tanzimat Sonrasında Okullarda Din Eğitimi (1838-1920)*, İFAV Yay. İstanbul, 2001; Özyılmaz, Ömer, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 2002; Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, AÜEBFY. Ankara, 1989; Zengin, Zeki Salih, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yay. Ankara, 2002; Yücel, Hasan Ali, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara, 1994, s.141-227.

dönemidir. Mekkeli ilk Müslümanlar bu dönemde çok ağır imtihanlarla sınanmışlardır. Hz. Peygamber ve çevresindeki bir avuç gönül adamı, bu açmazdan kurtulabilmek için çeşitli çıkış yolları aramalarına rağmen sonunda Mekke'yi terk etmek zorunda kalmışlardır. Zira Mekkeli statükocular her türlü baskının dozunu iyice artırmış, işi öldürmeye kadar götürmüşlerdi. Buna rağmen İslâm'a ve onun sevgili önderine gönül verenler dinlerini öğrenmekten, öğrendiklerini ise yaşamaktan asla vazgeçmemişlerdir. O dönemler Kur'ân'ı öğrenmek dîni öğrenmekle eş değerde kabul edilirdi. Evlerde, mescit-evlerde ve imkân bulunulan herhangi bir yerde Müslümanlar bir araya geliyor, yeni öğrendiklerini diğerlerine anlatıyor ve ibadetlerini birlikte yapıyorlardı. Hz. Peygamber de onları yalnız bırakmıyor, ziyaret ve dualarıyla motive ediyordu. Zorluklar altında adeta birer iman ve sabır abidesi haline gelen Müslümanların tek derdi dinlerini öğrenmek ve peygamberlerine sahip çıkmaktı.¹⁸⁷

Her türlü sıkıntıya göğüs germeyi, dinleri uğruna acı çekme, sabır ve sadâkat göstermeyi öğrenen, sevdiklerini ulvi değerler uğruna terk edebilme ve baskılara karşı direnme yeteneği güçlenen Müslümanlar nihayet Medine'ye hicret etmişlerdir. Medine dönemi, inanma ve inandıklarını yaşama hakkının uygulama alanıdır. Günümüzün deyimiyle insan hakları ve demokrasinin yaşandığı dönemdir. Zaten daha önce Yesrib olan bu şehrin adı, medeniyetin ve hukukun geçerli olduğu yer anlamına gelen "Medine" olarak değiştirilmiştir. Burada insanlık tarihinde belki de ilk defa yaşanan ve bir daha da benzerine çok az rastlanabilecek olan yardımlaşma ve dayanışma örneği yaşanmıştır. Bu sebeple Medine halkına "çok yardım eden" anlamına gelen "Ensar" inançları uğruna göç edenlere de "Muhacir" denilmiştir. Bu dönem İslâm'ın aydınlanma çağının özgürce uygulama alanı bulduğu dönemdir. Başta eğitim ve öğretim kurumları olmak üzere sosyal kurumların ortaya çıktığı, İslâm'ın getirdiği değerlerin insanların hayatına hâkim olmaya başladığı dönemdir. Hz. Peygamber, Medine'de gerçekleşeceğini tahmin ettiği İslâm medeniyetinin temellerini daha Mekke'de iken atmıştı. O, çeşitli kereler Kur'ân öğretmenlerini başta Medine olmak üzere çevre bölgelere göndermiş ve söz konusu medeniyetin alt

¹⁸⁷ Başkurt İrfan, *Din Eğitimi Açısından Kur'ân Öğretimi Ve Yaz Kur'ân Kursları*, Dem Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2013, s. 80.

yapısını hazırlamıştı. Mekke’de ortaya çıkan eğitim kurumları burada gelişerek devam etmiştir. Evler, mescitler, ilköğretim kurumu denilebilecek yerler ve inanan-inanmayan herkesin rahatlıkla toplanabileceği Mescid-i Nebevi de orada açılmıştır. Evler ve mescitlerin her biri, birer Kur’ân Okulu haline dönüştürülmüştür, Hz. Peygamber toplanılıp ders yapılan her evi ya da mescidi ziyaret ediyor, orada toplananları eğitip hayata hazırlıyordu. Şehrin dış mahallelerinde oturanları merkeze davet ederek inen Kur’ân âyetlerini onlara rahatlıkla ulaştırıyordu. Böylece hem zaman ve emekten tasarruf ediyor, hem de toplu bir öğretim seferberliğini icrâ ediyordu. Eğitimde dağınıklığı önleme adına önemli bir metot olan bu uygulama, aynı zamanda toplumsal bütünlüğün sağlanmasına da önemli katkı sağlıyordu. Bu uygulamalar aynı zamanda yaygın eğitimin örgün eğitime olan katkısının da bir göstergesiydi.¹⁸⁸

Hz. Peygamber dönemindeki eğitim ve öğretim heyecanı Raşit halifeler döneminde de yaşanmış, bu heyecanın dalgaları asırlar boyu farklı Müslüman toplumların katkıda bulunarak geliştirdiği İslâm medeniyetinin engin birikiminden süzülerek günümüze kadar gelmiştir. Osmanlı döneminde sıbyan mektepleri, medreseler, Enderun mektepleri, Dâru’l-Kurrâ’lar ve yenileşme dönemlerinde açılan yeni okullarda zaman zaman aksamalar olsa da Kur’ân öğretimi hep gündemde olmuştur. Ancak; modern anlamda temeli Tanzimat, II. Abdülhamit ve özellikle II. Meşrutiyet dönemlerine oturtulan Kur’ân öğretimi, Cumhuriyetin kurulmasından sonra önemli ölçüde yara almıştır. Şimdi Kur’ân eğitimi bağlamında Cumhuriyet dönemindeki Kur’ân öğretiminin geçirdiği evreleri incelemek istiyoruz.

2.4. Cumhuriyet Döneminde Kur’an Eğitim ve Öğretimi

Dinin eğitimi ve öğretimi, batılılaşma hareketinden itibaren hem Osmanlıda hem de Türkiye Cumhuriyeti devletinde sürekli olarak ya problemin ana kaynağı veya içine düşülen çeşitli sosyal problemlerden kurtuluşun çaresi olarak görülmüştür. O, her iki devlet yapısında da geri kalmışlığın, irticanın ve batılı medeniyetlere ulaşma ile seküler ve lâik bir dünya görüşü muvâcehesinde ortak meseledir. Meselâ,

¹⁸⁸ Başkurt İrfan, a.g.e., s.81.

Tanzimat döneminde devletin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve askerî alanlardaki geri kalmışlığın kaynağı olarak din görülmüş ve bu durumdan kurtulmak için okullardaki dinî eğitime son verilmiştir. Ancak, bir süre sonra zamanın meşhur deyimiyle “ahval ve atvarı garip” nesiller yetişince çözüm olarak eğitimde dinselleşmeye geri dönmüştür. Aynı uygulamalar Cumhuriyetin belirli dönemlerinde de aynı gerekçelerle tekrar etmiştir. Cumhuriyetin bu ilk yıllarında dinden ani ve keskin bir kopuş yaşanmamıştır. Ancak, ders programında yer alan dersler, bir “Din Kültürü” çerçevesinde verilmeye başlanmıştır. Ders program, müfredat ve kitaplarında dinî derslerin etkisi devam etmiştir. Mesela üç senelik idadi ders programında “Ulûm-u Dîniye”, sultanilerde ise “Kur’ân-ı Kerim ve Malumat-ı Dîniye”, “Ulûm-u Diniye ve Siyer dersleri” yer almaktadır. Erkek ve kız mekteplerinde “Kur’ân-ı Kerim ve Din Dersleri” ilk yıl hariç dört yıl boyunca haftada iki saat okutulmuştur. Bu derslerde Kur’ân-ı Kerim’in okunması yanında İslâm’ın şartları ve ibadet konuları da işlenmektedir. Din Bilgisi dersinde Hz. Peygamber ve arkadaşlarının menkıbelerine yer verilerek çocukların kalbine İslâm sevgisinin yerleştirilmesi hedeflenmektedir.¹⁸⁹

Bunun yanında 1927 yılında değişikliğe uğrayan ders programlarında din dersi devam etmekte, ancak içeriğinde lâikliğe vurgu yapan bir değişim yaşanmaktadır. Ardından genel siyasi dönüşümün önemli bir parçası olan laiklik yönündeki değişime uygun olarak kısa bir süre sonra din dersleri ilkokullardan kaldırılmıştır.¹⁹⁰ Aynı süreç ilkokul dışındaki diğer okullar için de işlemiş ve din dersleri, yeni devletin ilkeleri ve inkılâpları doğrultusunda “millîleşmek”, “medenileşmek” ve batıda ortaya çıkan “çağdaş-reformist” eğitim hareketlerine uygun olarak her seviyedeki okul programlarından çıkartılmıştır.¹⁹¹

1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat kanunu eğitim alanında çok kapsamlı sonuçlara yol açmıştır. Buna göre daha önce Millî Eğitim Bakanlığına

¹⁸⁹ Geniş bilgi için bkz. Kafadar Osman, *Türk Düşüncesinde Batılulaşma*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997. s. 38.

¹⁹⁰ Alkan Mehmet Ö., “İmparatorluktan Cumhuriyete Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si*, Deri. Kemal H. Karpat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 235-236.

¹⁹¹ Kafadar Osman, *a.g.e.*, s. 155.

devredilen 479 medrese hemen kapatılmıştır. Kapatılan medreselerin yerine kanunun ilgili maddesi gereği 29 İmam-Hatip Mektebi ile İstanbul Dâru'l-Fünûnu'nda (eski İstanbul Üniversitesi) bir İlahiyat Fakültesi açıldı. Yani İstanbul Dâru'l-Hilafeti'l-Âliye medresesi (1913) (İstanbul'daki bütün medreselerin adı altında toplandığı kurum) İlahiyat Fakültesine, Medresetu'l-İrşat (vaizler medresesi) ve Taşra medreseleri (1914-1915) (İstanbul dışındaki medreselerin tamamının toplandığı isim) de İmam-Hatip Mekteplerine tahvil edilmiştir.¹⁹² Ancak İmam-Hatiplerin tamamı 1931-1932 yıllarında, İlahiyat Fakültesi ise 1933'de öğrenci azlığı gibi sebeplerle tasfiye edilmiştir.¹⁹³

1924 yılında ilkokulların birinci sınıflarının dışındaki bütün sınıflarda haftada iki saat okutulan Kur'ân-ı Kerim ve Din Dersleri 1926 yılında kaldırılmıştır. 1930 yılı ilkokullarının yalnız beşinci sınıfında öğrenci velilerinin talep etmesi halinde verilebilen din dersi, bu tarihten itibaren şehir ilkokullarından tamamen kaldırılmıştır. Din dersleri, köy ilkokullarından 1939 yılından itibaren okul programlarından çıkartılmıştır.¹⁹⁴ 1924 tarihli lise birinci devre programında, yani ortaokulların bir ve ikinci sınıflarında görülen din dersleri, 1927 yılı değişikliği ile birlikte program dışı bırakılmıştır.¹⁹⁵ Liselerin ikinci devresinde 1924 yılı programında din dersi görülmemektedir. Buna göre cumhuriyet döneminin başından itibaren 1950'li yıllara kadar liselerde din derslerine yer verilmediği anlaşılmaktadır.¹⁹⁶ İlkokul öğretmeni yetiştiren okullarda 1931 yılına kadar görülen din dersi bu tarihten itibaren kaldırılmıştır.¹⁹⁷

¹⁹² Dinçer Nahit, *1913'ten Günümüze İmam-Hatip Okulları Meselesi*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Şule Yayınları, İstanbul, 1998, s. 39-43.

¹⁹³ Yücel Hasan Ali, *Türkiye'de Ortaöğretim, TC Kültür Bakanlığı Yayınları*, Ankara 1994, s. 53, Ayrıca Bkz, Recai Doğan, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitimi-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar" *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1999, s. 233-247.

¹⁹⁴ Geniş bilgi için bkz. Başgöz İlhan, *Türkiye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s. 78 ve konuyla ilgili diğer bölümler, Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim (Tarihi Gelişimi)*, AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1985, s. 96.

¹⁹⁵ Kafadar Osman, *a.g.e.*, s. 156-157.

¹⁹⁶ Yücel Hasan Ali, *a.g.e.*, s. 171-172.

¹⁹⁷ Okutan Ömer, "Din Eğitimi", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, MEB Yayınları, İstanbul, 1983, s.417-418. Türkiye'de din öğretimine dair program anlayışlarıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Recai Doğan "1980'e Kadar Türkiye'de Din Öğretimi Program Anlayışları (1924-1980)" *Din*

1928 yılında kabul edilen harf inkılâbı doğrultusunda 1929-1930 öğretim yıllarında Arapça ve Farsça dersleri ortaokul müfredatından çıkartılmıştır.¹⁹⁸ Din dili olarak işlev gören Arap harflerinin yasaklanması o tarihlerde sayıları çok az olan Kur'an Kurslarındaki öğretimi de olumsuz yönde etkilemiş ve Kur'an'ın öğrenilmesini zora sokmuştur. Bu uygulama sadece Kur'an'ın öğrenilmesini zora sokmakla kalmamış, aynı zamanda ezan, kamet ve tekbirlerin okunmasında da Türkçe şartını getirmiştir. Yine bu dönemde Türkçe okunan dualarla ibadet denemeleri yaptırılmış,¹⁹⁹ ezanı Türkçe okumayanların Türk Ceza Kanununun 526. maddesine göre cezalandırılacakları belirtilmiştir.²⁰⁰

Yukarıda kısaca özetlendiği gibi, Osmanlı Devleti yıkılmış, yerine yeni bir devlet kurulup Cumhuriyet ilan edilmiştir. Eğitimde birliği sağlama adına ilan edilip 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen, Tevhid-i Tedrisat Kanunu yürürlüğe girince, Osmanlı Devletinin kurduğu Dîni Yüksek İhtisas Eğitim Merkezi niteliğinde zikredilebilen Dâru'l-Kurrâ'lar boşlukta kalmıştır. Bu kanun ülkede bulunan bütün eğitim kurumlarının Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmasını emrediyordu. Tevhid-i Tedrisat Kanunu anılan tarihte işleme konulup, yürürlüğe girdikten sonra, ülkede bulunan bütün medreseler kapatılmış, akabinde en yüksek "İhtisas Medresesi" olan Dâru'l-Kurrâ'ların da kapısına kilit vurulmuştur.²⁰¹ Daha sonra bunların yerine Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İmam Hatip Mektepleri ve İlahiyat Fakülteleri açılmıştır. Ama açılan bu okullar Kur'an eğitim ve öğretiminde Dâru'l-Kurrâ'ların boşluğunu dolduramamış ve ilerki dönemlerde öğrenci yokluğu bahane edilerek, bu açılan okullarında kapılarına kilit vurulmuştur. Bu olumsuz gelişmeleri yakinen

Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları, Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, 28-30 Mart 2001-İstanbul, MEB Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2004, s.611-646, Beyza Bilgin, "1980 Sonrası Türkiye'de Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersinin Zorunlu Oluşu ve Program Anlayışları", *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları, Uluslararası Sempozyum, Bildiri ve Tartışmalar*, 28-30 Mart 2001-İstanbul, MEB Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2004, s. 671-693.

¹⁹⁸ Yücel Hasan Ali, *a.g.e.*, s. 186.

¹⁹⁹ Geniş bilgi için bkz. Ergin Osman, *a.g.e.*, c. 5, s. 1938-1958, Hafız Yaşar Okur, *Atatürk'le Onbeş Yıl, (Dini Hatıralar)*, Sabah Yayınları, İstanbul, 1962, s. 12-23, Düccane Cündioğlu, *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, Kitabevi Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1998, s. 80-121, Jâschke Gotthard, *Türkiye'de İslamlik*, Çev. Hayrullah Örs, BilgiYayınları, Ankara, 1972, s. 45-47.

²⁰⁰ Başgil Ali Fuat, *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1977, s. 133-134.

²⁰¹ Baltacı, Cahit, *Cumhuriyet Döneminde Kur'an Kursları*, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı 6, İstanbul, 1999, s. 183.

izleyen dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi Dâru'l-Kurrâ'ların yerini alamasa da daha kaliteli Kur'ân eğitim ve öğretimi verilebilmesi için “Kur'ân Kursu” adıyla Kur'ân eğitim ve öğretim merkezleri açılması için girişimlerde bulunmuştur. Şöyleki, Rıfat Börekçi'nin ön ayak olmasıyla, 50 Milletvekilinin imzasıyla 2 Nisan 1925'te “Hafız-ı Kur'ân” yetiştirmek için devlet bütçesinden 50 Bin Lira tahsis edilmesi sağlanmıştır. Bu ayrılan ödenek ve bütçeyle Kur'ân Kursu Öğreticilerinin maaşları ödenmiş ve Kur'ân eğitim ve öğretimi için Kur'ân Kursları hizmete açılmıştır.²⁰² Bu yıllarda Kur'ân eğitim ve öğretimi açık kalan Sıbyan Mektepleri ve Köy Camilerinin yanı sıra İmam Hatip Mektepleri ve İlahiyat Fakültelerinde verilmiştir.²⁰³ Sayıları günden güne azalan İmam Hatip Mektepleri öğrenci yokluğu bahane edilerek 1932 yılında tümüyle kapatıldığı resmi kaynaklarca bildirilmektedir.²⁰⁴ İmam Hatip Mektepleri ve İlahiyat Fakültelerinin kapatılmasından sonra Maarife bağlı bir dini eğitim kurumu kalmamıştır.²⁰⁵

1932 yılından itibaren on yedi yıl boyunca din eğitiminin verildiği tek müessese Kur'ân Kursları olmuştur. Bu kurslar, Kur'ânı yüzüne okuma ve hafızlık eğitimi verdiler. Maarif vekâleti bu kursları 430 sayılı kanuna istinaden kendi bünyesine almak istemişse de, dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfat BÖREKÇİ (öl.1860-1941) onların birer meslek mektebi olarak kendi emrinde kalmalarını sağlamıştır. Bu kurslar mahalle mektebi düzeyinde ve Diyanet İşleri Reisliği nezaretinde olup, küçük mektep binalarında veya şehir camilerinde faaliyet göstermekte idiler.²⁰⁶

“Şer'iyeye ve Evkaf ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun” ile Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti kapatılmış, onun yerini Diyanet İşleri

²⁰² Baltacı, *a.g.m.*, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, yıl. 1999, sayı. 6, İstanbul, 1999, s. 183; ayrıca bkz. Öztürk, Şükrü, *Kur'an Kurslarının Eğitim ve Kültür Hayatımıza Katkıları*, (Bildiri) Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik (Sempozyum), Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000, s.178.

²⁰³ Buyrukçu Ramazan, *Kur'ân Kurslarında Din Eğitimi ve Öğretiminin Verimliliği Üzerine Bir Araştırma (Göller Bölgesi Örneği)*, İsparta, 2001, s.26.

²⁰⁴ Ayduz Davut, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, İstanbul, 2004, s.13.

²⁰⁵ Ünsür Ahmet, *Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri*, İstanbul, 2005, s. 31.

²⁰⁶ Ünsür, *a.g.e.*, s. 144

Başkanlığı almıştır.²⁰⁷ Osmanlı Devletinin en güzide Kur'ân eğitim ve öğretim kurumu olan Dâru'l-Kurrâ'lar kapatılmış, bu eğitim ve öğretim inişli çıkışlı da olsa Cumhuriyetin Kur'ân eğitim ve öğretimi denince ilk akla gelen müessesesi olan Kur'ân Kurslarında devam etmiştir.²⁰⁸

Dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi'nin gayretleriyle açılan Kur'ân Kursları, eğitim ve öğretimine 1925 yılında başlamıştır.²⁰⁹ Ve o günden bu güne Kur'ân eğitim ve öğretimi denince ilk önce Kur'ân Kursları akla gelmiştir.²¹⁰ Kur'ân Kursları, o yıllarda bu eğitim ve öğretimi yaparken, dönemin baskıcı ve zor şartlarıyla oldukça mücadele ederek hiç kapanmadan bu kutlu eğitimi bugünlere alınının akıyla taşımıştır.²¹¹ Bugün Türkiye'de Kur'ân öğretimi camiler ve mescidler, Kur'ân Kursları, İmam-Hatip Liseleri, İlahiyat Meslek Yüksekokulları, İslami İlimler Fakültesi, İlahiyat Fakülteleri, Diyanet Eğitim Merkezleri, Halk Eğitim Merkezleri ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda seçmeli ders olarak devam ettirilmektedir.

²⁰⁷ 3 Mart 1340/ 1924 tarih ve 429 nolu kanun.

²⁰⁸ Kazıcı Ziya, a.g.e., s.39.

²⁰⁹ Baltacı Cahit, a.g.e., s.16.

²¹⁰ Bayraktar M.Faruk, "Kur'ân Kurslarının Sorunları ve Geleceği İle İlgili Bazı Düşünceler", Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu (28-29 Mayıs 2002), 199-214. İBAV Yayınları, Kayseri, 2003, 200; Ayhan, Halis, Türkiye'de Din Eğitimi, İstanbul, 1999,s. 474.

²¹¹ Yıllara göre Kur'ân Kurslarının sayıları (1925-2004 arası) için bkz.: Ek 1; Jaschke, Gotthard, "Yeni Türkiye'de Kur'ân-ı Kerim Kursları", Çev.: Nimet Arsan, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, V, cüz, 1-4, İstanbul, 1973, 61; Öztürk Şükrü, a.g.e., s.179.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN ÖĞRETİMİNDE TEMEL İLKELER VE GÜNÜMÜZ DİN EĞİTİMİ KURUMLARINDA KUR'AN ÖĞRETİMİ

3.1. Kur'ân Eğitim ve Öğretiminin Önemi

İslâm'ın beş şartından biri de ilahi kitaplara imandır. İlahi kitaplar ise, fert ve toplum hayatına yön vermek sûretiyle rehberlik eden iman ve amel esaslarının temel kaynaklarıdır.²¹²Bu nedenle Müslümanlar, mensubu buldukları İslâm Dîni'ni daha iyi tanıyıp daha iyi yaşayabilmeleri için Kur'ân-ı Kerim'i mutlaka öğrenmeleri gerekir.

Peygamberimiz'de (s.a.v.) bu hususa çok önem vermiş ve ömrü boyunca, Kur'ân'ı güzel okuyup, iyi bilenleri hep önde tutmuş, teşvik etmiş, müjdelemiş ve destek olmuş; Müslümanların da bu konuya gereken hassasiyet ve önemi göstermelerini her fırsatta emretmiştir. Bu bakımdan başta Peygamberimiz (s.a.v.) ve Ashâb-ı Kiram olmak üzere, İslâm tarihi boyunca Müslümanlar Kur'ân-ı Kerim'in eğitim ve öğretimine büyük değer vermişlerdir. Gerek mescid ve mekteplerde, gerekse özel olarak tutulan hocalar vasıtasıyla, kız ve erkek çocuklara ilk öğretilen şey, Kur'ân-ı Kerim olmuştur.

Kur'ân öğretimi Müslümanlar üzerinde farzı kifayedir.²¹³ Müslüman bir toplumda en az bir grup Müslüman'ın Kur'ân öğrenmesi ve öğretmesi gerekir. Ancak bu şekilde toplumun tamamı sorumluluktan kurtulur. Dinimizde Kur'ân öğretiminin ayrı bir yeri vardır. Yüce Allah, Kur'ân kıraatiyle meşgul olanları övgüyle anmakta ve onlara şöyle müjde vermektedir: “Gerçekten, Allah'ın kitabını okumaya devam edenler, namazı kılanlar, kendilerini rızıklandırdığımız şeylerden gizli ve açık infak edenler, asla tükenmeyecek bir kazanç umabilirler.”²¹⁴

²¹² Gölcük Şerafettin, Toprak Süleyman, *Kelam*, 2. baskı, Konya, 1991, s.304.

²¹³ Zerkeşi Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh (öl.794/1392), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, c.1, Mısır, 1972, s.456.

²¹⁴ Fatır, 35/29-30.

Kur'ân eğitiminin temel amacı, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'den nakledildiği üzere okunmasını sağlamaktır. Bu çerçevede ele alınabilecek pek çok konu olmakla birlikte bu çalışmada meselenin iki yönüne temas edilecektir: Bunlardan ilki Kur'ân-ı Kerîm eğitiminde ehil bir öğretmenin, hocanın önemi, diğeri ise bu eğitimin temel özellikleri, yöntem ve teknikleriyle ilgili olacaktır. Bu konuların ardından günümüz Dini Eğitim Kurumlarında Kur'an eğitim ve öğretimine değinilecektir.

3.1.1. Kur'ân-ı Kerîm Öğretiminde Ehil Bir Hocanın (Fem-i Muhsin) Önemi

Kur'ân öğretiminin bir bölümü teorik bilgilerden oluşmakla birlikte, onun en temel özelliği, uygulamalı bir eğitim olmasıdır. Bu tür eğitimlerde hocanın en önemli unsur olduğu ise bilinen bir gerçektir. Bu nedenle işinin ehli bir Kur'ân hocasının (fem-i muhsin) olmadığı yerde sıhhatli bir Kur'ân eğitimi mümkün olmamaktadır. Hz. Peygamber'in, Arap olan ashâbı bile, ana dillerinde inzal olunan Kur'ân'ı öğrenmeleri için kendi seçtiği bazı sahâbîlere yönlendirmesi,²¹⁵ Kur'ân eğitiminde fem-i muhsinin önemini ortaya koyan en çarpıcı örnektir. Hz. Peygamber'den nakledilen bu örneğin, her ilmin kendine has bir öğretim metodunun olduğunu, bazı ilimleri kitapları okuyarak öğrenmek istediğimizde, o ilim şayet yabancı bir dille yazılmışsa, onun gramerini (alet ilimlerini) lügatlarını öğrenerek o ilme ulaşılabilir, hocasız o ilmi öğrenebiliriz. Kur'ân-ı Kerim'in eğitim ve öğretimi ise öyle değildir. Ne kadar çok Kur'ân-ı Kerim'le ilgili yazılmış kaynak kitap ve materyalimiz olsa da, hatta onları okuyup bütün ibârelerini ezberlemiş de olsak, bir hocadan, alanında kendini isbatlamış bir öğreticiden ağız yoluyla uygulamalı olarak duyarak, öğrenmezsek hakkıyla öğrenmemiz asla mümkün değildir. Kur'ân-ı Kerîm'in hatasız, okunabilmesi için, Kur'ân okumayı iyi bilen bir öğretmenin rehberliğine mutlaka ihtiyaç duyulmuştur. Bu rehberlik Kur'ân'ın nesilden nesile naklinde vazgeçilmez esas kabul edilir. Kur'ân'ı "bilen" birinden öğrenerek okuyan ve okutan kimseye genel olarak hoca, üstat, öğretmen, muallim ve mukrî dendiği gibi

²¹⁵ Hz. Peygamber "Kur'ân'ı şu dört kişiden öğreniniz: Abdullah b. Mesûd, Sâlim, Muâz ve Übey b. Ka'b." Buyurmuştur. Bkz. Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 8.

Kur'ân'ı mükemmel bir üslûp ve edâ ile okuyana ve öğretene, bu özelliğine mahsus bir sıfat ve rütbe olmak üzere “fem-i muhsin” denir.

“Fem” ve “muhsin” kelimelerinden meydana gelen bu tamlamada fem “ağız”, muhsin ise, “herhangi bir işi en mükemmel şekilde yapan kimse” demektir.

Terim anlamında fem-i muhsin, Kur'ân-ı Kerîm'i emredilene uygun olarak en güzel tarzda icrâ eden üstat demektir.²¹⁶

Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet etme sanatı, sayısız tekrar ve alıştırmalarla uzun bir süreçte elde edilir. Bu alıştırmalar hemen her sanat dalında olduğu üzere, bir öğretmen veya üstadın gözetiminde başlar ve devam eder. Öğrenilecek şey, Allah kelâmının seslendirilmesi olunca bu önderlik daha da önem kazanmaktadır.

Bir mü'minin, hayatı boyunca okuyacağı, onunla ibadet edeceği ve gerektiğinde onu bir başkasına öğreteceği Kur'ân'ı, onun yüceliğine yaraşır bir tarzda öğrenmesi kendi kendine kazanılabilecek bir beceri ve marifet değildir, öyle incelikleri vardır ki bunlar ancak bir üstadın gözetimi ve yardımı ile mümkün olur. Bu itibardır ki tarih boyunca Kur'ân okuma, sonrakilerin öncekilerden aldığı (öğrendiği) bir an'ane' olmuş ve öylece devam edegelmiştir. Doğru bir şekilde Kur'ân okuyabilmek için, uzun bir zaman gerektiğini göstermesi açısından -pek çok örneği olmakla birlikte- ülkemizin merhum Reîsü'l-Kurrâlarından Abdurrahman Gürses Hoca'nın bu eğitimle ilgili bizlere aktardığı hatırası, konunun daha müşahhas olarak anlaşılmasına katkı sağlayacaktır:

Abdurrahman Gürses Hoca, babasından hafızlık yapmış, bir nebze talim (tecvid ve tashih-i hurûf) okumuş; ancak bu yeterli gelmemiş ki daha sonra Abdurraûf Efendi'den sıkı bir talim eğitiminden geçmiştir.²¹⁷ “*Hoca (Abdurraûf Efendi) bir sayfadan fazla dinlemez. Azami bir sayfa dinler. Böyle ağır bir şekilde okurduk. Bir misal vereyim: Allahü ekber üzerinde on gün-on beş gün çalıştık. Bir*

²¹⁶ Sarı Mehmet Ali, *Kur'ân-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, İFAV, Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s. 33.

²¹⁷ Çollak Fatih, “*Reîsü'l-Kurrâ Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi*” Erkam Yay. İstanbul, 2002, s.21.

kelime veya bir kelime grubu üzerinde günlerce durarak, ağır bir tempo ile ta'lîmi Rüşti Efendi'den bitirdim. Ta'lîm böyle okunur. Besmelesi, tekbiri, tahmîdi hepsi böyle uzun. Ondan sonra Ve'd-Duhâ'dan aşağıya iner. Sonra tekrar çıkar, tekrar iner, tekrar çıkar ve pişirir. Amme sûresini okur, ondan sonra Duhâ, sonra Fâtiha'dan başlar. Bu ta'lîm çok mühimdir. Öyle okunduğu zaman da hayat boyu devam eder. Velhasıl, Abdurraûf Hoca merhumdan çok şeyler öğrendim.”²¹⁸

Kur'ân eğitimini bir fem-i muhsinden öğrenmek öylesine önemsenmiş ki; onu usûlüne uygun olarak ehil bir hocadan müşâfehe yoluyla öğrenen kişilere, hocaları tarafından icazetname verilmiştir.

Yukarıda özetle ele alınan konular ve konunun uzmanlarından yapılan alıntılar, usulüne uygun bir Kur'ân eğitiminde en temel unsurun işinin ehli bir hoca (fem-i muhsin) olduğunu göstermektedir. Kur'ân eğitimi veren kurumlardaki Kur'ân eğitiminin seviyesinin, öncelikli olarak buralarda görev yapan hocaların Kur'ân tilâveti ve öğretimi konusundaki maharetlerine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle ülkemizde yaşayan Müslümanların genelinin usulüne uygun bir tarzda Kur'ân okuyabilmeleri için, bir taraftan Kur'ân hocası olmaya aday öğrencilerin iyi yetiştirilmesi için çalışmalar yapılırken diğer taraftan da hâl-i hazırda Kur'ân hocalığı yapan öğretmenlere destek programlarının düzenlenmesinin faydalı olacağı görülmektedir.

3.1.2. Kur'ân-ı Kerîm Öğretiminin Temel Özellikleri

Kur'ân-ı Kerim, biz insanların ve kâinattaki bütün varlıkların yaratıcısı olan Yüce Allah'ın kelâmıdır. Onu iyi tanımak, aynı zamanda yaratıcıyı ve O'nun öğretilerini anlamak, bu arada ise aslında kendimizi ve hayatın anlamını fark edebilmektir. Dünya ve âhireti doğru algılamak, onu anlayıp, onun istediği çizgide yaşamamıza bağlıdır.

Kur'ân, her şeyden önce Arapça bir kitaptır ve anlaşılmaq için indirilmiştir. Özellikle ana dili Arapça olmayan milletlerin Müslüman olmaları ile birlikte,

²¹⁸ bkz. Çakan, İsmail “Abdurrahman Gürses Hoca ile Kur'an Saatleri”, s. 12-16; Çollak, “Reîsü'l-Kurrâ Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi'nin Hayatı (1909-1999)”, s. 23.

yaşamak ve yaşatmak için inen kitabın, anlaşılması ve öğrenilmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Bunun için Kur'an'ın meâl'i dediğimiz farklı dillere çevirileri yapılmıştır. Bütün bunlar, aslında Kur'ân'ı daha iyi anlama ve anlatma çabalarının ürünü olan çalışmalardır.²¹⁹

Kur'ân eğitiminin doğasından kaynaklanan kendine has birtakım özellikleri bulunmaktadır. Onun bu özelliklerinin göz önünde bulundurulması hem Kur'ân eğitiminde takip edilecek metotlar açısından öğretmenler için hem de söz konusu eğitimin yapısı hakkında bilgi vermesi bakımından öğrenciler için önem arz etmektedir. Zira Kur'ân eğitiminde onun bu özelliklerinin göz ardı edilmesi özellikle öğrenciler için “*Kur'ân-ı Kerîm'i usulüne uygun olarak okumanın, çok zor olduğu*” yönünde bir ön yargının oluşmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle aşağıda Kur'ân eğitiminin bazı özelliklerine temas edilecek, bunların öğrenciler üzerindeki etkisine değinilecektir. Kur'ân öğretimi denince ilk akla gelecek olan, Tilâvet öğretimidir. Tilâvet öğretimi, Kur'ân'ın doğru ve düzgün okunmasını sağlamaya yönelik bir öğretimdir. Tilâvet öğretimi de kendi içinde üç şekilde gerçekleşir:

- a) Yüzünden okumayı öğretme / Elif-bayı bitirip Kur'ân'ı yüzünden okuyacak şekilde öğretme
- b) Kur'ân'ı doğru okuma kurallarını öğretme
- c) Kur'ân'ı ezberlemek

Daha üst seviyede Kur'ân-ı Kerim okumak için bu bilgi ve becerilerin yanında ses ve makam bilgisi de Kur'ân tilaveti açısından önemlidir. Bu durum daha çok mûsiki eğitimi almayı ve bunu hem Kur'ân okumada hem de mûsiki eğitiminde üstat sayılan bir hocanın gözetiminde uygulamayı kapsar.²²⁰

²¹⁹ Öge Ali, Vehbi Dereli, *Kur'ân Bilgisi Soru Bankası*, Kitap Dünyası Yayınları, 4. Baskı, Konya 2014, s. 3.

²²⁰ Öge Ali, a.g.e., s.115.

3.2. Kur'an Öğretiminde Temel İlkeler

Eğitimin temel ilkelerinin yanı sıra, din eğitiminin özelde ise Kur'an eğitim ve öğretiminin kendine özel bazı temel ilkeleri vardır. Bunlara Kur'an eğitiminin olmazsa olmazları diyebiliriz. Her şeyden önce Kur'an-ı Kerim, Allah'ın mübârek kelâmıdır. Bu yönüyle Kur'an-ı Kerim'in öğrenilmesi ve öğretilmesi ruhların şifâsı, gönüllerin gıdası olan ibâdet sayılmaktadır. Bu da bize Kur'an-ı Kerim öğretiminin dîni bir yönünü ve bağlayıcılığını gösteriyor. Kur'an öğretimi başta sevgiyi esas alan bir eğitim olmalıdır. Sevgi hemen hemen bütün ilim dalları için önemlidir. Ancak din eğitimi ve özellikle Kur'an eğitimi için çok daha önemlidir. Kur'an okumanın bizi yaratan, yaşatan ve her türlü güzellikleri bize veren Yüce Allah ile bir iletişim/konuşma olduğunun bilinci oluşturulmalıdır. Sevgiyi engelleyecek, zayıflatacak ve hatta nefrete dönüştürecek her türlü olumsuz hâl ve hareketten uzak olmalıyız. Kur'an öğreticilerinin/ hocalarının bu hususa son derece dikkat etmeleri gereklidir. Bu açıdan giyim-kuşam tarzımızdan konuşmalarımıza, ses tonumuzdan mimiklerimize varıncaya kadar her tavrımızda dikkatli olmalıyız. Bunu sağlamada en kuvvetli araç her öğrenciye değer vermek olmalıdır.²²¹

Kur'an öğretiminde bireysel farklılıklar gözetilmelidir. Herkesin kabiliyeti aynı ölçüde değildir. Özel yetenek gerektiren ezber/hafızlık ve üst düzey okuyuşlar için özellikle bu hususa dikkât edilmelidir.

Kur'an öğretiminde görsellikten faydalanılmalıdır. Kur'an-ı Kerim tilavetinde mahir olan hocaların okuyuşları, akıllı tahtadan, bilgisayardan, CD'lerden dinlettirilir. Öğrenci bunları taklit ederek okumaya başlar, ilerledikçe taklitten kurtulup kendine has bir üslûb geliştirebilir. Kur'an'ın doğru okunmasında ve öğretilmesinde en önemli ilkelerden biri de işitselliktir. Çünkü Kur'an'ın okunmasında doğru seslendirme çok önemlidir. Makamlı Kur'an okumak kolay bir şey değildir. Bunun için müzik kulağına sahip olmak gerekir. Bu yeteneğin gelişmesinde düzenli olarak dinleme çalışmaları yapılmalıdır. Ama öncelikle bilinmesi gereken husus Kur'an'ın doğru okunmasıdır. Bu sağlandıktan sonra

²²¹ Öge Ali, a.g.e., s.116.

makam uygulamalarına geçilmelidir. Mahreç ve tecvîd bilgileri tam olmayanların önce bunları tamamlamaları gerekir.²²²

Kur'ân-ı Kerim sadece okunmak için değil, yaşanmak için gönderilmiş bir kitaptır. Hem Kur'an okuyup hem de onun emirlerine aykırı davranışlar içinde olmak doğru da olmaz. Kur'ân ahlakı onu okuyan insanda daha fazla olmalıdır. Bu açıdan Kur'ân-ı Kerim'i okutanlar/okuyanlar yaşamlarına dikkat etmelidirler. Bu hususlardan bahsettikten sonra, Kur'an öğretimindeki temel ilkeleri şöyle sıralayabiliriz:

3.2.1. İhlas

Kur'an öğretiminde temel ilke ihlas ve samimiyettir. Her iş ve ibadette olduğu gibi bu konuda da Müslümanlar samimiyete davet ediliyor, Kur'ân-ı Kerim'in Allah rızası gözetilerek okunması ve okutulması, maddi çıkar peşinde olunmaması, makam-mevki aracı yapılmaması gösteriştten kaçınılması emrediliyor. "Sizin en hayırlılarınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenlerinizdir" hadis-i şerifinin sırrına mazhar olma bilincinin oluşturulması isteniyor.

3.2.2 Kıraatta Asla Uygunluk

Cebrâil (a.s) Kur'ân-ı Kerim âyetlerini Peygamberimiz'e (s.a.v) okumuş, Hz. Peygamber de aynı şekilde Cebrâil'e (a.s) okumuştur. Bu karşılıklı okuma dinleme işi (arza, mukabele) her ramazanda bir kere Hz. Peygamber'in vefatından önceki son ramazan da ise iki defa gerçekleşmiştir. Peygamberimiz'de (s.a.v) Cebrâil'den (a.s) aldığı Kur'ân âyetlerini ezberleyip, Vahiy Katipleri'ne aynen yazdırmıştır. Bu itibarla Kur'ân-ı Kerim'in lafız ve mana bütünlüğü, hiçbir tereddüt oluşturmadan sahih bir senetle Resûlullah'a (s.a.v) ulaşır. Burada aslolan Kur'ân-ı Kerim'i mütevâtir kıraate uygun okutmaktır.²²³

²²² Öge Ali, a.g.e., s.118.

²²³ Yılmaz Nazif, "Kur'an Öğretiminde Temel ilkeler Yöntem ve Teknikler", (MEB), Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2012, s.3.

3.2.3. Tecvidli Okumak

Kur'an tertil üzerine indirilmiştir.²²⁴ Allah Teâlâ “*Kur'an'ı tertil üzere oku!*”²²⁵ emriyle Peygamberimiz'e (s.a.v) ve onun şahsında bütün Müslümanlara bir sorumluluk yüklemiştir. “Tertil” kelimesini Hz. Ali (r.a.), “harflerin mahreçlerinden doğru telaffuz edilmesi ve tilâvet esnâsında durulacak yerlerin iyi bilinmesi” olarak açıklamıştır.²²⁶ Bahsi geçen tertil ancak tecvid ilmînin öğrenilmesi ve uygulanması ile mümkündür. Tecvid ise, Kur'ân-ı Kerim'i doğru ve güzel okuma kurallarını içeren bir ilimdir. Tecvid ilminin amacı Kur'ân'ın indirildiği şekilde okunmasını sağlamaktır. Tecvid ilmine riâyet ederek Kur'ân okuyan kimse, Kur'ân'ı Arapça'nın fonetiğine uygun bir ses âhengiyle doğru ve güzel okur. Hatalı ve yanlış okuyuşlardan korunmuş olur. Kur'ân tilâvetinde istenen tegannî şartı²²⁷ ancak tecvid ile yerine getirilebilir.

3.2.4. Harflerin Doğru Telaffuz Edilmesi

Kur'ân-ı Kerim sûrelerden, sûreler âyetlerden, âyetler cümlelerden, cümleler kelimelerden, kelimeler de harflerden oluşmaktadır. Allah Teâlâ'nın kelâmının en küçük birimi harflerdir.²²⁸ Kur'ân- Kerim'in hatasız okunması, yapılan hataların farkedilmesi ve tilâvetin emredilene uygun olması için gösterilen dikkat ve titizlik Ashâb-ı Kiram'la başlamış tâbîlerle devam etmiş, zaman içinde aynı titizlik korunarak günümüze gelmiştir. Kur'ân okunurken elbette hatalar yapılabilir. “Kur'ân mûciz, okuyan âciz” sözü bu gerçeği ifade eder. Çünkü kıraatin özel kuralları ve bu kuralların kendine özgü uygulamaları, incelikleri vardır. Bunları icra etmek sanıldığı kadar kolay değildir. Kişi bu seviyeyi -her sanat dalında olduğu gibi- tekrarlarla elde eder. Kur'ân-ı Kerim'in en küçük yapı taşı olan harflerin doğru telaffuz edilmesi ve doğru seslerle okunabilmesi için çok çalışmanın yanında, işin duâyeninden hârflerin

²²⁴ Furkan Sûresi, 25/32.

²²⁵ Müzzemmil, 73/4.

²²⁶ Çetin, Abdurrahman, Tecvid, DİA, İstanbul,2011,XL,253.

²²⁷ Ebû Dâvûd, Salât, 355.

²²⁸ Rihâb, Muhammed Müfid Şakakî, *Hilyetü't-Tilâveti fî Tecvîdi'l-Kur'an*, (Trc. Fatma Yasemin Mısırlı), Guraba yay. İstanbul, 2012, s. 75,

talimiyle ilgili ders alınması, tamamlayıcı eğitim açısından çok gereklidir. Bu çalışmalar yapılmadan tilâvetin hatadan tamamen korunması mümkün değildir.

3.2.5. Tedebbür ve Tefekkür Merkezli Öğretim

Kur'ân-ı Kerim kalplere ferâset, ruhlara şifa, gönüllerin derdine devâ olmak için gönderilen yüce bir kitaptır. Bu kitabı öğrenmenin ve öğretmenin asıl gayesi onu anlayıp onunla hayatımıza şekil vermektir. Âyet-i kerimede “*Bu Kur'an çok mübârek bir kitaptır. Onu sana indirdik ki âyetlerini düşünsünler ve akli selim sahipleri öğüt alsınlar*”²²⁹ buyrulmaktadır. Bir başka ayette de “*Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?*”²³⁰ buyrulur, Kur'ân üzerinde derinlemesine düşünmemize, beyin fırtınası yapmamıza salık verilmektedir. Kur'ân öğrenirken ve öğretirken, Kur'ân'ın oluşturmaya çalıştığı asıl hedefini aklımıza getirerek onu öğrenmek ve öğretmektir.

3.2.6. Sevgi Temelli Yaklaşım

Kur'an okumaya eûze-besmele ile başlanır. Bir sûre hariç Kur'ân'ın bütün sûreleri besmele ile başlamaktadır. Besmelede Allah Teâlâ'nın “Rahmân” ve “Rahîm” sıfatlarının geçmesi, Rahmân sûresinin ilk iki ayetinde “*Rahmân olan Allah, Kur'an'ı öğretti*”²³¹ buyrulması, Kur'ân eğitim ve öğretiminde merhamet, şefkat ve sevgi temelli bir eğitim anlayışı ile öğrencilere yaklaşılması hususunda önemli bir işarettir. Bu sebeple Kur'ân öğretiminde öncelik dersin ve hocanın sevdirmesine verilmelidir. Hocasını ve dersini seven öğrenci severek öğrenecek ve derslere ilgi gösterecektir. Bunun için de kolaylaştırmak, merhametli olmak ve yumuşak davranmak esastır. Öğretmen baskıcı, kaba ve sert olmamalıdır. Öğrencileri korkutmadan, nefret ettirmeden, onların derse ilgisini çekecek ve öğretmene ülfet etmelerini sağlayacak bir yaklaşım sergilemelidir.

²²⁹ Sâd, 38/29.

²³⁰ Muhammed, 47/ 24.

²³¹ Rahman, 55/2

3.3. Kur'an Öğretiminde Temel Metotlar

Türkçe'de "usûl, yol, yöntem, tarz" gibi anlamlara gelen "metod" kelimesi Fransızca'dan dilimize geçmiştir. Kelimenin anlamlarından hareketle metodu, Öcal şöyle tarif etmektedir: "Ulaşılmak istenilen hedefe en emin ve kestirme yollardan varmak için önceden bilerek ve şuurlu bir şekilde planlanmış ve programlanmış yoldur."²³² Her ilmin öğrenilmesinin ve öğretilmesinin bir metodu vardır. Eskilerin ifadesiyle "usûl asıldan evveldir". Sahip olunan bilginin bir yöntem ve usûl ile öğretilmesi esastır. İnsanlığa İslâm'ın mesajını ulaştırmayı emreden " *Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır; onlarla en güzel şekilde tartış*"²³³ âyeti metodun önemine dikkat çekmektedir. Âyet-i kerimede geçen "hikmet" kavramını metot açısından özellikle incelemek gerekir.

Mustafa Öcal başlığımızla ilgili eserinde şöyle açıklama yapmaktadır : "Her ilmin öğretiminde kullanılacak genel öğretim metotları olduğu gibi özel öğretim metotları da vardır. Genel öğretim metotları, daha çok bütün derslerde uygulanabilecek genel nitelikli gayeleri, metotları, kuralları, ders araçlarını ve tekniklerini, değerlendirme usûllerini açıklar. Özel öğretim metotları ise herhangi bir dersin ayrı ayrı konularını, amaçlarını, ilkelerini, araç ve gereçlerini, ders anlatım metod ve tekniklerini açıklar."²³⁴

Kur'an-ı Kerim dersinin öğretiminde kendine has öğretim metotları vardır. Geleneksel yönü de olan bu metotlar asırlardır Kur'ân öğretiminde ve eğitiminde kullanılmaktadır. Bu genel bilgiler ışığında, *Kur'ân-ı Kerîm* öğretiminde metotlarını kısaca şu başlıklar altında işleyebiliriz:

²³² Öcal Mustafa, a.g.e., s. 189.

²³³ Nahl, 16/125.

²³⁴ Öcal, Mustafa, a.g.e. , s.191.

3.3.1. Özel Öğretim Metodu

Genel öğretim metotları içerisinde dini bilimlerin öğretimine tahsis edilmiş bir metot olarak düşünülmektedir.²³⁵ Daha çok Kur'ân-ı Kerim ve Arapça dersleri gibi meslekî derslerde uygulanabilen bir metottur.

Öğretmen veya öğretim elemanı gireceği sınıfta, öğrenmeye yeni başlayan bir öğrenci grubu ile karşı karşıya ise, öncelikle onlara Arap alfabesini -bu hususta Arapça öğreten öğretim elemanları ile de işbirliği yaparak- tahtaya tek tek yazıp tanıtmalıdır. Daha sonra da, öğrencilerin seviyesine uygun bir program içerisinde yazılmış, piyasada mevcut bir Elif-bâ cüzünü, kolaydan zora doğru, baştan sona her öğrenciye ayrı ayrı okutarak takip etmelidir. Aksi halde öğretmen veya öğretim elemanı, öğrencilerin derse hazır oluş seviyesini dikkate almadan yüksek düzeyde ve seviyelerini aşan bir programı öğretmeye kalkışırsa sonu hüsrana olur.²³⁶

Eğer öğretmen veya öğretim elemanının karşısında, Kur'ân okumasını bilen bir öğrenci grubu varsa, o takdirde, Kur'ân-ı Kerim'den önceden seçilecek bir veya birkaç sûreyi, yüzünden ayrı ayrı her öğrenciye tecvîd kurallarına uygun bir biçimde okutması, hatta ders hocasının, temsîli olarak birkaç âyet veya sayfayı tekrar tekrar okuması, aynı şekilde onların da okumasını sağlaması, yeri geldiğinde de her defasında tashih etmesi daha uygun olur.

Öğretim elemanı, öğrenciler yüzüne okurken o esnada metinde geçen ve onların uygulayamadıkları tecvîd kaidelerini, önce onlara sormalı, cevaplayamadıkları takdirde, öğrencilerin seviyesine inerek, onların anlayabileceği bir ifade tarzı ile ve örneklerle tahtayı da kullanarak anlatmalıdır. Sonra da bahse konu kaideler, görsel ve işitsel bir biçimde, bizzat hoca tarafından (dudak talimine de dikkat çekilerek) telâffuz edilip seslendirilmelidir. Nitekim çağdaş bir eğitimcinin de ifade ettiği gibi, “Bir öğretici, eğitim-öğretim sürecinde ve görsel metotla

²³⁵ Öcal, Mustafa, *a.g.e.*, s. 230.

²³⁶ Bkz. İbn Cema'a, Bedrüddin, Sa'dullah, *Tezkiretü's-Sâmi'* (çev. M. Şevki Aydın), Marifet Yay., İstanbul, 1998, s.78; Başaran, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1994, s. 248.

öğrencilerin ne kadar fazla sayıda görme ve işitme duyusuna yönelirse, o oranda etkili bir öğretim sağlamış olur.”²³⁷

Şu hususu da belirtmek gerekir ki, öğretmen veya öğretim elemanının, eğitim ve öğretimde zaman ayarlaması yapması da, son derece önem arz eder. Çağdaş eğitimcilerin; “Verilecek bilginin ve söylenecek sözün dikkatin dağılmayacağı bir süre içinde, gayet kısa ve özlü olması kadar, dinleyicilerin, muhatapların öğrenmeye ve dinlemeye istekli olup olmadığını da göz önünde bulundurması gerekir”²³⁸ ifadesi de bu doğrultudadır. O nedenle öğretmen veya öğretim elemanı, dersi ne bıktırarak kadar uzatmalı, ne de ihmal edecek kadar kısa kesmelidir²³⁹ Tabii ki öğreticinin vereceği bu dersin faydalı olabilmesi için; önceden hazırlanan plân ve program çerçevesindeki zaman dilimi içerisinde olmalı, neticede öğrencilerin, o dersi algılama süreci dikkate alınmalıdır. Kur’ân öğretiminin olmazsa olmazı olarak ifade edebileceğimiz özel öğretim metotlarını maddeler halinde zikrederim:

3.3.1.1 Sema’

Sözlükte semâ kelimesi “işitmek duymak, itaat etmek, anlamak” gibi mânalara gelmektedir.²⁴⁰ Kur’ân’ı dinleyerek öğrenmeye semâ yoluyla öğrenme denir.

Herhangi bir üstadı dikkatle dinlemek veya bir okuyucuyu bilgisayardan veya CD’den dinleyip takip etmek sûretiyle de Kur’ân öğrenilebilir. Kur’ân’ın bu yolla öğrenilmesi ve öğretilmesi ancak ana dili Arapça olanlar için mümkün olabilir. Ayrıca kulağı bu konuda dolgun, zekâsı ve dikkati iyi ve olgun olanlar için de belki mümkündür. Fakat dilleri Arapça olmayanlar, meselâ Türkler için sadece dinlemekle

²³⁷ Küçükahmet, Leyla, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Özkan Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1995, s. 21.

²³⁸ Bayraktar, M. Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğretmen/Öğrenci Münasebetleri*, M.Ü. İlh. Fak. Vak. Yay., nu: 6, s. 60 vd.

²³⁹ Çelebi, Ahmet, *Eğitim-Öğretim Tarihi* (çev. Ali Yardım), Damla Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 262.

²⁴⁰ Karagöz İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010. s. 589.

(semâ) Kur'ân okumayı öğrenmek yeterli ve emin bir öğrenim yolu olamaz. Kıraat kitaplarında ısrarla ifade edilen “Bunu üstadların ağzından alınız” ifadesi ve “fem-i muhsinden azhzetmek” ifadesi ile sema’ metoduna dikkat çekmektedir.²⁴¹

“Sema” metodunu bu işin üsdatlarından Prof. Dr. İsmail Karaçam Hocamız eserinde şöyle izah ediyor : “ Kur'an okuma tarzı ve tavrı da oluşturmak için iyi bir dinleyici olmak esastır. Eskilerin söylediği ‘kulak kırılmadan ağız kırılmaz’ ifadesi sema’ metodu ile hocadan dersin çok iyi alınması gerektiğine işaret etmektedir. Dinleme esnasında aynı tavır üzerinde yoğunlaşma işi daha da kolaylaştırır. Sürekli farklı okuyuşları dinlemek ise işi daha da zorlaştırır.”²⁴²

“Sema” metodunu Resûlullah’dan (s.a.v) sonra gelen nesil de en güzel şekilde uygulamıştır. Yedi kıraat imamlarından İmam Kisâi, Kur'ân-ı Kerim’i öğrencilerine talim ederken yüksekçe bir yere çıkıp Kur'ân-ı Kerim’i okumuş, öğrenciler de hocalarını dikkatle dinleyip, yanlışlarını işaretleyerek düzeltmişlerdir.²⁴³

Geleneksel bir metot olarak, öğreticiler tarafından bugün de geçerliliğini koruyarak uygulanan bir metottur.²⁴⁴ Yalnız bu metot uygulanırken sınıf oturma düzeni, öğretmeni rahatça görecektir şekilde oluşturulmalıdır. Sınıfta bu oturma düzeni oluşturulduktan sonra, öğretici sesinin sınıfın her tarafına rahatça ulaşması için, gerektiğinde mikrofon kullanarak, öğrencileriyle hem ses hem de görüntüsüyle birebir iletişime geçmesi çok isabetli olacaktır.²⁴⁵

3.3.1.2. Arz

“Bir şeyi sunma, bildirme ve gösterme” anlamına gelen arz; Kur'ân kıraatinde öğrencinin hocasına ders okuması için kullanılan bir kavramdır. Kur'ân öğretiminin temel metotlarından olan bu usûlün uygulanışı da sema’ gibi Peygamberimiz’e (s.a.v) kadar uzanır. Her yıl Ramazan ayında Peygamberimizin o

²⁴¹ Sarı Mehmet Ali, a.g.e., s.26.

²⁴² Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2011, s. 173.

²⁴³ Tetik, Necati, *Kur'an Tilâvetinin veya Kıraat İlminin Öğretilmesi Usûlleri*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9. sayı, Erzurum, 1990, s. 239.

²⁴⁴ Eğin, Osman, *Kur'an Öğretiminde Problemler ve Çözüm Önerileri*, Etkili Din Öğretimi, Tedef Yay., Edit. Şaban Karaköse, İstanbul, 2010, s. 604.

²⁴⁵ Tetik, Necati, a.g.d., s. 239.

zamana kadar vahyedilen âyetleri Cebrâîl'e (a.s) arzetmesi ve vefat ettiği yılın Ramazan ayında ise baştan sona Kur'an'ın arzının iki defa gerçekleşmesi²⁴⁶ Kur'an kıraatinde arzın önemini ortaya koymaktadır. Peygamberimiz, Kur'an öğretiminde arz metodunu çok etkin olarak uygulamıştır. Başta Vahiy Katipleri olmak üzere Kur'an tilavetinde önde gelen sahâbilerden yazdıklarını ve ezberlediklerini kendisine okumalarını istemiştir.²⁴⁷

Kirmânî, Cibrîl'in Hz. Peygamber'e Kur'an okuması sayesinde, Hz. Peygamber'in harflerin mahreçlerini ve Kur'an lafızlarını daha güzel okuduğunu söyler. Ona göre bu karşılıklı okumanın hikmetlerinden biri de, Allah'ın Kur'an'ın korunması konusunda verdiği sözün gerçekleşmesi ve bu sayede Hz. Peygamber'in Kur'an'ı unutmamasıdır.²⁴⁸

Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamber'in Ramazan ayına mahsus olmak üzere gündüzleri yüksek sesle, o güne kadar nazil olan ayetlerden oluşan Kur'an metnini baştan sona kadar tilâvet ettiğini, sahâbilerin de kendilerine ait Kur'an nüshalarını alıp geldiklerini ve topluca yapılan bu mukabele esnasında -varsa- kelime yanlışlarını, ayet ve sûre sıralarını, Hz. Peygamber'in okuduğuna göre tanzim edip düzelttiklerini ve yıllık karşılaştırmalar esnasında, Cebrâîl'in de hazır bulunduğunu Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin haber verdiğini söyler.²⁴⁹ Kısaca, önce Hz. Peygamber'in okuyup Cebrâîl'in dinlediğini, sonra Cebrâîl'in okuyup Hz. Peygamber'in dinlediğini ve böylece mevcut Kur'an'ın ikisi arasında her sene iki defa aktarıldığını, Peygamberimiz vefat ettiği yıl ise, bu olayın iki defa tekrarlandığını, yani Kur'an'ın tamamının karşılıklı olarak dört defa okunarak hatmedildiğini söylemek mümkündür.²⁵⁰

Arz metodunda hocanın öğrencisini dikkatle dinlemesi, hatalı okuyuşlarında hatasını düzeltmesi için kendisine fırsat vermesi, düzeltilmediği takdirde kelimenin veya harfin doğrusunun telaffuz edilmesi gerekir. Öğrencinin okuyuş esnasında dikkatinin dağılmaması için hataları not edilip okumasını tamamladıktan sonra

²⁴⁶ Turan Abdülbaki, *Arza, DİA*, c.III, s.446.

²⁴⁷ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 33

²⁴⁸ Şen, Ziya, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci*, İstanbul, 2007, ss. 117-118.

²⁴⁹ Hamidullah Muhammed, a.g.e., c. II, s. 832.

²⁵⁰ Şen Ziya, a.g.e., s.119.

söylenbilir. Hatta yanlış telaffuz edilen harf ve kelimelerin, tecvidli okuyuşların doğrusu okununcaya kadar öğrenciden birkaç defa tekrar etmesi, gerektiğinde doğru ve yanlış birkaç defa tekrar ederek aralarındaki farkı hissetmeleri sağlanabilir. Kur’ân dersinde öğrencilerin okuyuşları dinlenirken onların yaptıkları hatalar kendi Mushaflarında işaretlenir. Tekrar eden hataları bildirmek için de farklı işaretler kullanılabilir.²⁵¹ Örneğin öğrencinin ilk yanlışında * işareti, aynı hata tekrar ettiğinde □ işareti, üçüncü tekrarda ise “!” işareti kullanılabilir. Böylece hatanın kaç defa tekrar ettiği de bilinmiş olur.

3.3.1.3. Edâ

Eda ise; Kur’an öğretiminde sema’ ve arz yöntemlerinin bir arada uygulanması şeklinde mutalaa edilir. Aliyyü’l-Kârî; “Eda, Kur’an kıraatını hocanın ağzından dinledikten hemen sonra aynı keyfiyetle ona sunmaktır, yoksa duymadan okumak değil! ” diye tarif eder.²⁵² İbn Mücâhid ise: “Hocasından duyduğunu aynen muhafaza ederek, hakkıyla arz etmektir”²⁵³ Bu uygulamalar, Kur’an eğitim ve öğretiminde hoca ve talebenin dersi sunuşuna ilişkin esas alınan ve uygulanan metot ve yöntemler olmakla birlikte, dönem ve bölgelerin şartlarına ve öğreticilerin tercihlerine bağlı olarak yerleştiği ve kısmen farklı karakterde sürdürüldüğü gözlenmektedir.

3.3.1.4. Koro Çalışması Yapmak

Kur’ân öğretiminde koro çalışmasının özel bir yeri vardır. Koro çalışması, öğrencileri aktif olarak derse katan ve öğretmenden doğru okuyuşu defalarca yapmasını sağlayan bir sistemdir. Koro çalışmasının önemini vurgulayan Çollak şunları söylemektedir: “Bu uygulamanın sağladığı katkı şudur: Her öğrenci okumaya iştirak eder. Katılım nedeniyle öğrencilerdeki okuyamama heyecanı her geçen gün daha da azalır. Öğrencide kendine güven oluşur. Koro hâlinde okuyuş esnasında âdeta her öğrenci okunan bölümlerin tamamını öğretmenine okumuş ve ondan

²⁵¹ Uner Enes, *Hafızlık Risalesi*, Yasin Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 53.

²⁵² Aliyyü’l-Kari,(öl.1014-1605) *el-Minahu’l-Fikriyye alâ Metni’l-Cezeriyye*, Mısır, 1890, s. 18.

²⁵³ İbn Mücâhid, Ahmed b. Mûsâ b. El-Abbas, *Kitâbü’s-Seb’ati fi’l-Kirâât*, (thk. Şevki Dayf), Mısır, ty., s. 45.

dinlemiş olur. Öğretmenden gelen doğru sesler telaffuz edile edile öğrencinin hâfızasına yerleşir. ”²⁵⁴

Koro halinde toplu halde tekrar yaparak, öğrencinin derse aktif katılımı sağlanmış olur. Öğrencide oluşabilecek heyecan, korku ve çekingenlik gibi hallerin giderilmesine ve kulak dolgunluğuna faydası olur. Koro halinde okumanın son derece faydası vardır. Ancak mutlaka her öğrencinin de birebir okuması ve dinlenilmesi ihmal edilmemelidir

3.3.1.5. Harf Tâ’limi Yapmak, Yaptırmak

Harfleri doğru telâffuz etmektir. Daha açık bir ifadeyle, Kur’ân’ın harflerini mehâric-i hurûf ve sıfât-ı hurûfa uygun olarak doğru telâffuz etmeye “*tashih-i hurûf*” denir.²⁵⁵

Harfleri doğru telâffuz etmek için harf tâ’limi eğitimi yapılması gerekmiştir ve uygulanmıştır. Bunu da yaparken, harflerin hem mahreçlerini tesbit hem de bu mahreçlerden çıkarken sıfatlarını belirtmek için hocalarımız bir usûl geliştirmişlerdir. Buna, “*harf ta’limi*” derler. Kurrâ Hafız Ramazan Pakdil Hocamız harf tâ’limini şöyle izah ediyor: “*Biz de bu usûlü, Hendekli Abdurrahman Gürses hocamızdan aldık. Gelecek nesillere bu usûlü intikal ettirmek için bu bilgileri okumanın, okutmanın ve yazmanın gerekliliğini düşündük.*

Kıraat kitaplarında ve tecvid kitaplarında mehâric-i hurûf ve sıfât-ı hurûfla ilgili ayntılı bilgiler vardır. Bu harf tâ’liminde bu kadar uzun tafsilata, tarifata gerek görülmez. Hatta hocamızın tabiri ile ‘Mübtedi talebeyi nazariyata boğmamak için muhtasar olarak harfin mahrecinden ve bu mahreceden çıkarırken aldığı sıfatından kısaca bahsedilir. Bu kısa bahisten sonra mahreceden çıkararak okunur, okutulur, dinlenir, bu harfleri doğru telâffuz etmeye hoca ve talebe işbirliği ile gayret edilir ve mufassal nazariyata girilmeden, kestirme yoldan bu harflerin doğru telâffuzu talebeye alıştırlır. Harf tâ’limi usûlüne göre harfleri okumaya gelince, Hocamız

²⁵⁴ Çollak, Fatih, *Kur’an-ı Kerim Dersi Müfredatı ve Öğretim Teknikleri*, İmam Hatip Liselerinde Eğitim ve Öğretim, Dem Yayınları, İstanbul, 2005, s. 136

²⁵⁵ Pakdil Ramazan, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, İFAV Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2013, s.85.

Abdurrahman Gürses'in tesbit ve tavsiyesi, 'harf tâ'limi, tâ'limin temelidir.' der. Çünkü bu harfleri doğru telâffuz etmeden her ne kadar tecvid okusanız, tecvid nazariyatını bilerseniz yine de Kur'ân-ı Kerîm'i doğru okumaya ulaşamazsınız. Çünkü temel sağlam değildir. Bir teşbihle bu harf tâ'limi, bir yapı ustasının duvarı örmeye başlamadan önce taşlarını düzeltmesine benzer. Onların sivrilerini, yumrularını alıp duvara en uygun hale getirmeye çalışır, ondan sonra duvara döşer gider. Bu harf tâ'limini de sıhhatli alıp üzerine de tecvid kurallarını bina ettiği zaman sıhhatli ve doğru bir okuyuş ortaya çıkmış olur. Harf tâ'limi sağlam olmazsa, tecvid nazariyatı her ne kadar tatbik edilse de bir kenarı noksan demektir. Mehâric-i hurûf ve sıfât-ı hurûf gibi önemli bir kısmı ve temeli noksan demektir."²⁵⁶

Harf ta'limi ve uygulamasının nasıl olduğu konusunda, harf tâ'limini verirken her harfin başına fethalı bir hemze ve bâ (بَ) dan itibaren bütün hece harfleri hemze fethalı, diğer harfler cezimli olmak sûretiyle okunur. Bu okuyuşta, öncelikle harfin nereden çıktığı ve nasıl sesle çıktığı izah edilir ve okunur. Bilâhare de talebeye okutulur. Daha sonra bu mufassal nazariyata girilmeden, hoca ve talebe tarafından okumak ve dinlemek sûretiyle bu doğru alışkanlık kestirme yoldan kazandırılmış olur.²⁵⁷

3.3.1.6. Tecvid Öğretimini Uygulamalı Olarak Öğretmek

Tecvid, Kur'ân-ı Kerim'i kurallarına uygun olarak doğru ve güzel okumayı öğreten bir ilimdir.²⁵⁸

Bazı ilimleri kitaplardan okuyarak teorik bilgiler edinir, o bilgileri ezberleyebiliriz. Kur'ân ilmi olan tecvid ise böyle değildir. Tecvid ilmi hem teorik olarak kural ve kaideleri ezberlenerek, hem de pratik bir şekilde, uygulama esas alınarak öğretilmesi gereken bir ilimdir. Bunun için tecvid ilminin nazariyatını

²⁵⁶ Pakdil Ramazan, a.g.e., s.86.

²⁵⁷ Pakdil Ramazan, a.g.e., s.87.

²⁵⁸ Çetin, Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yay. , İstanbul,2016, s. 76.

(teoriğini) bilmenin yanında, uygulamasını (pratiğini) bu işin uzmanından ağızından duyarak öğrenmek asastır.²⁵⁹

3.3.2. Tedricilik Metodu

Elbette ki bir eğiticinin bilmesi ve izlemesi gereken metotların başında, tedricilik metodu gelmektedir. O nedenle bir öğretmen veya öğretim elemanının, okunan âyetlerde geçen bir çok tecvîd kaidesini veya uzunca bir ezberi, öğrencilere bir anda vermesi, psikolojik ve pedagojik prensiplere aykırıdır.

Tecrübe ile biliyoruz ki bilgiyi, zamana yaymaksızın bir anda vermek; zihinlere iyice yerleşip kavranılması zor olduğu gibi, öğrencileri de bıktırır. Bunun en güzel örneğini, tedrici metodun uygulandığı sahabe tabîin ve sonraki dönemlerde görüyoruz. Bununla ilgili birkaç misâl vermek gerekirse; Ebu Abdîrahman es-Sülemî,(öl.73/692) hocası İbn Mes'ud'dan (r.a.) bildirdiğine göre, Hz. Muhammed (s.a.v.) Kur'ân'ı, arkadaşları Hz. İbn Mes'ud, Osman ve Ubey b. Kâ'b'a (Allah kendilerinden razı olsun) onar âyet öğretmiş, onların da bu âyetlerin, ilim ve amel yönünden ihtiva ettiği tüm hükümleri, iyice anlamadan ve orada istenilen şeyi nefislerinde tatbik etmeden diğer on âyete geçmedikleri rivayet edilmiştir.²⁶⁰ Sahabeden Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-63) de, talebelerine günde sadece beşer âyet öğretmiştir. Bu yöntemin, Hz.Ömer (r.a.) tarafından belirlendiği ve kendisinden sonra da devam ettiği bildirilmiştir.²⁶¹ İsmâil b. Ebî Hâlid'in (öl.256/870) nakline göre, tabîinin büyüklerinden olan Ebû Abdîrahman es-Sülemî Kur'ân'ı, talebelerine beşer âyet beşer âyet şeklinde öğretmiştir.²⁶² Yine Ebû Bekr b. Ayyâş, (öl. 94/713) hocası Âsım'dan (öl. 127/745) rivayetine göre Yahyâ b. Vessâb (öl. 103/721) Kur'ân'ı, Ubeyd b. Nudeyl'den birer âyet birer âyet öğrenmiştir.²⁶³

²⁵⁹ Adıgüzel, Mehmet, *Kur'an Öğretim Metotları ve Öğreticilik Vasıfları*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl, 2003, Sayı, 19, s. 214.

²⁶⁰ Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdillâh, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr*, Dâru'l-Kütübî'l-Hadîse, Mısır, ty., s.48; Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân, el-Mektebetü's-Sekafiyye*, Beyrut, 1973, II/176.

²⁶¹ Söylemez, M. Mahfuz, "İslâmın Erken Döneminde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, c. 5, sayı 13 (Mayıs-Ağustos 2002), s. 65, 67.

²⁶² Zehebî, a.g.e., s.47.

²⁶³ Zehebî, a.g.e., s.51.

Bu ve benzeri âyetler bize gösteriyor ki, Kur'ân ve onun ihtiva ettiği hükümler, azar azar ve tedricen öğretilmiştir. Nitekim bilginin, bir anda verilmesini sakıncalı gören çağdaş eğitimciler de, “Bilginin bir anda ve çok verilmesi öğrenciyi, iyice düşünüp kavramadan kabule zorlayacağını, buna karşılık kolaydan zora, somuttan soyuta doğru gidilerek, tedricen verilen ve az olan bilginin ise, öğrenci tarafından hem kolay tekrar edileceğini, hem de üzerinde uzun uzun düşünerek daha iyi anlayacağını”²⁶⁴ söylemişlerdir.

3.3.3 Egzersiz ve Tekrar Metodu

İlgililerin de bildiği gibi, Kur'ân'ı en doğru ve düzeltilmiş harflerle okumanın yolu, harf ve kelimeleri tecvîd kurallarına uygun bir tarzda, bıkmadan öğrencilere çok çok tekrar etmek, öğrenmede takip edilecek en güzel bir yoldur. Buna göre öğretici, öğrencilerden öğrendiklerini aralarında sık sık tekrar etmelerini istemelidir. Zira bu tekrar, konuyu veya ezberi zihinlerine yerleştirip kökleştirir.²⁶⁵

Bu metot zor ve yorucu olmasına rağmen, Kur'ân öğretiminde faydalı yöntemlerden biridir. Buna göre yüzüne okutulacak bölümün veya verilecek ezberin, önce hoca tarafından birkaç kez okunması, daha sonra söz konusu ezber veya yüzüne okunacak kısmın öğrencilere, tek tek yüzünden okutup tekrar ettirilmesi, hatta bu ezberin daha iyi kavranılması için onlara, televizyon, cd, akıllı tahta veya bilgisayardan izletilmesi, o esnada talebelerin yüzüne takip etmelerinin sağlanması yerinde olur. Ayrıca sadece kulaktan dinlenebilen cihazlardan da istifade edilebilir.

3.3.4. Münakaşa, Münazara, Tartışma Metodu

Bunun amacı; örneğin hocanın sırayla öğrencilere ödev olarak vereceği tecvîd konuları, ya da bir veya birkaç ayetteki tecvîdlerin tespiti ve uygulanışıyla ilgili bilgiyi toplayıp, karşılıklı müzakere ve münazara yapmak sûretiyle

²⁶⁴ Bkz. Aydın, M. Şevki, “İbn Cema'a'ya Göre Öğretme'nin Görev ve Nitelikleri”, E.Ü. İlh. Fak. Dergisi, sayı 8 (1992), s. 220.; Bayraktar, s. 64, 65, 190 vd.

²⁶⁵ Başaran İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Başaran Yayınları, Ankara, 2000, s. 80.

öğrencilere bilgi kazandırmaktır. Bu metot, öğrencileri tecvîd konuları üzerinde inceleme ve araştırma yapmaya, kendi imkânları ölçüsünde elde mevcut vasıtalarla (kitap, cd, bilgisayar vs. gibi) öğrenmeye yönelttiği gibi onları, tecvîdde anlaşılması zor konular üzerinde detaylı düşünmeye ve aralarında müzakere etmeye de yöneltir.

Netice de bu metotla çalışan öğrenciler, ödev olarak verilen konu hakkında öğrendiklerini sınıfta söylerler. Öğreticinin nezaretinde, edindikleri bilgilerin leh ve aleyhinde, kendi aralarında tartışır, müzakere ve münakaşa ederler.²⁶⁶ Gerekirse bu tartışmaya öğretmen veya öğretim elemanı da katılır, gerekli açıklama ve düzeltmelerde bulunur. Dersin sonunda, ödev olarak verilen âyetlerde geçen tecvîd kaideleri ile alakalı temel bilgiler, böylece tespit edilmiş ve öğrenilmiş olur.

Derslerinde, söz konusu metodu uygulayan öğretici, öğrencilerini iyi yetiştirmiş, böylece hem kendisinin hem de onların bilgisini artırmış olur. Neticede uygulanan bu metotla talebelerin aktif bir şekilde derse iştirak etmeleri ve önceden hazırlıklı gelmeleri de sağlanmış olur.²⁶⁷

3.3.5. Takrîr Metodu

Anlatılacak konuların yeterince açık olamayan, öğrencilerce rahatlıkla ve kolaylıkla anlaşılamayacak kısımlarının izahının yapılarak açıklığa kavuşturulmasıdır.²⁶⁸(Örneğin, Kıraatte idğam konusunun misâllerle izahının yapılması gibi). Binaenaleyh bu metot; öğretmen veya öğretim elemanının bir konuya ilişkin bilgileri, karşısında pasif bir şekilde oturarak dinleyen öğrencilere iletmesi biçiminde uygulanan bir öğretim metodudur. Bu metot eskiden çok kullanıldığı halde günümüzde, öğrencilerin pasif olarak oturmalarına neden olduğu, onlara düşüncelerini açıklama ve soru sorma fırsatı vermediği için, sıkıcı ve en

²⁶⁶ Aydın, M. Şevki,a.g.d., s. 220, 190.

²⁶⁷ Bayraktar, M. Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğretmen/Öğrenci Münasebetleri*, M.Ü. İlh. Fak. Vak. Yay., nu: 6, s. 197.

²⁶⁸ Öcal, Mustafa,a.g.e., s. 241.

etkisiz bir metot olarak kabul edilmekle beraber,²⁶⁹ yine de günümüzde özellikle de yüksek öğretim başta olmak üzere İmam- Hatip Okullarında geniş ölçüde kullanılan bir metot olan takrîr (ifade, beyan etme, anlatma), işlenecek konuların özellik ve zorluk derecesine göre algılama süreci de dikkate alınarak, öğrencilerce anlaşılır bir ifade ile izah edilirse yararlı olabileceği belirtilmiştir. Söz konusu metot; öğreticinin daha önce yazılmış kitap, yazı ve görüşlerden faydalanarak sınıfta etraflıca açıklama yapması, beyan etmesi, bilinmeyenleri ortaya koyması ve ispat etmesi gibi manalar taşır. Dolayısıyla hocanın, dersi anlatması veya Kur’ân’dan bir parça okuması talebenin dinlemesi şeklinde olur ki bu, pasif bir yöntemdir. Kiraatte buna “istimâ” (yani hocaların lisanından dinleyerek öğrenme)²⁷⁰ yöntemi denir.

3.3.6. Soru-Cevap Metodu

Çoğu zaman soru-cevap metodu, eğitimde sıkça başvurulması gereken genel öğretim metotlarından biridir. Bu metot, Kur’ân derslerinde uygulanabildiği gibi, “*Hemen her derste uygulanabilen faydalı ve yetiştirici bir usul*”²⁷¹ olduğu bildirilmiştir. Daha önce de izah edildiği üzere, bu metotla, bir yandan öğrencinin bilgisi kontrol edilirken, öte yandan bu usülle onun, düşünce kabiliyeti de geliştirilir.²⁷² Bu metot, anlatma metodunun sıkıcılığını gidermek ve öğretimi daha etkili bir şekilde gerçekleştirmek isteğine dayalı olarak geliştirilmiştir. Anlatma metodundan sonra eğitimde en çok kullanılan bir öğretim metodu olan soru-cevap, eğitim kavramında meydana gelen çağdaş değişmelere rağmen, öğretimdeki önemini hala korumaktadır. Bu bağlamda öğretici konuyu, yalnız kendisi anlatmakla kalmamalı, öğrencilerini de derse aktif olarak katmalıdır. Bu anlamda öğrencilere, soru sormaları için fırsatlar oluşturmalıdır.²⁷³ Uygulanan bu metot, eğitimde tekrar ve pekiştirmeyi sağlar. Öğretici, örneğin yeni bir tecvîd

²⁶⁹ Büyükkaragöz, S. Savaş ve Çivi Cuma, *Genel Öğretim Metotları*, 10. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1999, s. 75.

²⁷⁰ Aliyyü'l-Kari, a.g.e., s. 30.

²⁷¹ Bkz. Dodurgalı, Abdurrahman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, M. Ü.İlh. Fak. Vak. Yay., nu:165. İstanbul, 1999, s. 290; Bilgin, Beyza, *Din Eğitimi*, Akid Yay., Ankara 1991, s. 120

²⁷² Bkz. Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler ve Buldurma Yöntemi*, Karakoç Yay., Ankara, 1998, s.140,141; Küçükahmet, Leyla, s. 42, 43.

²⁷³ Bkz. Aydın, M. Şevki, “*İbn Cema’a’ya Göre Öğretme’nin Görev ve Nitelikleri*”, *E.Ü. İlh. Fak. Dergisi*, Sayı,8,Erzurum, 1992 s.10

konusunu anlatmaya veya bir sûreyi ezberletmeye başlamadan önce, bir evvelki ezberi veya tecvid konusunu sorularla öğrencilere tekrarlatmalıdır.²⁷⁴ Böylece öğrenme pekiştirilmiş olur. Söz konusu metodun bundan başka yararları da mevcuttur. Örneğin, anlatma kabiliyetinin geliştirilmesi gibi.

Şu husus açıkça bilinmelidir ki, eğitimde izlenmesi gereken ve tasarlanan metotlar, nitelikli öğretici olmadan kendi başına bir işe yaramadığı gibi, öğretimi, belli usûl ve prensiplere dayandırmadan, öğrencilerini eğitmeye kalkışan bir öğretmen veya öğretim elemanı da, müspet bir sonuca ulaşamaz. O nedenle öğretmen veya öğretim elemanının, mesleğini icrada yararlanabileceği teknikleri, usûlleri ve izlenecek metotları, hatta dersi nasıl anlatacağını bilmesi, kısaca pedagojik formasyona sahip olması gerekir.²⁷⁵

Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da şudur: “Öğretici her şeyden önce öğrencilerine değer verip kişiliklerine saygı göstermelidir. Öğrenci dersle ilgili bir soru sorarsa, takdir ve teşvik edilmeli, asla tahkir edilmemelidir. Aksine öğrenciye, medenî bir cesaretle soru sorma alışkanlığı kazandırılmalıdır.”²⁷⁶

Neticede soru sorma alışkanlığını kazanan öğrenci, derste işlenmekte olan konu hakkında, anlamadığı hususları hocasına sormalı o da, somut örneklerle meseleyi detaylı anlatmalıdır. Böylece öğretici, öğrenciye sebep-sonuç ilişkilerini bildirerek onun, daha net, daha kolay yorum yapmasına ve konuyu iyice kavranmasına yardımcı olmalıdır.²⁷⁷ Meselâ, “ihfâ” yapılırken dil ucu, neden boşta bırakılmalı? “İklâb” yapılırken, iki dudak neden kapatılmalı? Bazen bir kelimeyi takip eden ikinci kelimenin baş harfinde neden ses vurgusu yapılmalı? “Revm” yapılırken neden kasr veçhiyle yapılmalı? Vs. gibi. Öğrenci tarafından sorulması muhtemel bu suâller, öğrencilerin anlayabileceği bir ifade tarzıyla, görsel ve işitsel bir biçimde anlatılıp telâffuz edilmelidir.

²⁷⁴ Bkz. İbn Cema’a, Bedrüddin, Sa’dullah, *Tezkiretü’s-Sâmi*’ (çev. M. Şevki Aydın), Marifet Yay., İstanbul, 1998, s.79

²⁷⁵ İbn Cema’a, *Bedrüddin Sa’dullah*, (çev. M. Şevki Aydın), a.g.e., s.74

²⁷⁶ Aydın, M. Şevki, a.g.e., s. 222.

²⁷⁷ Aydın, M. Şevki, a.g.e., s. 220.

3.3.7 Grupla Çalışma / Derse Birlikte Katılma Metodu

Bunun için öğretmen veya öğretim elemanı, sınıftaki öğrencileri bilgi-beceri ve kabiliyetlerine göre gruplandırmalı, ileride “Seviye ve Hazır Bulunuş Düzeyi” başlığı altında da izah edileceği gibi, seviyelerine uygun bir program uygulamalıdır.²⁷⁸ Gruplara ayrılan her öğrenciyle ayrı ayrı ilgilenmeli, derse katılmalarını temin etmelidir. Gerekirse onların ilgisini çekecek koro çalışmalarına da başvurmalıdır. Bu yolla da, bir öğrencinin telaffuz edemediği veya yanlış okuduğu harfleri, hocadan veya başkalarından duyarak doğru öğrenmesi ve aktif bir şekilde derse katılması sağlanmış olur.

3.4. Genel Öğretim Metotları Açısından Kur’an Öğretimi ve Öğreticisinde Aranması Gereken Nitelikler

Öğretmen ya da öğretim elemanı herşeyden önce bir eğitimcidir ve eğitim-öğretimin temel unsurudur.²⁷⁹ O nedenle öğrencisini terbiye ederek, ona belli bilgiler öğreterek, belli maharetleri, davranış ve tavırları kazandırarak ve şahsiyetinin gelişmesine yardımcı olarak, öğrencisini hayat ve topluma hazırlayacaktır. Bu durumda öğreticilik bir kabiliyet, maharet, bilgi ve sanat işidir. Öğretmen veya öğretim elemanı da bir sanatkârdır. Onun eseri de, yetiştirdiği öğrencisidir. Bundan dolayı öğreticilik mesleği, belli bir eğitim-öğretim kademesinden geçmeyi, pedagojik formasyonu (yani, öğretmenlik bilgisi ve eğitimini) gerektirir. O nedenle tek başına mesleki bilgilerin yeterli olamayacağı, bilgi ile eğitim-öğretim tekniğinin birleştirilmesi gerektiği hususu, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Örneğin pedagojik formasyonu olan bir öğretmen veya öğretim elemanı öğrencilere nasıl yaklaşacağını, onlara neleri, ne zaman, nerede ve nasıl vereceğini bilir.²⁸⁰

²⁷⁸ Aydın, M. Şevki, a.g.e.,s.220

²⁷⁹ Başaran, İbrahim Ethem a.g.e. , s. 248.

²⁸⁰ Aydın, M. Şevki, a.g.e. , s. 218

Öğretmenlik mesleğinin genel tanımını yaptıktan sonra, şimdi de Kur'ân öğretmeni veya öğretim elemanında aranması gereken vasıfları açıklamaya çalışalım:

1-Hamele-i Kur'ân ve Ehl-i Kur'ân olması.

2-Pedagojik formasyona sahip olması.

3-Allah'ın rızasını kazanmaya niyetli olması.

4-İhlâslı ve gösterişten uzak olması.

5-Mal-mülk, riyaset gibi dünyevî maksatlar gütmemiş olması.

6-Güzel ahlak sahibi ve adil olması.

7-Öğrencilere şefkatle yaklaşması.

8-Öğrencilere bol bol nasihat vermesi, irşat etmesi ve onlar hakkında hayır dilemesi.

9-Öğrencilere karşı mütevazı olması.

10-Öğrenci okutmaya haris ve istekli olması²⁸¹ gibi vasıflar yanında, Allah'tan korkan, tecrübeli, bilgili, kemâl ve takva sahibi, meslek sevgisi ile dolu, feraset ve vakar sahibi, merhametli, affedici ve sabırlı olmasıdır.²⁸²

İyi bir eğitici öğrencileriyle içli dışlı olan, disiplinden taviz vermeden tatlı sert, yumuşak huylu, tebessümle güzel sözler söyleyen kişi olmalıdır.²⁸³ Böylece Mübarek Kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'i öğretecek bir tavır ve vakar içerisinde, o dersin gerçek bir öğreticisi olduğunu göstermelidir. Şu halde öğretmen veya öğretim elemanı, öğrencilerine karşı merhametli ve sevecen olduğu gibi, onlardan gelecek bazı olumsuz davranışlara karşı da, oldukça sabırlı, soğukkanlı ve hoşgörülü olmalıdır. Ayrıca dersi ve notu, öğrencilere karşı bir baskı aracı

²⁸¹ En-Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref, *et-Tibyân fi Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân*, Müessesetü't-Takvîmi'l-İslâmî, Beyrut, 1986, s. 26 vd.; İbn Cema'a, s. 60.

²⁸² Bkz. ez-Zernûcî, İmam Burhanüddin, *Ta'limü'l-Müteallim* (çev. Y.Vehbi Yavuz), II. bs., İlim ve Kültür Yay., Bursa, ty., s. 60 vd.; Çelebî, s.260 vd.; Bayraktar, s. 137 vd.; Çelik, Abbas, *Din Eğitimize Tarihsel Yaklaşım*, EKEV Yay., Erzurum2001,s.113vd.

²⁸³ Çetin, Abdurrahman, "Kur'an Öğretiminde Metot", *Din Öğretimi Dergisi*, sayı 18 (Mart, 1989), s. 18 vd.

olarak kullanmamalıdır. Aksi halde öğretici, öğrencilere dersi sevdirmek yerine onlarda derse karşı, sonradan telafisi güç bir nefret uyandırmış olur. Kısaca öğretici, onlar hakkında iyilik düşünmeli haset gibi kötü duygulardan kendisini arındırmalıdır. Bunun için sempatik, güler yüzlü, ağırbaşlı, dürüst ve güvenilir bir kişiliğe sahip olmalıdır. Öğrencilerle kesinlikle alay etmemeli, onlara eşit muamele etmeli ve aralarında ayırım yapmamalıdır.²⁸⁴

Hoşgörü sahibi bir öğretmen veya öğretim elemanı, her haliyle onlara örnek olmalı, ayrıca kılık kıyafeti de temiz ve düzgün olmalıdır.²⁸⁵ Öğretici, her öğrencisine değer verdiğini onlara hissettirmeli, öğrencilerin en küçük başarısını takdir etmelidir.²⁸⁶ Öğretim elemanı, sınıfındaki öğrencilerin derse dair fikir, düşünce, kanaat ve davranışlarını da dikkate alarak katılımcı bir ortamda dersini işlemelidir. Kısaca öğrencilerle diyalog içerisinde, hoşgörüye dayalı bir ortam sağlaması, iletişim açısından önemlidir.²⁸⁷

Hoşgörü sahibi öğretmen veya öğretim elemanı; mesleğini seven,²⁸⁸ tarafsız, çağdaş, önyargılı olmayan, anlayışlı, açık fikirli olan şahsiyettir. İyi bir öğretmen veya öğretim elemanı; sınıfındaki her öğrencinin, bireysel farklılıklarını bilmeye çalışan, tatlı sert olan, öğrencisine kesinlikle dayak atmayan, tehdit etmeyen, zamanını iyi kullanan, öğrenciyi objektif olarak değerlendiren öğretmendir. Yine hoşgörü sahibi öğretmen veya öğretim elemanı, derste öğrencilerin fikirlerini rahatça söylemelerine imkân veren, kendi fikirlerini zorla empoze etmeyen, öğrencisiyle yakından ilgilenen, kendi ailevi ve kişisel sorunlarını öğrenciye yansıtmayan, hem ders içinde hem ders dışında

²⁸⁴ Mehmet Dağ ve Hifzurrahman Raşit Öymen, *İslâm Eğitim Tarihi*, M.E.B.Yay.,Ankara,1974,s.224

²⁸⁵ Bkz. Aydın, M. Şevki, “*İbn Cema'a'ya Göre Öğretme'nin Görev ve Nitelikleri*”, E.Ü. İlh. Fak. Dergisi, sayı 8 (1992), s. 220.; Bayraktar, s. 227

²⁸⁶ Çetin, Abdurrahman, a.g.m., s. 18,19.

²⁸⁷ Bkz. Dodurgalı, Abdurrahman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, M. Ü. İlh. Fak. Vak. Yay., nu:165. İstanbul, 1999, s. 290; Bilgin, Beyza, *Din Eğitimi*, Akid Yay., Ankara 1991, s. 120.

²⁸⁸ İbn Sahnun, *Eğitim ve Öğretimin Esasları* (çev. M. Faruk Bayraktar), M.Ü. İlh. Fak. Vak. Yay.,İstanbul,1996.,s.52

öğrencisiyle iyi iletişim kuran, öğrencinin geldiği çevreyi bilen, onun ailesine kadar ulaşabilen öğretmendir.²⁸⁹

3.4.1. Derste Öğretici ve Öğrenci Etkinliği

Öğretmen veya öğretim elemanının nitelikleri başlığı altında belirtilen özelliklere sahip bir öğretmenin yönetimindeki sınıfta, etkinlik ve sorumluluk, üyeler arasında dağılmıştır. Öğretmen, grubun bir üyesi olarak davranır. Başarı ve başarısızlık ortaklaşa paylaşılır. Ayrıca öğretmenin öğrencilerine güven verici tutumu, onların birbirine sevgi ve saygı duymalarına iyilik ve güzellikte yarışmalarına yardım eder.²⁹⁰

Öğretici ve öğrenci arasındaki karşılıklı itimat, sevgi ve saygı esasına dayanan münasebet; hemen her seviyedeki öğrencinin, eğitim-öğretimde başarıya ulaşabilmesi için, asgari şart olmalıdır. Bu bakımdan öğretici, sınıfında bu bağın kopmamasına son derece dikkat etmelidir. Binaenaleyh etkili bir eğitim-öğretimin sağlanması için öğretici, öğrencilerle iyi iletişim kurmalı, onları çok iyi tanımalı, onlara isimleriyle hitap etmeli, onların sosyo-kültürel kökenlerini, çevrelerini ve ekonomik şartlarını çok iyi bilmelidir.²⁹¹ Yine bir öğretmenin yapması gereken en önemli iş, sesini gereğinden fazla yükseltmemeli, tane tane düzenli aralıklarla konuşmalı öğrencilerin kendisini en iyi şekilde dinlemelerini sağlamalıdır. Buna göre dersi, gereğinden fazla uzatmamalı ve dikkatlerin dağılmayacağı bir zamana sığdırmalıdır.²⁹²

Şu hususu da önemle belirtelim ki, her ders yılı başında, ilgili öğretmenler kurulu veya bilim dalı kurulu toplantılarında, Kur'ân-ı Kerîm ders programı; konular, amaçlar, Kur'ân öğretimi ile ilgili açıklamalar, sınıf içindeki davranışlar, örnek ders işlenişi ve değerlendirmelerle alakalı müzakere ve danışmalar yapıp gerekli kararlar alınmalı ve görüş birliği içerisinde alınan kararlara, öğretmenler veya öğretim elemanları harfiyen uymalıdır.

²⁸⁹ Aydın, M. Şevki, a.g.m., s. 227

²⁹⁰ İbn Cema'a, *Bedrüddin Sa'dullah*, (çev. M. Şevki Aydın) a.g.e., s.84,85.

²⁹¹ İbn Cema'a, *Bedrüddin Sa'dullah*, (çev. M. Şevki Aydın) a.g.e., s.84.

²⁹² İbn Cema'a, *Bedrüddin Sa'dullah*, (çev. M. Şevki Aydın) a.g.e., s.69,70.

Öğretmen veya öğretim elemanının, *Kur'ân* dersinde verimli olabilmesi için, daha önce alınan kararlar çerçevesinde, gerekli hazırlık ve plânını yaparak derse öyle girmelidir. Tespit edilen amaç doğrultusunda dersi işlemeli, tasarlanan amaca ulaştıracak bilgi ve becerileri, öğrencilerine kazandırıp kazandırmadığını sürekli gözlemeli, varsa eksikler kısa zamanda telafi etmelidir. Herhâlükârda öğretmenin veya öğretim elemanının başarısı, *Kur'ân*'ı henüz öğrenme durumunda olan gencin buna hazır yani istekli olması gerekir. Aksi halde öğreticinin tek taraflı iyi niyetli girişimleri sonuçsuz kalır.

Öğretmen veya öğretim elemanı, kendisini sürekli olarak yenilemelidir. İlim ve kültürünü artırmalıdır. Zira öğrencilerde saygı uyandırmanın temelinde öğretmenin geniş bilgi ve kültüre sahip olması yatar. Kendini yetiştirmeyen başkalarını da yetiştiremez. O nedenle öğretmen, devamlı olarak okuma, öğrenme gayreti içinde olmalıdır. Zira “kişi okuduğu, öğrendiği sürece alimdir.”²⁹³

Öğreticinin mesleğinde başarılı olmasını sağlayan bir diğer husus da metodudur. Bu itibarla metodunu her yıl yeniden gözden geçirmelidir. Gerektiğinde, bu konuda öğrencilerin görüşünü de almalı,²⁹⁴ dersini önceden plânladığı zamana sığacak şekilde işlemeli, gerekirse tahtayı da kullanarak, aynı anda göze ve kulağa hitap etmelidir. Öğrencilerin de dikkati çekilerek, tümünün aktif bir şekilde derse katılımları sağlanmalıdır.

Tecrübe ile bilinen bir gerçek daha var ki, öğrenci-öğretici ilişkilerinde; öğrenciye iyi niyet ve dostça yapılan ihtarlar, olumlu sonuç vermektedir. Neticede öğrenci, dostça yapılan bu uyarı ve yönlendirmeler karşısında, hatasını anlamakta ve çalışmaya daha da teşvik olmaktadır. Buna karşılık yersiz azarlamalar ve alay etmeler, onur kırmakta ve öğrenmede olumsuz bir tesir yapmaktadır. İyi bir eğitim-öğretim için, öğreticilik görevini yüklenmiş kişilerin, zikredilen olumsuz davranışlardan son derece sakınmaları gerekir.

²⁹³ İbn Cema'a, *Bedrüddin Sa'dullah*, (çev. M. Şevki Aydın) a.g.e., s.61.

²⁹⁴ Çetin, Abdurrahman, a.g.m., s. 20.

3.4.2. Seviye ve Hazır Bulunuş Düzeyi

Kur'ân-ı Kerîm dersini okutmaya talip öğretmen veya öğretim elemanının, seviye ve öğretme kabiliyetinin yeterli oluşu yanında, gerçekte Kur'ân dersini okutmaya haris olması, böylece daha önce arz ettiğimiz hususlara ve niteliklere dikkat etmesi de önem arz eder. Binaenaleyh buna yeterli olup da, dersi okutacak elemanın, vereceği ders programını hazırlamadan önce, sınıftaki öğrencilerle birebir görüşerek onların, yaş, çevre, zekâ ve algılayış kabiliyetlerini de dikkate alarak,²⁹⁵ seviyelerini ve hazır oluş düzeylerini tespit etmesi, hatta bir ön testle giriş davranışlarını ölçmesi, bunların kayıtlarını tutması²⁹⁶ ve buna göre program hazırlaması uygun olur.

Kur'ân eğitiminde, amaç-içerik bağlantısının kurulması için öncelikle öğreticinin, hem o yaş çocuğunun (veya gencinin) yeteneklerini zihinsel ve biyolojik gelişim düzeylerini, hem de o dersi alacak öğrencilerin özelliklerini bilmesi, onlar arasında, zeki ve gabi oluş durumlarına göre gruplandırma yapması,²⁹⁷ daha sonra seviyelerine uygun program hazırlayıp ders vermesi yerinde olur.

Şüphesiz ki öğreticinin, öğrencisini her yönüyle tanıması, onun en iyi şekilde yetişmesini sağlar. Nasıl ki, iyi mahsul isteyen bir çiftçinin tohumunu ekeceği yeri iyi bilmesi, toprağın çeşidine, cinsine göre hareket etmesi gerekirse öğreticinin de, öğrencisinin en iyi şekilde yetişmesi için onu tanıması ve kabiliyetine göre program uygulaması gerekir.

Onları en iyi biçimde eğitip yetiştirmenin diğer bir yolu da öğreticinin, kendisini ve dersini onlara kabul ettirip sevdirmesidir. Bunun için sınıfta veya teneffüslerde, öğrencilerle birebir diyalog kurması ve sorunlarıyla yakînen ilgilenmesi de başarılarını artırır.

²⁹⁵ İbn Cema'a, *Bedrüddin Sa'dullah*, (çev. M. Şevki Aydın) a.g.e., s.81.

²⁹⁶ Başar, Hüseyin, *Sınıf Yönetimi*, Önder Matbaacılık, Ankara, ty., s. 47.

²⁹⁷ İbn Cema'a, *Bedrüddin Sa'dullah*, (çev. M. Şevki Aydın) a.g.e., s.78.

3.4.3. Kur'ân Harflerinin Düzgün Telâffuz Edilmesi

Kur'ân öğreticisi, öğrenciler okurken, yanlış telâffuz ettikleri kelime veya harfleri, anında müdahale ile her harfi mahreç (çıkış) yerlerine ileterek, oradan düzgün ve doğru bir biçimde seslendirip telaffuz etmeli, yani gösterip yaptırma yöntemi ile öğrencilerin dimağına yerleştirmeye çalışmalıdır.²⁹⁸ Ayrıca, öğretmen veya öğretim elemanının rehberliğinde, toplu okuma ile de harflerin düzgün telaffuz edilmesi sağlanmalıdır.

Şunu unutmamak gerekir ki öğrencilerin, *Kur'ân harflerini* düzgün öğrenip telâffuz etmeleri, her şeyden önce bu dersin öğreticisine bağlıdır. Çünkü *Kur'ân*, işitildiği gibi (yani semâ ve arz ile) telâffuzu gerektiren bir derstir. Öyle ise onu, güzel ve düzgün okuyan bir ağız (fem-i muhsin) dan işitmek ve görmek şarttır.²⁹⁹ Eğer harfler ve kelimeler doğru ve düzgün seslendirilmiş bir tarzda, genç dimağlara nakş edilmişse, öğrencilerin işittikleri bu temsili okuyuş; sağlam bir kaynaktan gelen ışınları yansıtan bir ayna misâli, görülüp müşahede edilebilir. Yok eğer öğrencilerin, direkt olarak eğiticiden işitip aldıkları, harf ve kelimelere ait ses, vurgu ve telâffuzlar sahih ve sıhhatli değilse, elbette ki bir yansıtıcı mesabesinde olan öğrencilerin okuyuşu da bozuk olacaktır.

Şu halde, *Kur'ân* öğrenim ve öğretiminin önem ve faziletine,³⁰⁰ inanarak bu görevi üstlenmiş meslektaşlarımızın, şu hususlara son derece dikkat etmelerinde yarar vardır :

Yeni Kur'ân öğrenenlere, daha önce de belirtildiği üzere, ilk olarak *Kur'ân* harflerini tanıtmalı, harflerin çıkış yerleri gösterilerek bunları seslendirmeli, kalın ve ince sesli harfler, mutlaka açıklanıp, özellikle kalın sesli harfler, tek tek telâffuz edilmeli ve bunları öğrencilere, uygulamalı bir biçimde öğretmeli, bu arada her öğrencinin önünde Kur'ân alfabesi veya Kur'ân bulunmasına itina gösterilmelidir.

²⁹⁸ Aydın, M. Şevki, a.g.m., s. 112

²⁹⁹ Adıgüzel, Mehmet, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvidi ve Tilâveti*, 2. Baskı, EKEV Yayınları, Erzurum, 2001, s.13,14.

³⁰⁰ Buhari, Fadâilü'l-Kur'an, 21.

Yukarıya bağılı olarak, bir öğrenci Kur'ân okurken, diğere öğrencilerin de onu izlemeleri sağlanmalı, bunun için de, sıra takip edilmemeli, rastgele okutulmalıdır.

Ders hocası tarafından, öğrencilerin telâffuz yanlışlıkları alışkanlık haline gelmeden, anında düzeltilmelidir.³⁰¹ Bu düzeltme yapılırken, öğrenciler mahcup edilmemeli ve onlara teşvik edici, gönül alıcı sözler söylenerek, bu derse karşı ilgileri artırılmalıdır. Ayrıca bir öğrenci bir harfin sesini doğru vermekte güçlük çekiyorsa hoca, aynı ders saatinde o öğrenciyi düzeltmekte ısrar etmemelidir; çünkü ders hocasının bunu zamana bırakmasında yarar vardır. Şunu da belirtelim ki, eğer bir öğrenci bir harfi güzel telaffuz ediyorsa, onun bu becerisine dikkatini çekerek teşvik edilmelidir. İyi çıkaramadığı harfler üzerinde de bol bol egzersiz yapıp çalışması istenmelidir.

Öğrencilere ezber verilecek süre veya bölümü, öncelikle öğretmen veya öğretim elemanının kendisi, birkaç defa ağır ağır tecvîd kurallarına uygun olarak okumalı, sonra da öğrencilere tekrarlatmalıdır. Bu hususta tanınmış okuyucular tarafından doldurulmuş teyp, video bantlarından veya cd'lerden de istifade edilebilir. Ezber çalışmalarında öğrencileri bıktırmamak için, ilk etapta kısa ve kolayca ezberlenebilen dua, ayet ya da sûrelerden başlamak sûretiyle, kolaydan zora veya azdan çoğa doğru gidilmeli,³⁰² bu ezberlerin tedrici bir şekilde geliştirilmesi sağlanmalıdır. Keza ezberlenecek kısımları, önceden öğrencilere tek tek okutup tashîhi yapıldıktan ve hatasız okumaları sağlandıktan sonra ezberletilmelidir. Böylece, öğrencilerde yanlış telâffuz etme alışkanlığı önceden önlenmiş olur.³⁰³ Söz konusu ezberler bir üst sınıfta, mutlaka tekrarlatılmalıdır.

Sınıftaki bu tür bir uygulama, ezberlenecek âyet ve sûreler üzerinde sıklaştırılması, öğrencilerin ezberlerinin daha sıhhatli ve sağlıklı olmasına katkı

³⁰¹ Çetin, Abdurrahman, a.g.m., s. 21

³⁰² Bir Hadis'i Şerifte: "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin" buyurulmuştur. Bkz. Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahih* (çev. M. Sofuoğlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1987, 1/230.

³⁰³ Ezberlemenin gayesi, faydası ve tekniğiyle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Adıgüzel, Mehmet, "Kur'ân Öğrenim ve Öğretiminin Önemi ve Ezberleme Teknikleri", *EKEV Akademi Dergisi*, c. 3, sayı 1 (Bahar, 2001), s. 179.

sağlayacağı gibi, ayrıca Kur’ân’ı yüzüne düzgün okumalarına da katkı sağlayabilir. Ancak burada öğreticinin rolü önemlidir. Çünkü öğretmenin, büyük bir sabır, azim ve gayret içerisinde, öğrenciler okurken görülen kural dışı okumalarını tek tek düzeltmesi, onlara ölçülü ifadelerle ikazlarda bulunması, elbetteki öğretim elamanın bu gayreti, öğrenciler için yerinde bir davranış ve teşvik olur.

3.5. Kur’an-ı Kerim Öğretiminde Yöntem ve Teknikler

İslam eğitiminin hareket noktasını asırlar boyu Kur’ân oluşturmuştur. Bu sebeple, İslâm’ın ilk gününden itibaren Kur’ân’ın öğrenilmesi, öğretilmesi, ezberlenmesi ve diğer Kur’ân ilimlerinin tahsili ile ilgili gayretler, değişik İslâmi coğrafyalarda birbirinden farklı veya benzer bir şekilde günümüze kadar devam etmiştir. Bu çalışmalar, siyasi ve sosyal kaynaklı çeşitli sebeplerden dolayı zaman zaman sekteye uğramıştır. Mesela olağanüstü şartlar dönemi olan Mekke dönemi ile normalleşme sürecine geçildiği Medine dönemindeki çalışmalar bu duruma en güzel örnektir. Zira din ve vicdan özgürlüğünün olmadığı, vicdanlara prangaların vurulmaya çalışıldığı ve buna bağlı olarak can güvenliğinin kalmadığı Mekke döneminde ilk Müslümanların gösterdiği örnek davranışlar her türlü takdirin üstündedir. Aynı şekilde özgürlüklerin hayat bulduğu ve belki de bir daha eşine rastlanmayacak bir yardımlaşma ve kardeşlik döneminin yaşandığı Medine dönemi ise ayrı bir anlam taşımaktadır. Her iki örnekte de ortak nokta, zorluk ve kolaylık anlarında yapılacak tek şeyin, hiçbir taviz vermeden ve rehâvete kapılmadan yüce değerler uğrunda fedakârlık göstermektir. İlk Müslümanlar bunun sınavını başarıyla vermişler ve sonradan gelecek olan diğer Müslümanlara güzel bir model oluşturmuşlardır.

Kur’ân ve Hz. Peygamber’in teşvik, telkin ve tavsiyeleri, Müslümanlar tarafından sadece sevap getiren bir iş olarak algılanmamış; aynı zamanda bir emir olarak telakki edilmiştir. Böylece Müslümanlar, “insanlar arasında en hayırlı olma”, “sevap kazanma” ve “dinî sorumluluktan kurtulma” gibi etkenler ekseninde eş benzeri görülmemiş bir çaba ve gayret içerisine girmişlerdir. Bu bağlamda, Kur’ân’ı öğrenme, öğretme, okuma, dinleme, anlama, anlatma, mekân temini; hiç olmazsa

satırlarına bakma ve elle dokunma Allah'ın kelamına ulaşma anlamında en erdemli işlerden sayılmıştır. Bu inanç, İslâm'ın tebliğ edilmeye başlandığı ilk günden itibaren bütün İslâm tarihi boyunca Kur'ân'ı elden düşmeyen, sevinç veya sıkıntı anlarında kendisine müracaat edilen bir başvuru kitabı, rahmet kaynağı ve baş tacı haline getirmiştir. Öyle ki Kur'ân, gelinlik kızların vazgeçilmez çeyizi, evlerin süsü, doğumda, ölümda, savaşta, barışta sözleşme ve hediyeleşmelerde hep başvuru kapısı olmuştur. Bütün bu ve benzeri kabuller, İslâm dünyasında Kur'ân'ın öğrenilmesi, öğretilmesi, ezberlenmesi ve anlaşılmasına yönelik ferdî ve toplumsal gayretlerin yayılmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Kur'ân, tarih boyunca İslâm eğitim ve öğretiminin her kademesinde yer almış, neredeyse bütün eğitimin temelini oluşturmuştur. Arapça "kara'e" kök kelimesinin türevi olan Kur'ân, hem filolojik hem de eğitim açısından okumak demektir. Okumaktan maksat, hiç şüphesiz öğrenmek ve anlamaktır. Buna göre o, hem bir eğitim vasıtası, hem de İslâm eğitiminin doğrudan nedenidir. Bunun bilinciyle başta Hz. Peygamber olmak üzere ilk Müslümanlar, Kur'ân'ı insanlara en güzel yöntem ve tekniklerle öğretme yoluna gitmişlerdir. Zira İslâm'a davet Kur'ân okumakla yapılıyordu. Hz. Peygamber, çeşitli vesilelerle karşılaştığı yerli ve yabancı insanlara Kur'ân okuyor, onlar da Müslüman oluyorlardı. Çünkü Kur'ân'ın karşılıklı konuşma, tartışma ve telkin metodu insanlar üzerinde müessir oluyordu.³⁰⁴

Araplar, Kur'ân'ın dilini bildikleri için, onu anlıyor ve kendilerine çeki düzen veriyorlardı. Zaten Kur'ân da sadece Allah'a ve peygamberine iman etmenin lüzumuna yer vermemekte; sevgi, şefkat, merhamet, nezaket, af, çocuk ve kadınların haklarına saygı, sabır, verilen sözün yerine getirilmesi gibi hususları ele aldığı gibi, çirkin işlerin yapılmasını da yasaklamaktaydı. Ana-babaya saygı, fakir, kimsesiz ve zayıfların korunması, yardımlaşma, iyilik ve güzellikte yarışma gibi değerler Kur'ân'ın sıkça üzerinde durduğu konulardı. Kur'ân bu özellikleriyle kendisini

³⁰⁴ Başkurt İrfan, a.g.e., s. 38.

dinleyenlerde büyük bir ruhi değişim ve dönüşüm meydana getirmekteydi. Çünkü bu değerler, o günün toplumunda neredeyse unutulmuştu.³⁰⁵

İlk Müslümanlar, hakiki bir Müslüman olmanın ancak Kur'ân'ı okuyup anlamaktan geçtiğini çok iyi biliyorlardı. Hiç şüphesiz İslâm'ın gelişinden itibaren yukarıda da işaret edilen Kur'ân'ın “oku” emri, vahiy sürecine tanık olma, ilimle ilgili teşvik, telkin ve tavsiyeler zaman içerisinde bütün Müslümanlar arasında bir gelenek halini almıştır. Bu sebeptendir ki, Kur'ân, daha ilk günden itibaren basitten mükemmele doğru ilerleyen bir çizgide çeşitli eğitim kurumlarında okunup öğrenilmiştir. Çalışmamızın ilk bölümünde de belirttiğimiz üzere, Kur'ân'a ilk muhatap olanlar, onu okumaktan maksadın anlamak ve buna bağlı olarak İslâm'ı öğrenmek olduğunun bilincindeydiler. Bu yaklaşım, kısa sürede hemen her bakımdan ıkkellik yaşayan bir toplumdaki bütün dünyaya ahlâki açıdan örnek ve önder bir toplumun inşasını beraberinde getirmiştir. Kur'ân'ın tarih içerisindeki eğitim-öğretim serüvenine değindikten sonra, çalışmamıza başlık olan Kur'ân öğretimindeki temel ilkeleri, yöntem ve teknikleri maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Kur'ân'ı ibadet niyetiyle okumak ve bunu alışkanlık haline getirmek gerekir. Bu da her gün 15 dakika ve her gün 3 veya 4 sayfa Kur'ân okumakla mümkün olur. Bu şekilde devam edilirse yılda 2 hatim okunmuş olur.

2. Okuldaki ders sayısının az oluşu bizi başka çarelere itmektedir. Okul dışında bize ek olarak cami görevlisi arkadaşlarla (Müftülükle işbirliği ile) görüşerek her öğrencinin oturduğu yere göre dağıtım yapıp tâkibini yapmak ve öğretmen arkadaşlarında takip edebilmesi için oturdukları yere yakın camilerde görev almasını sağlamak gerekir. Bunu yaparken belki bu öğretmen ve imamları bir şekilde ödüllendirebilirsek çok daha verimli olacaktır.

3. Bazen derslerde motivasyonu artırmak ve Kur'ânla daha çok meşgul edebilmek için dakika tutup kaç sayfa okuduğunu tespit edebilmemiz iyi olur. Daha çok ve seri okuyabilmesi ancak Kur'ân'ı daha çok bilmesine ve Kur'ânla daha çok meşgul olmasına ve okumasına bağlı olduğunu iyi bir şekilde anlatmamız gereklidir.

³⁰⁵ Başkurt İrfan, a.g.e., s.39.

4. Daha başlangıçtan itibaren yani alfabe ve cüzden itibaren tâ'limli bir şekilde, mahreçlerine uygun öğretilmesinin tecrübeyle sabit olduğunu anlamış bulunmaktayım. Sonradan düzeltilmesi çok zor olmaktadır.³⁰⁶

5. Bir yandan yüzüne okutulurken aynı zamanda buna paralel olarak tecvid öğretilmeli ve uygulanmalıdır. Derste ezber yaptırırken aynı yerin meâli de verilebilirse iyi olur.

6. Ezberletilecek yerler mutlaka öğretmen tarafından okunmalı ve öğrencilere de tekrar ettirilmelidir. Aynı zamanda meşhur hafızların kaset ve VCD'lerinden de istifade edilebilir.

7. Mümkünse teknolojiden yararlanmak gerekir, (vcd, dvd, gibi.)

8. Öğrencilerin kulak hassasiyetini arttırmak için ezberlenecek yerler sınıfta tekrar ettirilmeli, bu da kısa kısa yaptırılmalıdır. Yapılacak ezber böylece sınıf ortamında halledilmiş olacaktır.

9. Derse giren öğretmen mutlaka hazırlıklı gelmelidir. Meâl ve tefsirlerden istifâde ederek, dersi farklı yöntemlerle işlemelidir. Aktüel meselelerle ilgili çalışma yapmalıdır.

10. Âyetlerin meâl ve tefsirinden sonra öğrencilerin mutlaka fikirleri alınmalıdır. Öğretmen, onları zihin jimnastiğine sevk etmelidir.

11. Geçen senelerde ezberlenen sûrelerin tekrar ettirilmesi ve unutmalarını önlemek gereklidir.

12. Yüzüne okumalarda mutlaka önceden ödev verilmeli ve çalışmaya sevk edilmelidir.

13. Yüzüne okuma esnasında yapılan tecvid hataları anında uyarılmalı ve o kâide tekrar hatırlatılmalıdır.

14. Üst sınıflarda tecvidden bahsedilmediği için bu sınıflarda yeri geldiğinde tecvid kuralları tekrar hatırlatılmalıdır.

³⁰⁶ Yılmaz Nazif, Hulusi Yiğit, *İmam Hatip Liselerinde Meslek Dersleri Öğretimi Nasıl Olmalı*, Dem Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 37.

15. Sırayla değil karışık okutulmalıdır. Öğrenci kendisine ne zaman sıra geleceğini bilmezse daha dikkatli takip eder.

16. Kurân'ı Kerim'i güzel okumanın yeteneğe bağlı bir yanının olduğunu unutmamak gerekir. Dolayısıyla daha az yetenekli öğrencilerin durumu dikkate alınmalı ve değerlendirme de ona göre olmalıdır.

17. Kişinin kâbiliyetine göre (bizim hoşumuza giden tarzda olmasa dahi) okuma şeklini tespit etmek gerekir. Burada Türk ve Arap makamı olması fark etmez. Kişinin tercihinə saygılı olmak gerekir. Bizim kıraatimiz olmalı fakat makam farklı olabilir.

18. Ezber bölümler mümkünse sınıf içerisinde ezberletilmeye çalışılmalıdır.

19. Ezber yaptırırken kısaca meâlleri üzerinde durulmalı fakat tafsilatına girilmemelidir.

20. Mümkünse Kur'ân okuma laboratuvarı kurulmalıdır.³⁰⁷

Kur'ân-ı Kerim öğretiminde yöntem ve teknikler, başlığına maddeler halinde giriş yaptıktan sonra, bu konuyu başlıklar halinde detaylandırılır:

3.5.1. Elif-Bâ Öğretimi

Kur'ân-ı Kerim dersi Arap alfabelerinden oluşan Arapça bir ders olduğundan dolayı, onun öğretiminde izlenecek ilk yol “Elif-bâ” öğretimidir. “Elif-bâ” öğretilirken ise harflerin mahreçlerine ve sıfatlarına riâyet ederek doğru bir ses ve telaffuzla öğretilmesidir. Atalarımızın da söylediği gibi: “Ağaç yaşken eğilir” atasözünden hareketle çocuklara Kur'ân harfleri, seslerine ve kurallarına uyarak doğru bir şekilde öğretilirse, binanın temelleri ilerde çok sağlam temellere oturmuş olur. Kur'ân-ı Kerim'i oluşturan harfler doğru bir şekilde öğretilip, harfler ezberlenmeden tanıma metoduyla okunarak istenen şekilde serî okuma sağlanırsa, Elif-bâ'nın öğretimi sağlanmış demektir. “Elif-bâ” öğretilirken geleneksel metottan farklı olarak, harfleri asli okunuşlarıyla öğrettikten sonra, harflerin harekeli

³⁰⁷ Nazif Yılmaz, a.g.e., s. 39.

okunuşlarına geçiş yapmaktır. Çünkü öğrencilere harflerin mahreçlerini verirken, aynı zamanda üstün, esre ve ötre harekeyle okutmayı öğretmediğimiz zaman, öğrenci harfleri harekeli okumakta zorluk çekmektedir. Örnek vermek gerekirse: Öğrenci ‘‘cim’’ harfini cim diye öğrenince, ce,ci,cü (ﺝ ﺝ ﺝ) diye harekeli okumakta zorluk yaşamaktadır. Ama harflerin okunuşlarıyla birlikte, harekelerini de uygulayarak gören öğrenci, harfleri daha kolay kavrayıp, öğrenmektedir.³⁰⁸

Daha sonra öğrencilere harfler ê, be, te, se, ce (ﺃ ﺃ ﺃ) şeklinde öğretilir. Öğrencilere harfler bu şekilde öğretilirken, Kur’ân-ı Kerim’i daha güzel okuyabilmeleri için, harflerin başta, ortada ve sonda yazılışları kavratılmalıdır. Bu şekilde bir metot ve öğretim yöntemi genel hatlarıyla oluşturulduktan sonra, öğreticiler, kendi bilgi birikimine, tercihinine ve öğrencilerin hazır bulunuşluklarına göre yeni yöntem ve ilkeler oluşturabilirler.

Öğretici Elif-bâ öğretiminde sınıfın büyüklüğüne göre sesini ve öğrencilerin göreceği şekilde kendini ayarlamalıdır. Şöyle ki, eğer sesini sınıfın en arkasında oturan bir öğrenci, duyamıyor ve öğreticinin ağız ve dudak hareketlerini göremiyorsa, uygulayarak öğretilmesi sağlanan Kur’ân-ı Kerim dersi için problem oluşturur.

Sesini bütün öğrencilere duyurarak, harfin okunuşunu ağız, çene ve dudak hareketleriyle bütün öğrencilere gösterip, yaptırma tekniğiyle öğretmelidir.

Elif-bâ öğretiminde uygulanması gereken bazı uygulamalar şöyledir:

1. Elif-bâ’nın öğretiminde geleneksel metot olan, işitme yöntemiyle öğretmenin yanında, görsel materyallerle, yazılı ders araç ve gereçlerinden destek alınmalıdır.

2. Bütün öğrencilerin aynı materyalden takip etmesi sağlanmalıdır.

3. Harflerin başta, ortada ve sonda yazılış biçimleri, gösterildikten sonra; kelime öğretimine geçilip, harflerin bitişik yazılışları öğretilmelidir.

³⁰⁸ Çetin Abdurrahman, *Kur’ân Okuma Esasları*, Emin Yayınları, 39. Baskı, İstanbul, 2016, s.52.

4. Daha başlangıçtan itibaren yani alfabe ve cüzden itibaren harflerin talimli bir şekilde, mahreçlerine uygun öğretilmesinin tecrübeyle sabit olduğunu anlamış bulunmaktayız. Sonradan düzeltilmesi çok zor olmaktadır.

5. Kelime okunuşuna geçildikten sonra, harflerle ilgili doğru ses alınmadığı zaman; gerekirse harflere yeniden dönüp, harf tâ'limi yaptırılmalıdır.

6. Cezm öğretilirken bütün harflerin cezimli okunuşu yapılır ve alfabe tahtaya yazılarak eb, ib, üb, (أَبْ إِبْ) şeklinde harekeli elif ile okutulur. Bu esnada harflerin mahreçleri doğru, açık ve net bir sesle telaffuz edilmelidir.

7. Şeddelerin öğretiminde de aynı sistem uygulanır. Önce tahtaya yazılan alfabe üzerinden bütün harfler şeddeli olarak ette, itte, ütte, (أَتَّ إِتَّ) şeklinde harekeli bir elif ile okutulur. Harflerin mahreçlerinin iyi kavratılması için yüksek sesle ve doğru telaffuzlarla koro çalışması yaptırılıp sonra da örneklere geçilir.

8. Medlerin öğretiminde harflerin mahreçlerini ve medleri daha güzel kavratmak için önce bütün harfler elif, vav ve yâ medli olarak bê, bî, bû (بَا بِا بُا) şeklinde okutulur. Koro çalışması yapılır ve sonra da örneklere geçilir.

9. Doğru okuyuş ve doğru ses çıkarabilme adına, öğrenciler tek tek okutulduğu gibi; koro çalışmasıyla okutulması faydalı olur.

10. Öğrencilerin Kur'ân öğrenme heyecanlarını artırma ve ileride ezber yaparken kolaylık sağlanması adına, koro çalışmalarında namaz duaları ve sûreleri üzerinde çalışılması çok yerinde bir uygulama olur.

11. Okunan dua ve sûrelerin kısa anlamlarının öğretilmesi “Kur'ân-ı Kerim'in okumak, anlamak ve yaşamak için indiğini” öğretme açısından iyi bir çalışma olur.³⁰⁹

12. Harflerin mahreçleri öğretilirken, doğru ses alıncaya kadar gerekirse sürekli harf tâ'limi yaptırılarak, harflerin üzerinde durulmalıdır.

13. Kur'ân-ı Kerim okumaya geçmeden önce öğrencilere, Kur'ân-ı Kerim'in önemi, indiriliş gayesi; onu okumanın ve okutmanın faziletiyle ilgili âyet

³⁰⁹ Yılmaz Nazif, a.g.m, s.12.

ve hadislerden örnekler verilmesi, öğrencileri Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmeye özendirme açısından çok yerinde bir karar olacaktır.

14. Harflerin mahreç ve sıfatları öğretilirken, okunması zor olan harflerin üzerinde daha çok durarak, gerekirse bu harflerin elektronik cihazlardan dinlenilmesi ev ödevi olarak öğrencilere verilmelidir.

3.5.2. Yüzünden Kur'an Okumayı Geliştirmek

Elif-bâ'yı bitirip Kur'ân okumaya başlayan öğrenci, bu eğitimin doğasından dolayı elbette zorlanacaktır. Okuduğu Kur'ân-ı Kerim'i daha düzgün, daha serî okuyabilmesi için, çok sayfa okumaktansa bir sayfayı daha çok okuması faydalıdır. Harflerin asli okunuş kâidelerine dikkat ederek, kurallı ve düzgün bir şekilde Kur'ân-ı Kerim'i okuyabilmesi için tavsiye edilebilecek uygulamaları şöyle özetleyebiliriz:

1. Elif-bâ'yı bitirip Kur'ân-ı Kerim okumaya geçen öğrencileri, kısa sûrelerden başlatıp, çok tekrar yaparak okutmak faydalı olacaktır.

2. Bol tekrar ederek, koro okuyuşuyla tâlim yaptırılıp, yapılan hatalar âni dönütlerle düzeltilmelidir.

3. Öğrencilerin okuyacakları sayfayı en az 10 defa çalışarak gelmeleri sağlanmalıdır.

4. Öğrencilerin bol tekrar yapıp, çalışarak okuma hızlarının arttığı görülünce; onlara teşvik adına, okuyacakları sayfa sayıları artırılabilir.

5. Öğrencilerin bir dahaki derste okuyacakları sayfa, yanlış öğrenmemeleri için öğretici tarafından birkaç defa okunup, öğrencilere çalışıp gelmeleri için ev ödevi olarak verilebilir.

6. Öğrenciler arasında belli okuma düzeyi sağlandıktan sonra, gruplar oluşturularak tatlı bir yarış başlatılabilir.³¹⁰

³¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Karaçam İsmail, a.g.e, s. 97.

7. Grupla okuyan öğrencilere hangisinin okuyacağı önceden söylenmeyip, öğretici tarafından rastgele seçilirse, öğrenci kendisini derse sürekli hazırlıklı hissedecektir.

8. Kur'ân'ı Kerim'i güzel okumanın yeteneğe bağlı bir yanı olduğunu unutmamak gerekir. Dolayısıyla daha az yetenekli öğrencilerin durumu dikkate alınmalı ve değerlendirmede ona göre olmalıdır.

9. Ezberlenecek ve yüzüne okunacak yerleri bilgisayar veya CD'den dinlenilerek daha kolay ve doğru ezberlemelerini sağlamalıyız.

10. Kur'ân'ı Kerim'i yeni öğrenenler için sınıftaki iyi öğrencileri onları çalıştırması için görevlendirmeliyiz ve dersin sonuna doğru yeni öğrenmeye çalışanları biz de dinlemeliyiz.

11. Yüzüne okumayı geliştirmek için öğrencileri mahallelerindeki Kur'ân Kursu, cami ve İmam Hatip Liselerindeki hafta sonu kurslarına yönlendirmeliyiz.

3.5.3. Yüzünden Kur'an Okumayı Hızlandırmak (Seri okumak)

Kur'ân-ı Kerim'e geçen öğrenci Kur'ân-ı Kerim'in harflerini doğru seslendirerek güzel okumayı kavradıktan sonra, tecvid kurallarını öğrenip ezber yapabilmesi için; ondan beklenen bu kurallı okuyuşunu koruyarak, belli hızda Kur'ân-ı Kerim'i okuyabilmesidir. Bu serî okuyuşu yakalayabilmesi için az yeri çok defa okuyarak okuma hızını artırması gerekir.

Çünkü Kur'ân-ı Kerim'i okumaya yeni geçen öğrenci, Kur'ân harflerini birleştirip okumakta bu işin doğası gereği zorlanmaktadır. Ama zamanla az sayfayı çok defa okuyarak, bu uğurda azim ve kararlılık göstererek okuyuş hızının arttığını görecektir. İşin uzmanları tarafından Kur'ân-ı Kerim okumayı hızlandırmak için verilen önerileri şöyle sıralayabiliriz:³¹¹

1. Öğrenciye çalışması için az sayfa verip, öğrencinin o sayfaya en az 15-20 defa çalışması önerilir. Bu şekilde devam edilirse, belli zaman geçtikten sonra öğrencinin serî okuması sağlanacaktır.

³¹¹ Çetin Abdurrahman, a.g.e, s. 53.

2. Öğrencilerin Kur'ân-ı Kerim'in okunuş kurallarına uyarak, bir sayfayı kaç dakikada okudukları kaydedilip, not alınması seviyelerinin gözlenmesi açısından çok önemlidir.

3. Öğrencilerin her ders okudukları sayfalar, okuyuş hızları, ders içi performansları öğretmen tarafından "Ders içi Performans Değerlendirme Çizelgesi"ne ileride öğrenciyi değerlendirme açısından kaydedilmelidir.

4. Öğrencileri sağlıklı ve adâletli değerlendirebilmek için "Yüzüne Takip Çizelgesi"nin hazırlanması çok isabetli olacaktır.

5. Hızlı okumayı kazandırmada öğrencinin okuma hızına göre okuma sayısı farklı verilebilir. Okuma sayısı her öğrenciye aynı sayıda verilmek zorunda değildir.

6. Kalabalık sınıflarda Kur'ân-ı Kerim dersinin haftalık ders saatini göz önünde bulundurarak, öğrencilerle tek tek ilgelenmenin mümkün olmadığı durumlarda, grup çalışmalarından faydalanılmalıdır.

3.5.4. Kur'an-ı Kerim Öğretiminde Amaçlar

Kur'ân-ı Kerim öğretiminde temel gâye ve amaçları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Kur'ân-ı Kerim'i okumanın dînin bir parçası olduğu duygusu öğrencilerimize verilmelidir.

2. Kur'ân'ı Kerim dersinin bir ders olarak değil bir ibadet olarak görülmesi ve bu duygunun yerleştirilmesi gereklidir.

3. Yüzüne okumanın yeterli olmayacağı aşikârdır. Bunun yanında Kur'ân'dan tespit edeceğimiz yerleri ezberletip meâl ve tefsirlerden araştırarak konunun ehemmiyeti üzerinde durulmalıdır.

4. Kâinatın yaratıcısının kim olduğunun tasavvur edilmesi, din olgusunun iyi yorumlanabilmesi, ahlâki davranışların geliştirilebilmesi ancak Kur'ân'ın içeriğinin iyi bilinmesine bağlı olduğunu vurgulamak gereklidir.

5. Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlünün tarihi seyrini bilme.

6. Kur'ân-ı Kerim'in nüzûlü döneminde işlevini ve niteliklerini kavratma.

7. Kur'ân-ı Kerim'i yüzüne okuyabilmeyi sağlama.

8. Kur'ân-ı Kerim'in belirlenen yerlerinin doğru okutulması ve ezberletilmesi gereklidir. Bu yerlerin namazlarda okunan yerler olması ve mübarek gün ve gecelerde okunan yerler olmasına dikkat edilmelidir.

9. Kur'ân-ı Kerim'i tâlim ve tecvidli okuyabilmeyi sağlama.

10. Kur'ân-ı Kerim'den içtimai ve ferdi dersler çıkarıp anlatmalı.

11. Kur'ân-ı Kerim'den içtimai ve ferdi olarak kişilerin ihtiyacı olan kısa ayetler ezberletilmeli.

12. İçinde bulunduğumuz, yaşadığımız ortamları Kur'ân'la barıştırmak ve Kur'ân'a uygun davranışlarda bulunmak için Kur'ân'ı iyi öğrenmenin gerekli olduğu vurgulanmalıdır.

13. Kur'ân'ın Arapça olmasına rağmen yine de diğer metinlerden ayrı kendine has bir okuma biçimi ve tekniği vardır. Bu konunun vurgulanması gerekir.

14. Bulduğumuz çevrede bizden ve öğrencilerimizden beklentiler vardır. Bu beklentilerden biri de Kur'ân'ı iyi ve doğru okuyabilmektir. Bu beklentiye cevap vermek gerekir.

15. Kur'ân'ı okuma, anlama ve yaşama uğruna yapılan fedakârlıklar mutlaka yeri geldiğinde öğrenciye anlatılmalı ve hissettirilmelidir.³¹²

3.5.5. Tecvid Öğretimi

Tecvid öğretiminde uygulanması öngürülen yöntem ve teknikleri maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Tecvîd bahisleri, öğrencilere, öncelik ve çok kullanılış sırasına göre öğretilmelidir. Meselâ bizce, tenvîn ve sakin nûn'un hükümleri, medd bahsinden önce anlatılmalıdır. Çünkü öğrenci, med işaretini görerek bunların muttasıl mı, munfasıl mı, lâzım mı olduğunu bilmeden de uzatabilir; ama idğâm, ihfânın, iklâbın, kâidesini bilmeden, bunları yeterince uygulayamaz.

³¹² Nazif Yılmaz, a.g.e., s.36.

2. Yeni bir tecvîd konusu anlatılmadan önce, bir evvelki konunun, öğrencilere sorular yöneltilerek tekrar ettirilmesi uygun olur.

3. Yeni konuyu önce öğretmen anlatmalı; daha sonra da öğrencilere tekrar ettirmelidir. Konuyla ilgili çokça misâl verilmeli ve mümkünse onlardan da yeni örnekler bulmaları istenmelidir.³¹³

4. Ezber ve yüzünden okunan yerlerde, öğrencilere, yeni anlatılan konuyla ilgili tecvîdler tespit ettirilmeli ve uygulaması yaptırılmalıdır.

5. Konu ile ilgili harfler (meselâ ihfâ harfleri, şemsî harfler vb.) beyt halindeki şekli ile belletilmelidir; bu şekilde bunların akılda kalması ve istenildiğinde sayılması daha kolaydır. Ayrıca tarifler de Arapça-Türkçe olarak öğretilmelidir.

6. Konular, kendi ıstılahları ile öğretilmelidir. Bilindiği gibi her ilmin, kendine has yerleşmiş, anlam kazanmış belli ıstılahları vardır. Tecvîd ilminde de böyledir. Bunları Türkçe karşılıklarıyla öğretmek, öğrenciyi, ileride, bu ilimle ilgili eserleri anlamada güçlüğe düşürebilir.

7. Klâsik tecvîd bilgilerinin yanında, öğrenciyeye “Kur’ân tarihi, Kur’ân’ın dili, yazısı, secâvendler, hizib, cüz” vb. konular hakkında da bilgi vermek gerekir.

8. Zaman kaybını önlemek ve daha çok uygulama yapma imkânı sağlamak için, tecvîd konularını, öğrenciyeye yazdırmak yerine, iyi hazırlanmış bir kitaptan takip ettirmek daha uygun olur.

9. Her dönemde bir defa olmak üzere, tecvîd bilgilerinden yazılı imtihan yapmak da faydalı olur.

10. Bütün bunların yanında, öğrencilere Kur’ân okuma âdabından bahsedilmeli, Kur’ân sevgisi aşılmalı, bu İlâhî Kelâmı düzgün okumanın ve

³¹³ Osman Hüsnî Şeyh, (Hakku’t Tilaveh), *Güzel Kur’an Okuma*, (Çev. Yavuz Fırat), Fecr Yayınları, Ankara, 2005, s. 22.

anlayıp uygulamanın önemi ve değeri anlatılmalı ve Kur'ân'a karşı görevlerimizden bahsedilmelidir. Bunun da başarıya önemli ölçüde katkısının olacağı muhakkaktır.³¹⁴

3.5.6. Kur'ân Öğretiminde Dudak Talimi'nin Gayesi ve Önemi

Tilâvet esnâsında, dudakların usûl ve kâidelere uygun olarak hareket etmesine dudak tâ'limi denir. Dudak tâlimi'ndeki amaç harflerin, harekelerinin, medlerinin, sükûnlarının, şeddelerinin ve idğâmlarının seslerini netleştirmek ve usûlüne uygun doğru sesler verilmesini temin etmektir.

Herhangi bir işi yapanın, o işi yaparken alması zarurî olan birtakım tavırlar ve hareketler vardır. Bunlar o işin âdabıdır. Bunlara riâyet edilirse o iş güzel olur. Usûle ve standartlarına uygun olur. Meselâ; bir askerın tâlim esnasında adımlarının atışı, el-kol hareketleri, esas duruş ve selâm vaziyetindeki tavır ve hareketleriyle ilgili birtakım kurallar vardır. Bunlar gibi, tilâvet yapılırken de birtakım ağız ve dudak hareketleri vardır ki, bunları usûl ve kaidelerine uygun olarak yapmak “tilâvetin âdabı” sayılır. Bunlara riâyetsizlik ise, “güzel yapma” manasına gelen “tecvid” kurallarına riayetsizlik olur. Kur'ân-ı Kerîm tecvidli okunuşla nazil olmuştur. Ancak tecvid kitapları ve kuralları Kur'ân-ı Kerîm'in bu orijinal okunuşunu muhafaza etmek için sonradan telif edilmiş ve oluşturulmuştur. Tecvid konusunda ilk müstakil eserler, hicrî II. asrın sonlarına doğru telif edilmeye başlanmış, günümüze kadar gelişerek ve çoğalarak gelmiştir. (Tecvid konusunda ilk müstakil eserin Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkânî (ö. 325/925) tarafından yazıldığı kabul edilir.) Eski kaynaklarda harflerin ve harekelerin okunuşunda ağzın ve dudakların durumları ile ilgili kısa açıklamalar olmakla birlikte, “dudak tâ'limi” diye müstakil bir konu ve bu konu ile ilgili geniş açıklamalı, örnekli kuralları görmüyoruz.³¹⁵

Kurra Hafız Ramazan Pakdil Hocamız eserinde dudak tâlim'i ile ilgili şunları söylüyor: *“Ta'lim hocalarımız bu dudak hareketleri üzerinde çok durur, arzu ettiği şekle gelene kadar talebeyi çalıştırırlardı. Kendisinden ilm-i kıraat ve ta'lim okuduğum Beyazıt Camii Baş İmamı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki*

³¹⁴ Çetin Abdurrahman, a.g.e. s.57.

³¹⁵ Pakdil Ramazan, a.g.e., s.111.

Eğitim Merkezi İlm-i Kıraat hocası Hendekli merhum Abdurrahman Gürses hocamızın, Hendek'teki ta'lim hocasından, bir ay yalnız tekbire çalıştığını ifade ettiğini biliyoruz. Ayrıca eski ta'lim hocaları, talebelerine ta'lim okuturken veya mihrabda Kur'ân okurken, hocalarının ağızını iyi takip etmelerini, onlar gibi okumaya çalışmalarını, ağızlarını ve dudaklarını onlar gibi yapabilmek için aynadan yararlanmalarını isterlerdi.

1951'den itibaren İmam Hatip Okullarının ilk açıldığı yıllarda, İstanbul İmam Hatip Okulunun ilk Kur'ân hocalarından, bizim de İmam Hatip Okulunda ve Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Kur'ân hocalığımızı yapmış olan hocalarımızın hocası, eski Kurrâ-i Kiramdan, merhum Ali Rıza Sağman "İlaveli Yeni Sağman Tecvidi" isimli eserinde, "Dudak Ta'limi" diye bir bahis açmış, tanımından, öneminden ve kurallarından bahsetmiş, daha sonraki tecvid müelliflerinden bazıları da onu kaynak göstererek, eserlerine bu konuyu özetle de olsa almışlardır. Ancak uygulama çok eskilere uzanmaktadır.

Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Kur'ân-ı Kerîm hocalığımızı yapmış olan ve Ali Rıza Sağman hocanın da talebelerinden olan Prof. Dr. ismail Karaçam hocamız, adı geçen eserinde konunun önemiyle ilgili şöyle demektedir: 'Kur'ân-ı Kerîm'i okurken tilâvetin sıhhati, harfin mahrecinden gelen sesin doğrultusunu temin edecek olan harekenin düzgün okunup okunmayışına bağlıdır. Şayet hareke eksik olursa, harf de eksik olur. Böyle olunca da ortaya çıkan hata, Muhammed Mekkî'nin de dediği gibi, lahn-ı celiden daha çirkindir. Çünkü zâtın noksanlığı, sıfatın terkinden daha kötüdür. Harekenin sıhhatli okunuşunda, ağzın aldığı durumun çok büyük önemi vardır. Çünkü ağzın durumu ve şekli, harekenin kalıbı demektir. Eğer ağzın durumu telâffuz edilecek harekeye uygun değilse, arzu edilen sesin çıkması da mümkün değildir. Bunun için daha harf okunurken, ağzın biçimi harekeye uygun durumda olmalıdır.'

Bu kısmı, Ali Rıza Sağman hocanın konuyla ilgili şu cümlesiyle bitirmek yerinde olur: 'Kur'ân okunurken, dudakların aldığı hareketler o derece mühimdir ki, radyodan Kur'ân okuyan bir zâtın dudaklarının usûle uygun mu, aykırı mı hareket ettiğini, radyo başında dinlerken anlıyoruz. Binaenaleyh, tilâvette dudakların

*hareketleri ve vaziyetleri hakkında konulan kaideleri ilkin bilmek, sonra da yapmak tecvidin şartlarındandır.*³¹⁶

3.5.7. Kur'an-ı Kerim Ezberlemede Yöntemler

Bilindiği üzere Kur'an'ı Kerim, Hz. Peygamber'e inmeye başladığı andan itibaren, ezberlenmeye başlanmıştır. Kur'an'ı Kerim'i baştan sona ezberleyen yani ilk hafız, Peygamberimiz'dir.(s.a.v) Kur'an'ın ezberlenerek korunmaya alınmasının sebebi, onu yaşam biçimi haline getirip, hayatın merkezine koymaktır. Hz. Peygamber ve güzîde ashabının Kur'an'la olan münâsebetlerinin çok farklı kaydadeğer anlamı vardır. Sahabe Kur'an'ı Kerim'in lafzını ezberlemekle kalmamış, manâsını gönüllerine ilmek ilmek nakşetmişlerdir. Başlarına gelen olumsuz bir olayla karşılaştıkları zaman, müracaat ettikleri tek rehber Kur'an'ı Kerim ve yaşayan Kur'an olan, Peygamberimiz (s.a.v) olmuştur. Peygamberimiz (s.a.v) döneminde, Kur'an'ı Kerim'in ezberlenmesinin nedeni hiç şüphesiz bu Yüce Kitabı öğrenmek, yaşamak ve öğretip yaşatmaktır. Çalışmamızın başında da belirttiğimiz üzere Peygamberimiz, (s.a.v) Kur'an'ı Kerim'i ezberleyen mahir sahabeleri, farklı beldelere Kur'an muallimi olarak tayin etmiştir. Dünya ve ahirette sonsuz nimet ve mutluluk müjdeleyen bu Yüce Kitabı, küçüğünden büyüğüne varıncaya kadar sayılamayacak kadar insan, bunu bir şeref kabul ederek ezberlemiştir. Tarihte hiçbir kitaba nasip olmayan kolay ezberlenme özelliğiyle Kur'an'ı Kerim, kadın-erkek sayısız Müslüman topluluğu tarafından ezberlenmiş ve tek harfi dahi değiştirilmeden günümüze kadar ulaşmıştır.³¹⁷ Kıyamete kadar da hiçbir değişikliğe uğramayacaktır.

Kur'an'ı Kerim öğretiminde uygulanan ilk yöntem, onun en küçük bölümü olan âyetlerinin ezberlenmesidir. İndirilen Kur'an'ı Kerim âyetlerini ilk önce Peygamberimiz (s.a.v) ezberlemiş, daha sonra da sahabeler ezberlemiştir. Peygamberimiz, (s.a.v) Kur'an'ı Kerim'i ezberleyip, öğrenen sahabeleri farklı kavimlere öğretmen olarak tayin etmiştir. Sahabenin Kur'an'ı Kerim'i öğrenme ve öğretmedeki metotları onu kısa fasıllar şeklinde özümseyerek ezberlemektir.

³¹⁶ Pakdil Ramazan, a.g.e., s. 112.

³¹⁷ Kurt Yaşar, "Kur'an'ın Korunmasında Hâfizlik Müessesesi,"(Makâle) Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012/2, c. 11, sayı: 22, s.10.

Bizimde bu çalışmadaki gayemiz, Peygamberimiz, (s.a.v) sahabeleri ve alıntlarına başvurduğumuz bu işin duâyenlerinden örnek olarak Kur'ân'ı Kerim öğretiminde uygulanması gereken yegâne metodun, onu okumak, anlamak ve hayata aktarmak olduğunu anlamaktayız.

Bu açıklamalardan sonra Kur'ân-ı Kerim ezberlemede yöntem ve teknikleri maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Ezber yaparken öğrencinin çok ama zayıf ezber yapması yerine, az ama sağlam ezber yapmasına dikkat edilmelidir. Ezberlerin, namazda okunabilecek şekilde sağlam ve yanlışsız olması esas alınmalıdır. Bilhassa, yüzünden okumada belirli bir mesafe alınmadan ezber yaptırılmamalıdır.

2. En az bir gün önceden, ezber yeri, öğretmen tarafından ezbere okunmalı, telâffuzu zor olan yerlere ve yapılması muhtemel hatalara dikkat çekilmelidir. Ayrıca secâvendlerin izahı da yapılmalı, vakf ve ibtidâ yerleri gösterilmelidir. Daha sonra burası, iyi okuyanlardan başlanmak üzere, birkaç öğrenciye daha okutulmalıdır.

3. Ezber yerinin tecvîd tahlilleri yaptırılmalı, bilhassa tutulması veya çekilmesi gereken yerlere ayrıca işaret edilmeli, varsa (teshîl, imâle, işmâm, sekte vb.) özelliği olan kelimelerin uygulaması gösterilmelidir.

4. Öğrenciye ezber tekniğini de önceden anlatmak gerekir. Ezberleme usûllerinden birisi de şöyledir: Ezberlenecek yer, önce yüzünden birkaç defa düzgünce okunarak, iyice işlek hâle getirilir. (Öğrencinin seviyesi müsaitse, âyetlerin mânâlarına da dikkat etmesi tavsiye edilir). Sonra baştan bir bölüm (bir âyet veya bir iki satır) ezberlenir, sonra ikinci bölüme (âyete veya satırlara) geçilerek, ezberlenir. Bundan sonra birinci ve ikinci ezberlenen yerler, birlikte ezberden okunur. Buna, üçüncü bir kısım ezberlenerek ilâve edilir. Ve birinci, ikinci ve üçüncü olarak ezberlenen yerlerin tamamı ezbere okunur. Bu şekilde ilâvelerle (ama hep başa dönerek) ezberlenecek yer bitirilir.

Ezberlerin, en az bir gün önceden yapılıp, ertesi gün tekrar edilmesi daha faydalı olur; günübürlük yapılan ezberler kalıcı olmamakta, tekrar edilmezse çabuk unutulmaktadır.³¹⁸

5. Ezber yapılacak yerin metin ve meâli, bir deftere, ev ödevi olarak önceden yazdırılmalıdır. Bu sayede öğrencilerin yazısı ilerler, Kur'ân-ı Kerim'in kendine mahsus yazı şekli (Resmü'l-Mushaf) öğrenilmiş olur. Ezberlenen yerlerin mânâlarına vâkıf olunur ve en önemlisi de, öğrenciden ezberlerken, yaptığı hatalar, öğretmen tarafından (kelimenin altı veya üstü çizilerek) deftere işaretlenir. Böylece öğrenci hatasını görür ve düzeltme imkânını bulur.

Ancak, ezberlenecek yerin Mushaf'tan ezberlemesi tavsiye edilmelidir. Bu şekilde ezber yerinin Mushaf'taki yeri ve resmi de, öğrencinin hafızasına yerleşmiş olur. (Defterden ezberlenmesi durumunda, öğrenci bazı yerleri yanlış yazabilmekte ve haliyle yanlış ezberlemektedir).

6. Mümkünse bütün ezberler, her öğrenciden teker teker dinlenmelidir. Gerektiğinde, öğretmen fedâkârlık yaparak, ders dışında da bu konuya zaman ayırabilmelidir.

7. Dinlemede zaman kazanmak ve kolaylık sağlamak için ezberler, hadr (hızlı okuyuş) tarzıyla alınabilir. Ancak bu tarz okuyuşta, tecvîd kurallarından tâviz verilmemelidir.

8. Öğrencilerin, öğretmene dinletmeden önce, sınıf içinde iyi okuyanlara ve birbirlerine ezberlerini dinletmeleri de tavsiye edilmelidir.

9. Sıhhatli bir değerlendirme için, not defterinden ayrı olarak, düzenlenecek bir sınıf listesinde, her ezberin puanlamasını yapmak uygun olur. Bu konuda, her ezber için belli işaretler koymak yerine, tam puan üzerinden her ezber için bir not (puan) takdir etmek, bizce daha sağlıklı bir değerlendirme tarzıdır.

10. Eski ezberlerin, yeni ezberlerin arasına serpiştirilerek tekrar ettirilmesi faydalı olur. Öğretim yılı başında veya sonunda tekrarlatmak da düşünülebilir.

³¹⁸ Çetin Abdurrahman, a.g.e. s.55.

11. Bunların dışında modern araç ve gereçlerden istifade edilmelidir. Özellikle iyi bir planlama yapılmalıdır. Seçmeli Kur'ân dersleri takip edilerek sene içinde de Kur'ân ile alaka devam ettirilerek yaz tatilinde öğrenip kışın okul döneminde unutma sıkıntısından kurtulmalıdır. Hafıza ve ezberleme tekniklerinden faydalanmak da daha çabuk ezber yapmak için ileri düzeyde fayda sağlayabilir.³¹⁹

3.6. Yeni Eğitim Sisteminde ve Günümüz Dini Eğitim Kurumlarında Kur'an-ı Kerim Öğretimi

Kur'ân öğretiminin vazgeçilmez ilke ve metotlarını kısaca belirttikten sonra burada önemli bir husus da zikretmekte fayda mülahaza etmekteyiz. Özellikle 2012-2013 Öğretim yılında ortaokul 5. Sınıf öğrencilerine ve Lise 1. sınıflara Kur'ân-ı Kerim dersini seçme imkanı verilmesiyle örgün öğretim sisteminde bu dersin öğretiminde izlenecek yöntemlerin önemi daha da artmıştır. Beşinci sınıf öğrencilerine verilen Kur'ân-ı Kerim derslerinde öğretmen arkadaşlarımızın 10-12 yaş grubundaki çocukların bedensel, ruhsal ve zihinsel gelişimlerini dikkate alarak bir eğitim vermeleri gerekmektedir. Bu çağlardaki çocuklar, çocukluk dönemlerinin son yıllarında en mutlu çağlarında bulunmaktadır. Öğrenmek ve oynamak onlar için ayrı bir zevktir. Soru sormaya meraklıdırlar. Teşekkür ve takdir görmekten, onure edilmekten çok mutlu olurlar.

Kur'an-ı Kerim derslerinde onları devamlı motive etmek, öğrenme heyecanlarını ve isteklerini canlı tutmak çok önemlidir. Planlı ve programlı şekilde çok fazla ödev vermeden, okuyacakları yerleri sınıfta olabildiğince fazla tekrar ederek dersi derste öğretmeye çalışmak gerekir.

Tahtaya yazılan veya yansıtılan elif-bâ alıştırılmaları, dua ve Kur'ân sûrelerinin bölümleri öğretmen tarafından kelime kelime okunmalı ve hemen peşinden öğrencilerden koro halinde veya gruplar halinde tekrar etmeleri istenmelidir. Sonra da bireysel olarak öğrencilere sorularak okuyuşları dinlenmeli ve tatlı bir üslûb ile biraz da sürece yayarak hataları düzeltilmelidir. Hata yapan veya yanlış okuyan öğrenciler arkadaşları içinde asla mahcup edilmemeli, teneffüslerde

³¹⁹ Öge Ali, a.g.e., s.122.

veya uygun zamanlarda kendileriyle bireysel olarak ilgilenilmelidir. Bu hususta, çalışmamızda belirtilen öğretim adımlarının dikkatle takip edilmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.³²⁰

Elif-bâ öğretiminde tüm harflerin üstün, esre, ötre, med, tenvin, cezimli ve şeddeli okunuşları sınıfta koro çalışması ile tekrar edilerek pekiştirilmelidir. Bu çalışma öğrencilerin hareketleri ve harflerin sıfat ve mahreçlerini daha iyi kavramalarını sağlayacaktır.

Kur'ân-ı Kerim derslerinde gerektiğinde drama, grup oyunları, koro okuyuşları, sahne sunumları gibi etkinliklerden yararlanmalı, çalışma kağıtları, resim, bulmaca, afiş gibi eğitim materyallerinden yararlanılmalıdır. Talim Terbiye Kurulunca hazırlanan programda tecvid konuları sonraki sınıflara bırakılmıştır. Fakat öğretmenlerimiz ana hatlarıyla, detaylara girmeden kısaca tecvid uygulaması eğitim ve öğretimi yapabilirler. Kendileri ise, tecvidli okuyuşu asla ihmal etmemelidirler. Kur'ân-ı Kerim öğretmeni sevecen, tatlı dilli, güler yüzlü ve sabırlı davranmalıdır. Bu dersteki olumsuz bir tavrın Kur'ân'a ve dine karşı şuuraltına yerleşen, olumsuz bir bakış olacağı unutulmamalıdır. Kur'ân-ı Kerim öğretiminde lafız ve mânâ bütünlüğüne dikkat edilmesinin ve anlam öğretimi üzerinde de durulmasının çok daha güzel olacağı görüşündeyiz.

Yeni hazırlanan Kur'ân-ı Kerim öğretim programı bu anlamda hem mânâ hem de muhtevâ öğretimini de içermektedir. Kur'ân-ı Kerim dersini alan öğrenciler onu indiği gibi okumalı ve indiriliş gayesini kavrayabilmelidir.

3.6.1. Kur'an Kurslarında ve Yaz Kur'an Kurslarında Kur'an Eğitim ve Öğretimi

Kur'ân Kursları, "Huffaz Muallimleri" yetiştirilmek üzere 1925 yılında eğitim ve öğretime başlamıştır. Kur'an Kursları, İmam-Hatip Okullarının kapatılmasına ve genel öğretim programlarından din derslerinin çıkartılmasına rağmen, çok sıkı kontrol ve takibat altında tutulsalar da varlıklarını hep muhafaza etmişlerdir. Özellikle harf inkılâbından (1928) sonra çok zor durumda kalan kurslar,

³²⁰ Çetin Abdurrahman, a.g.e., s. 48.

1934 yılından itibaren her geçen yıl sayılarını artırarak günümüze kadar ulaşmışlardır.

Fahri Kur'an Kursları ki, bize göre Yaz Kur'an Kurslarının temeli bu kurslara dayanmaktadır. Cumhuriyet döneminde özellikle resmi kursların gerek mekân ve gerekse öğrenci sayısının yetersizliği gibi çeşitli sebeplerle açılmayan yerlerde önemli görevler icra etmişlerdir. Çok partili hayata geçişle birlikte, nispeten rahat bir duruma kavuşan Kur'ân öğretimi, 1950 yılından itibaren camilerde açıktan yapılmaya başlanmıştır. Ailede veya okullarda din eğitimi alamayan çok sayıda vatandaş dîne ait temel bilgileri ve ibadetlerin nasıl yapılacağını bu kurslardan öğrenmiştir.³²¹

Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler, eğitim ortamlarının ve öğreticilerin bu ortamlardaki rollerinin değişmesi ve çeşitlenmesi, günümüz insanının din konusundaki ihtiyaçlarının karmaşık bir hale gelmesi ve dini öğrenme konusunda yetkin kaynak arayışı gibi hususlar, Kur'ân Kursları ile Yaz Kur'an Kurslarında şimdiye kadar yürütülen din eğitimi gayretlerinin günümüz program geliştirme yaklaşımlarını temel alan bir düzleme kavuşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Buna göre söz konusu kursların düzenlenme zaman ve yerleri, kursa devam eden öğrencilerin sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyleriyle farklılıkları, öğrencilerin devamı ve takibi, bu kurslardan beklentileri; öğreticilerin yetiştirilmesi ve denetimi, öğretim programlarına duyulan ihtiyaç ve programların mahalli ihtiyaçlara uygunluğu gibi hususlar bu kurslarının yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Diğer yandan, son zamanlarda bu kurslarda nasıl bir din eğitiminin yapılması gerektiği, mekân olarak cami ve Kur'ân kurslarının belirlenen amaçları

³²¹ Kur'an Kurslarının Cumhuriyet dönemindeki sayıları için genel olarak bkz. Gotthard Jäschke, *Yeni Türkiye'de İslamlılık*, Çev. Hayrullah Örs, Ankara, 1972, Gotthard Jäschke, "Yeni Türkiye'de Kur'ân-ı Kerim Kursları" Çev. Nimet Arslan, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1973, c. V, cüz 1-4, s. 48, Şükrü Öztürk, "Kur'an Kurslarının Eğitim ve Kültür Hayatımıza Katkıları", *Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik*, Haz. İSAV, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s. 179, Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s. 200, Ahmet Koç, *Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2005, s. 17-25.

gerçekleştirmeye uygunluğu, din görevlilerinin mesleki açıdan yeterlilikleri, tatil sebebiyle öğrenci profilinin sürekli değişmesi gibi sebeplerle arzu edilen verimin alınıp alınmadığı gibi hususlar başta din eğitimcileri ve Diyanet olmak üzere çeşitli kesimler tarafından sürekli tartışılmaktadır. Ancak, kurslarla ilgili tartışmalar devam ettiği halde bu tartışmalara cevap teşkil edecek araştırmaların bulunmayışı, ya da çok yetersiz oluşu, yetkililerin konuya uzun süre ilgisiz kaldığını göstermektedir.

Kur'an kurslarındaki eğitim ve öğretimle ilgili değişik çalışmalar bulunmakla birlikte, Yaz Kur'an Kurslarına yönelik çalışma yok denecek kadar azdır. 1950 yılından itibaren devam eden ve sonraki yıllarda "Yaz Kur'an Kursları" olarak isimlendirilen kurslarla ilgili herhangi bir araştırmanın yapılmamış olması hem üzücü, hem de düşündürücü bir durumdur.³²² Genel olarak İslâm eğitim tarihi boyunca Kur'ân'ın öğretilip ezberletildiği, dinî inanç, ibadet ve ahlâk bilgilerinin verildiği küttab, sıbyan mektebi, Dâru'l-Huffaz, Dâru'l-Kur'ân, ve Dâru'l-Kurra gibi, çeşitli kurumlar Cumhuriyet dönemine Kur'ân Kursları adıyla intikal etmiştir. Cumhuriyet öncesinde din hizmetlerinin bağlı olduğu ana birim olan Şer'îye ve Evkaf ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletleri 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunla ilga edilmiş ve yerine Diyanet İşleri Başkanlığının kurulmasıyla İslâm dininin eğitim ve din hizmetlerinin yürütülmesinde yeni bir dönem başlamıştır. Cumhuriyet döneminde Kur'ân öğretim ve eğitiminin verildiği yerlerin başında Kur'an Kursları gelmektedir. Kur'an Kursları Cumhuriyet döneminde resmî olarak ilk defa 2 Nisan 1341 (1925) tarihinde bir grup milletvekilinin müşterek imzalarıyla verdikleri önergeyle gündeme gelmiştir. Önergeye göre Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde hafız yetiştirmek amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesine 10 kişilik tahsisat konulacaktır. Böylece "Huffaz Muallimleri" yetiştirmek üzere Diyanet İşleri Başkanlığına 10 Kur'ân muallimi kadrosu verilmiş ve aynı yıl açılan 9 adet Kur'an Kursu resmen eğitim ve öğretime başlamıştır.³²³

Cumhuriyetin ilk yıllarında Millî Eğitim Bakanlığı Tevhid-i Tedrisat kanununu gerekçe göstererek Kur'an Kurslarını bünyesine almak istemişse de

³²² Başkurt İrfan, a.g.e., s.26.

³²³ Kayadibi Fahri, "Diyanet İşleri Başkanlığının Yaygın Din Eğitiminde Yeri ve Fonksiyonu", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 8, İstanbul, 2001, s. 49.

zamanın Diyanet İşleri Reisi Rıfat Börekçi, söz konusu kursların birer meslek okulu olduklarını ileri sürerek kursların başkanlık bünyesinde kalmasını sağlamıştır. Geçmiş bölümlerde de sıkça vurgulandığı gibi, Türkiye’de 1930-1949 yılları arasında yaklaşık 20 yıl boyunca okullarda din dersi veya ahlâk dersi okutulmadığı, ayrıca hiçbir dinî okul bulunmadığı halde Kur’an Kursları varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kur’an Kurslarının sayısı 1932-1933 yıllarında 9, 1934-1935 eğitim ve öğretim yılında 19, 1940-1941 yıllarında 56 ve 1941-1942 yıllarında 65 iken, 1945-1946 öğretim yılında 61’dir. Öğrenci sayısı 1932-1935 yılları arasında ortalama 250, 1940-1942 yıllarında ortalama 1720 olmuştur. Öğrenci sayısının 1945-1946 yıllarında 2765 oluşu,³²⁴ halkın din eğitimi almak üzere kurslara yöneldiğini anlatması bakımından önemli bir göstergedir.

Kur’an Kurslarının sayısı gerek harf inkılâbı, gerekse siyasi ve sosyo-ekonomik sebeplerden dolayı çok partili döneme kadar istenilen düzeye ulaşamamıştır. Kur’an kurslarının sayısı 1946 yılından itibaren çok partili hayata geçişle birlikte hızla artmış, ancak bu defa da eğitimde nitelik sorunu ortaya çıkmıştır. Yaz Kur’an Kursları, ise isminden de anlaşılacağı gibi, yaz aylarında “Kur’ân-ı Kerimi ve meâlîni öğrenebilmeleri, dinî bilgilerini geliştirebilmeleri amacıyla en az ilköğretim 5. sınıfı bitirmiş olan öğrencilere yönelik” camiler, Kur’an kursları ve belirlenen diğer mekânlarda açılan kurslardır. Ancak “Yaz Kur’an Kursları” deyiminin kullanılması çok yakın zamanlarda olmuştur. Kur’an kursları, Tevhid-i Tedrisat çerçevesinde ayakta kalan tek dinî yaygın eğitim kurumlarıdır. Ancak 1353 sayılı kanunun 9. maddesindeki “Türk ifadeli Arap harfleri ile yazılmış her hangi bir kitap, alfabe ve tecvit kitabı bulundurulamayacağı gibi, Türkçe ifadeli Arap harfleriyle not da tutulamayacaktır”³²⁵ hükmü bu kurslardaki eğitimi zora sokmuştur.

İl ve ilçe müftülüklerinde yürüttüğümüz arşiv araştırmalarında yaklaşık 1965 yılına kadar bu kursların cami mahfeli veya cami odaları gibi çok ilkel şartlarda

³²⁴ Gotthard Jäschke, *Yeni Türkiye’de İslamlık*, Çev. Hayrullah Örs, Ankara, 1972, s. 76.

³²⁵ *Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur’an Öğretim Kursları Özel Talimatı*, (md. 8/a), Ongun Kardeşler Matbaası, Ankara 1965, s. 4, *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an Kursları Yönetmeliği*, (md. 23), Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1971, s. 7.

hizmet verdikleri tespit edilmiştir. Aynı zamanda takibatlar, öğrenci azlığı ve öğretici yokluğu gibi nedenler bu kursları oldukça verimsiz kılmaktaydı. Dersler imam veya müezzinler tarafından fahri ya da vekâleten verilmekteydi. Dersler Pazartesi gününden itibaren Cumartesi günü öğlene kadar, saat 9.00-13.00 saatleri arasında Kur’ân okuma, hafızlık, din dersi, aşere, takrip ve tecvit gibi alanlarda yapılırdı. Öğrencilerin kabul şartları arasında ilkokul mezunu ve 15 yaşını geçmiş olmak ve Türkçe okur-yazar olmak gibi şartlar bulunmaktaydı. Türkçe bilmeyenler kurslara misafir öğrenci olarak kaydolunur ve altı ay kendilerine Türkçe dersleri verilirdi. Hatta zaman zaman matematik dersleri verilmesi de istenirdi. Din hizmetlerinin yürütülmesiyle ilgili çıkartılmış bulunan Hayrat Hademesi Tüzüğü, Başkanlığı ilgilendiren kanun, yönetmelik, talimatname ve yönergelerde Kur’an kurslarıyla ilgili hususlara temas edilmiş olsa da yaz kurslarıyla ilgili hükümlere ancak çok yakın zamanlarda yer verilmeye başlanmıştır. Hâlbuki söz konusu kurslar, hemen her camide, özellikle çok partili döneme geçildikten sonra ve genellikle okulların tatil olduğu yaz aylarında açılmıştır. Çok sayıda vatandaş bu kurslardan faydalanmış ve ibadetlerini yerine getirmeyi öğrenmiştir. Kur’an kurslarının amaçları, işleyişleri ve programları 1965 yılında “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun” ile 1971 yılında “Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an Kursları Yönetmeliği”nin çıkartılmasıyla kısmen belirginlik göstermiştir. Başkanlığın günün şartlarına uygun olarak hazırlamış olduğu yeni bir Kur’an Kursları Yönetmeliği 16.11.1990 tarih ve 20697 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yaz Kur’an Kurslarıyla ilgili hükümler her zaman Kur’an kursları için çıkartılan bahis konusu yönetmeliklerde yerini almıştır. Son olarak Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 22.06.1965 tarih ve 633 sayılı kanuna 22.07.1999 tarihinde kabul edilen 4415 sayılı kanunla getirilen ek 3. madde ile bu konuyu düzenleyen yeni hükümler getirilmiştir.³²⁶

Diyanet İşleri Başkanlığının 2000 yılında çıkarmış olduğu “Kur’an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği ve Kur’an Kursları Yönergesi”ne göre yaz aylarında açılan bu kursların adı “Yaz Kursu” dur. İlgili yönetmelik, Millî Eğitim

³²⁶ Başkurt İrfan, a.g.e., s.125.

Bakanlığının denetim ve gözetiminde yaz aylarında açılacak bu kurslardan ancak ilköğretimin 5. sınıfını bitiren öğrencilerin yararlanabileceğini öngörmektedir. Diğer âmir hükümler ise şöyledir: Belirtilen nitelikteki öğrenciler, kanuni temsilcilerinin talebine bağlı olarak Kur'ân'ı Kerim'i ve meâlini öğrenebilmek ve dini bilgilerini geliştirebilmek amacıyla bu kurslara katılabileceklerdir. Kursların süresi iki ayı ve haftada beş günü geçemez. Kurslar, kurs binaları, camiler ve müftülüklerce uygun görülecek diğer yerlerde açılır. Ayrıca halk eğitimi hizmeti binalarından ve taşınmalı eğitim sebebiyle atıl durumdaki ilköğretim okullarından valilik onayı ile bedelsiz olarak faydalanılabilir. Kurslarda iki saati Kur'ân-ı Kerim ve mealı, bir saati ise itikat, ibadet, siyer ve ahlak dersi olmak üzere günde üç saat eğitim-öğretim yapılır.³²⁷

Yukarıda sözü edilen yönetmeliğe göre hazırlanan yönergenin 34. maddesine göre, kursa kayıt olacaklardan ilköğretimin 5. sınıfını geçtiğini gösteren karnenin okul yönetimince onaylanmış bir örneği istenir. Aynı yönergenin 36. maddesine göre ise yaz kurslarına müracaatın fazla olması halinde öğrenciler gruplara ayrılırlar. Yaz kursları için bitirme sınavı yapılmaz ve herhangi bir belge verilmez. En az 5. sınıfı tamamlamış olmak kaydıyla, ilköğretimden lise son sınıfa kadar tüm ilk ve orta öğretim öğrencileri Yaz Kur'an Kurslarından faydalanabilmektedir. Buna göre yaz kurslarına devam eden öğrenciler genellikle 12 yaş ve üzeri öğrenci grubundan oluşmaktadır. Daha sonra değişen yönetmelikle Yaz kurslarında 5. Sınıfı tamamlama şartı kaldırılıp, her yaş grubu bu kurslara kayıt yaptırabilir şartı getirilmiştir.

Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde Kur'ân Kurslarındaki Kur'ân öğretim yöntemlerine değinildiğinden dolayı, Yaz Kursları Kur'ân öğretim programından bahsedeceğiz. Diyanet İşleri Başkanlığı yakın zamana kadar Kur'ân ve dinî bilgiler öğretimini geleneksel tarzda yürütmekte olan yaz kurslarını ele alarak onları ortaya çıkan ihtiyaçlar ve değişmeler çerçevesinde yeniden yapılandırma yoluna gitmiştir. Bu manada 50 yılı aşkın bir zamandan beri görev yapan yaz kursları

³²⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları ve Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği ve Kur'an kursları Yönergesi* (s. 4, md. 32, s. 12, md. 33).

için ancak 2004 yılında ayrıntılı bir müfredat hazırlanabilmiştir. Bu tarihe kadar Yaz Kur'an Kursları tamamen din görevlilerinin kendi beceri ve gayretleri çerçevesinde yürütülmüştür.

Başkanlık, 2004 yılında çıkartılan "Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programları"ni daha da geliştirerek 2005 yılında kur sistemine göre yeniden düzenlemiştir. Program, öğrencilerin bilgi ve becerilerine göre ayrıştırılmasını esas alan "Kur" sistemine göre yapılandırılmıştır. Program, her biri üç haftalık bir eğitim süresini ihtiva eden 3 kur halinde düzenlenmiştir. Kurslarda gerçekleştirilmesi hedeflenen eğitim, "Kur'an'ı Yüzünden Okuma Becerisini Kazandırma" ile "Temel Dinî Bilgileri"ni kapsamaktadır. Eğitim programının öğrenme alanları, Kur'an, İtikat, İbadet, Ahlak ve Siyer olarak belirlenmiştir. Her kurda söz konusu öğrenme alanlarıyla ilgili belli düzeyde bilgi ve becerilerin kazandırılması amaçlanmıştır.³²⁸ Ancak, programın uygulanmasında en büyük sorun, din görevlilerinin pedagojik formasyon açısından yeterli olup olmadıkları ve camilerin söz konusu programın uygulanmasına elverişli olup olmadığıdır. Diğer yandan program çok geniş, ayrıntılı ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir şekilde hazırlanmıştır. Program öğrencilerin en çok öğrenmek istedikleri ve merak ettikleri birçok konuyu kapsamaktadır. Ancak öğrencilerin de talepleri doğrultusunda programda haram, helal, mekruh ve mubah gibi temel dinî kavramlara, içki, sigara ve uyuşturucu kullanma, hayat hakkı, mülkiyet hakkı, dua, beddua, lanete uğrama, örnek şahsiyetlerin hayatlarından örnekler ve diğer dinlerle ilgili konulara yer verilmesi, programı daha verimli hale getirecektir.³²⁹

Köklü bir tarihi geçmişe sahip olan Kur'an Kursları, kültürümüzün şekillenmesinde önemli katkısı olan yaygın eğitim kurumlarından biridir. Günümüzde örgün öğretim süreci içinde bulunan veya bu süreci tamamlamış insanımızın büyük bir kısmı, Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumayı; iman, ibadet, ahlak konularında temel bilgileri ve Hz. Peygamber'in hayatını önemli ölçüde bu kurumlardan öğrenmektedir.

³²⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı, *Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, s. 9/55.

³²⁹ Başkurt İrfan, a.g.e., s.127.

Asırlar boyu milletimiz, ruhlarını Kur'ân'ı Kerimle zenginleştirmek ve onun mesajı ile hayatlarına anlam vermek için gönül birliği yapmış, Kur'ân'ı en güzel şekilde yazmak, okumak, hıfz etmek ve onun eşsiz mesajından nasiplenmek arzusuyla âdeta birbiriyle yarışmıştır. Bu çerçevede insanımız, Kur'ân'ın sadece Mushaflarda değil, gönüllerde, dimağlarda ve hayatın her anında var olmasını isteyerek okumuş ve hafızasına kaydetmiştir. Bunların yanı sıra, Kur'an kursları, milli birlik ve beraberliği pekiştiren, sevgi, saygı ve dostluk bağlarını güçlendiren, vatan, millet, bayrak, şehitlik, gazilik gibi milli değerleri aşıl原因 ve bir arada yaşama bilincinin oluşmasına katkıda bulunan kurumlardır.

Günümüzde;

- Bilim ve teknolojideki gelişmeler,
- İletişim imkânlarının artması,
- Eğitim ortamlarının ve Kur'an kursu öğreticilerinin öğrenme ortamındaki rollerinin değişmesi ve çeşitlenmesi,
- Bu kurumlara devam eden yetişkin profilinin farklılaşması,
- İnsanımızın din konusundaki ilgi ve ihtiyaçlarının çeşitlenmesi,
- Yetişkinlerin öğrenmeleriyle ilgili bilimsel verilerin yeni imkânlar sunması,
- Yetişkinlerin sağlıklı din bilgilerini öğrenebileceği yetkin kaynak arayışı,
- “Hayat boyu öğrenme” ve “öğrenmeyi öğrenme” gibi evrensel yaklaşımlar,

Kur'an Kurslarındaki öğretim etkinliklerinin programlı hale getirilmesini önemli kılmaktadır. Bu bağlamda Kur'an Kursları Öğretim Programlarının, öğretim yöntem ve tekniklerinin teknoloji ve sosyal bilimlerin yanı sıra İlahiyat ve din eğitimi bilimindeki son gelişmelerden yararlanılarak geliştirilmesinin son derece önemli olacağı kanaatindeyiz.

3.6.2 İmam Hatiplerde Kur'ân Eğitimi

Kur'ân-ı Kerim dersi İmam Hatip Ortaokulu ve Liselerinde okutulan temel derslerin başında gelir. Kur'ân-ı Kerim okuması iyi olan öğrencilerin bu okullardan mezun olduktan sonra toplum içinde kendilerini daha iyi ifade edebildikleri ve özgüvenlerinin gelişmiş olduğu gözlemlenmiştir. Yeri geldiğinde İmam-Hatip'lik yapacak bu mezunların doğru ve düzgün Kur'ân okumayı öğrenmeleri için gelişen teknolojiyi ve değişen şartları da göz önünde bulundurarak yeni yöntem ve tekniklerin uygulanması gerekir. İmam Hatip Liseleri Kur'ân-ı Kerim dersinde uygulanacak bazı yöntem ve teknikleri maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. İmam Hatip Lisesine yeni başlayan bir öğrenciye önce mahreç, doğru okuma ve tecvid öğretilmelidir. Hızlı okuma ve ezber yapmayı sonraya bırakmalıyız.
2. Öğrencilerin yüzüne okumalarını geliştirmek için evde haftada en az bir cüz okumaları sağlanmalıdır.³³⁰
3. Ezberlenecek ve yüzüne okunacak yerleri bilgisayar veya CD'den dinlenilerek daha kolay ve doğru ezberlemelerini sağlamalıyız.
4. Ezberlenecek sûreleri ve yüzüne okunacak sayfalardan en az bir sayfasını yazdırarak (özellikle lise I. sınıflarda) doğru öğrenmelerini ve yazdıkları yerlerdeki tecvidleri buldurarak tecvid konularını daha iyi öğrenmelerini sağlamalıyız.
5. Kur'ân'ı yeni öğrenenler için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu CD' yi vererek Kur'ân'ı daha kolay öğrenmelerini sağlamalıyız.
6. Kur'ân'ı yeni öğrenenler için sınıftaki iyi öğrencileri onları çalıştırması için görevlendirmeliyiz ve dersin sonuna doğru yeni öğrenmeye çalışanları biz de dinlemeliyiz.
7. Seçme öğrencilerle bir grup oluşturarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlamış olduğu CD'yi bilgisayarda kulaklıkla öğrencilere dinlettirerek harflerin

³³⁰ Osman Hüsni Şeyh, a.g.e., s.20.

mahreçlerini ve namaz dua ve sûrelerini ta'limli bir şekilde öğrenmelerini sağlamalıyız.

8. Yüzüne okumayı geliştirmek için öğrencileri mahallelerindeki Kur'ân Kursu, cami ve İmam Hatip Liselerindeki hafta sonu kurslarına yönlendirmeliyiz.

Kur'ân-ı Kerim öğretiminde uygulanacak yöntem ve teknikleri maddeler halinde sıraladıktan sonra, bu dersle ilgili bazı uygulamaları maddeler halinde anlatmaya çalışacağız.

3.6.2.1 İmam Hatiplerde Kur'ân-ı Kerim Dersi ile İlgili Uygulamalar

İmam Hatip Ortaokulu ve Liselerinde Kur'an-ı Kerim dersiyle ilgili uygulamaları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Okul açılışında öncelikle Kur'ân-ı Kerim okuyabilen veya alfabede olan öğrenciler tespit edilmelidir. Alfabedeki öğrenciler kısa sürede Kur'ân okumaya geçirilmelidir.

2. Harflerde mahreç çalışması yapılmalı, öğrencilerin Kur'ân'ı mahreçlerine uygun bir şekilde okumaları sağlanmalıdır.

3. 1. ve 2. ayın sonunda (her öğrencinin Kur'ân'a geçme ve mahreçleri tanıma süreci) tecvid kurallarını aktarmalıyız. Yüzüne okuma esnasında öğrenilen tecvid kurallarının muhakkak uygulaması sağlanmalıdır.

4. Her ders her öğrencinin bir âyet de olsa okuması sağlanmalıdır. Tüm öğrencilerin de bu esnada dinlemeleri sağlanmalıdır. Kur'ân okuma ve dinleme adabı öğrencilere kazandırılmalıdır.

5. Yüzüne okuduğumuz âyetlerin meallerine zaman zaman yer vermeliyiz. Âyetlerde anlatılan konular etrafında öğrencilerin katılımı sağlanmalıdır.

6. I. Dönemin ortalarında iki haftada bir ya da ayda bir hatim yapmaları sağlanmalı ve ardından hatim duası yapılmalıdır.

7. Ezberlenen sûreler ve âyetler önce sınıfta öğrencilere yüksek sesle okunur ve öğrencilere tekrarlatılır. Deftere yazdırılır ve öğrenci ezberlediği sûre veya âyeti okumak üzere defteriyle öğretmenin yanına gelir, varsa hataları tespit edilir ve

doğruları söylenir. Bu takip öğrencinin defterine de yapılır. Böylece öğrencinin yanlışlarını görmesi ve düzeltilmesi daha kolay ve sağlıklı olur.

8. Namaz sûrelerinin meâlleri de ezberletilir. Böylece namaz esnasında okunan sûrelerin mânâlarını da düşünmek mümkün olur.

9. İlk derslerde Kur'ân okumak, dinlemek, anlamak ve uygulamakla ilgili bir dersin âyet ve hadisler çerçevesinde verilmesi gerekir. Kur'ân-ı Kerim'e saygı ve sevginin öğrencilerin gönlünde oluşmasına gayret etmek gerekir.

Eğitmciler ve araştırmacılar, eğitim öğretim hayatında öğretmenin, eğitimin kalitesini doğrudan etkileyen en önemli unsur olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle öğretmenlerin eğitim seviyesi geliştirilmedikçe, İmam Hatip Ortaokullarından ve Anadolu İmam Hatip Liselerinden beklenen verimi almak mümkün gözükmemektedir. Özellikle Anadolu İmam-Hatip Liselerinde, İmam-Hatip Ortaokullarında ve diğer ortaöğretim kurumlarında görev yapan Kur'ân hocalarının, ilave programlarla desteklenmesi, hem Kur'ân tilâveti bakımından daha kaliteli din adamlarının ve ilahiyatçıların yetişmesine zemin hazırlayacak hem de toplumumuzun Kur'ân tilâveti seviyesinin zamanla yükselmesine önemli bir katkı sağlayacağı düşüncesindeyiz.³³¹

Zira yukarıda ifade edildiği üzere Türkiye'de din eğitimi veren kurumlar arasında en fazla öğrenci İmam-Hatip Ortaokullarında ve Anadolu İmam -Hatip Liselerinde bulunmaktadır. Öncelikli olarak buralarda görev yapan öğretmenlerin Kur'ân eğitimi konusundaki eksiklerinin giderilmesi, kısa sürede çok sayıda öğrenciye ulaşmasına katkı sağlayacaktır.

3.6.3. İlahiyat Fakültelerinde Kur'an Eğitimi

3.6.3.1. Programın Genel Amaçları ve Gerekçesi

1- Programın ilk amacı, potansiyel Kur'an hocası olan öğrencilere hatasız yüzüne Kur'ân okumayı öğretmektir. Başka bir ifadeyle, bu programı başarıyla

³³¹ Nazif Yılmaz, a.g.e., s.40.

bitiren öğrencilerden kurallarına uygun şekilde, Kur'ân-ı Kerimi doğru ve güzel okuma bilgi ve becerisine sahip olmaları beklenmektedir. Nitekim İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin büyük çoğunluğu mezun olduktan hemen sonra, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki Kur'an Kurslarına öğretici, İmam- Hatip Liselerine Meslek Dersleri Öğretmeni, Ortaokul veya Liselere Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmeni olarak atanmakta ve bu okullarda Kur'ân derslerini de yürütmektedirler.

2- Programın bir diğer amacı, öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'in belli bir bölümünü ezbere okuyabilmelerini sağlamaktır. Dolayısıyla bu programı başarıyla tamamlayan öğrenciler Kur'ân'dan belli bir bölümü ezbere okuyabileceklerdir. Aslında mesleğinde çok başarılı olmak isteyen bir ilahiyatçıdan ideal manada beklenen şey, onun hâfız olmasıdır. Ancak ilahiyat fakültelerinde okutulan diğer derslerle beraber bir öğrencinin kısa sürede bu ideale kavuşması, öğrencinin özel gayretine ve fedakârlığına bağlıdır. Bu yüzden her bir öğrencinin lisans eğitimi içerisinde, derslerine ara vermeden ve özel çaba göstermeden hafız olması kolay olmasa gerek. Hafız olamaları bile öğrenciler, fakülteedeki eğitimleri süresinde ezberledikleri âyet ve sûreleri korudukları sürece, İmamlık yaparken zamm-ı sûre okuma konusunda büyük bir rahatlık elde edecekleri tezindeyiz. Ayrıca her gün aynı yerleri değil, değişik yerleri okuyor olmaları hasebiyle bu durum cemaatin dikkatini çekecek ve cemaat nezdinde olumlu imaja sahip olacaklardır.³³²

3- Bu programın bir diğer amacı, öğrencilerin ezbere okuduğu yerlerin mealini de bilmelerini sağlamaktır. Dolayısıyla, bu programı tamamlayan öğrencilerden, ezbere okuduğu yerlerin mealini de bilmeleri beklenmektedir. İlâhiyat Fakültelerinden mezun olan öğrenciler tayin edildikleri yerlere hangi görevle giderlerse gitsinler, değişik alanlarda ve mekânlarda her vesileyle Kur'ân'la yüz yüze bir hayat sürmektedirler. Halk tarafından kendilerinden sadece Kur'ân-ı yüzüne veya bir kısmını ezbere okumaları yeterli görülmemekte, yerine göre bunların anlamlarını da bilmeleri beklenmektedir. Dolayısıyla program büyük ölçüde halkın bu istek ve ihtiyaçlarına yönelik de bir içerik taşımaktadır. Böylece öğrenciler en azından ezbere

³³² Benli Abdullah, “İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'ân Okuma ve Tecvid Dersleri için Bir Program Önerisi” (Makâle), Kayseri, 2015, s.3.

okudukları bölümleri, mealleriyle birlikte öğrendiklerinde vaaz, hutbe, konferans ve sohbetler için belli bir birikim de elde etmiş olacağı görüşündeyiz.

4- Bu programla öğrencilerin, dolaylı da olsa, Kur'ân öğretim yöntem ve tekniklerine dair belli bir bilgi ve beceri kazanmaları da amaçlanmaktadır.

3.6.3.2. Programın Özel Hedefleri

Öğretim programında yer alan derslerdeki öğrenmeleri gerçekleştiren bir öğrenci;

1- Kur'ân-ı Kerim'i, harflerinin mahreçlerine ve tecvid kurallarına göre takılmadan, kekeleyen serî olarak yüzünden okur.

2- Belirlenen sûre ve âyetleri ezberden okur.

3- Kur'ân'ı doğru okumayı sağlayan tecvid kurallarını açıklar ve uygular.

4- Ezberlenen bölümlerin anlamlarını söyler.

5- Kur'ân'ı, Hafs'ın rivayet ettiği Âsım Kıraati ile okur.³³³

6- Kur'ân öğretiminin tarihi ve okuma usulleri hakkında bilgi sahibi olur.

7- Kur'ân'ı Tahkîk, Tedvîr ve Hadr usûlleri ile okur.

8- Kur'ân âyetlerini, manaya uygun olarak, gereken yerlerde sesini yükselterek veya alçaltarak okur, (yani temsîlî³³⁴ okuma yapabilir.)

9- Hafızlıkla ilgili teorik bilgiler verir.

10- Kur'ân öğretme yöntem ve tekniklerini bilir, ders öğretiminde bulunabilir.

11- Ezan, kâmet lafızlarını, imamet tekbirlerini ve diğer cami içi tesbîhatları usûlüne uygun icra eder.

12- Hatim okuma ve hatimle namaz kıldırma konularında teorik bilgiler verir.

³³³ Benli Abdullah, a.g.m, s, 4.

³³⁴ Karaçam İsmail, a.g.e., s. 459.

13- Önemli gün ve gecelere uygun âyetleri, düzenlenen merasimlerde edâ-sadâ katarak makamla aşır şeklinde okur.³³⁵

3.7. Kur'an Eğitiminde Verimlilik ve Kalite

Bu başlık altında Kur'ân öğretiminde kalite ve verimliliği artıracak bazı uygulama ve metotlara yer verilecektir.

3.7.1. Motivasyon/Öğrenmeye Güdüleme

Belli bir öğrenmenin gerçekleşmesi için bireyin bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal açıdan öğrenmeye hazır olması gerekmektedir. Bireyin her hangi bir konuyu öğrenmeye hazır olması için sadece gerekli yaş ve olgunluğa ulaşmış olması yeterli değildir. Bununla birlikte öğrenmeye istekli ve hevesli olması da gerekmektedir. Bir öğrenci, herhangi bir konuyu öğrenmeye ne kadar istekli olursa, o kadar çabuk ve kolay öğrenir. İnsan, ilgi ve ihtiyaç duyduğu, zevk aldığı konuyu daha iyi öğrenmektedir. Dolayısıyla her şeyden önce öğrencilerin öğrenme için hazır hale getirilmeleri gerekmektedir. Öğrencilerin öğrenmeye hazır hale getirilmesine güdüleme denilmektedir.

Güdü/motivasyon hadisesinin iki boyutu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi içten, diğeri ise dıştan güdülenmedir. İçten gelen güdülenme, insanın amaçlarını gerçekleştirmek üzere hedefe doğru kendiliğinden yürümesidir. Dıştan gelen güdülenme etmenleri ise çok çeşitlidir. Ailenin tutumu, ilgi veya ilgisizliği, öğreticinin dış görünüşü, bilgi birikimi, öğrencilere karşı tutumu, öğretme teknikleri, sınıf ortamının özellikleri ve iklim şartları gibi birçok etkenler bunlardan sadece bir kaçıdır. Ancak içsel etkenler olmadan dıştan gelen etkenlerin motivasyonu tam olarak sağlaması mümkün değildir. Bu nedenle, Kur'ân öğretiminde kalite ve verimliliğin artırılması için öğrencilerin her türlü pedagojik araçtan yararlanılarak motive edilmeleri gerekmektedir. Eğitim ve öğretim tek yönlü bir faaliyet değildir. Öğretimde öğrenenler kadar öğretenlerin de bilgi, beceri ve öğretmeye hazır olup olmadıkları önemlidir. Çünkü öğrencileri hazır hale getirmek öğretenlerin maharetine

³³⁵ Benli Abdullah, a.g.m., s.5.

bağlıdır. Bu açıdan öğretmenlerin de motivasyona ihtiyaçları bulunmaktadır. Tecrübelerle dayalı olarak söylemek gerekirse, Kur'ân öğretiminde arzu edilen verimin alınabilmesi için öncelikli olarak Kur'ân öğretmenlerin öğretmeye hazır hale getirilmeleri gerekmektedir.³³⁶

3.7.2. Takdir Etme/Övme ve Yermeye

Yapılan araştırmalar övme ve yermenin öğrenmeyi olumlu ya da olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Ancak hem övme hem de yermeye, yerinde ve yeterince yapılmalıdır. Toplum içerisinde veya arkadaşlarının yanında yerilmekten ve küçük düşürülmekten hiç kimse, özellikle de çocuklar ve gençler asla hoşlanmamaktadırlar. Bilim adamları, övmenin yermekten her zaman daha iyi sonuç verdiğini belirterek eğitimde daha çok takdir metodunun uygulamasını tavsiye etmektedirler.

Öğrencilerin motive edilmeleri için basit ve herkesin yerine getirebileceği birçok yol bulunmaktadır. Mesela başarılı ve güzel davranışları sınıfın huzurunda övme, alkışlama, “afetin”, “bravo”, “sen başarısın”, “bunu başaracak güçtesin”, “sana başarı yakışır”, “başarmak için tekrar dene” ve “başaranları Allah sever” gibi usûller bunlardan sadece bir kaçıdır. Bütün mesele öğrencileri öğrenmeye hazır hale getirmek ve öğrenilenleri kalıcı kılmaktır. Çünkü takdir edilen, övülen ve teşvik edilen öğrenciler daha kolay öğrenmektedir. Takdir, öğrencilerde haz, sevinç ve moral duygusunu uyarmakta ve öğrenilecek konuya karşı ilgi uyandırmaktadır. Bu şekilde başarılı olan öğrencinin ise benlik ve kendine güven duygusu gelişmektedir.

3.7.3. Cezalandırma

Ceza öğrenciyi istenilmeyen bir davranıştan alıkoymak ya da yaptığı yanlış bir davranışı tekrar etmemesini sağlamak için konulan önleyici tedbirler, uygulanan engelleyici ve elem verici yasaklamalardır. Mesela bir isteğin ve güdünün doyurulmaması, amaca ulaşmanın engellenmesi, sevmeme, beğenmeme, yermeye,

³³⁶ Başkurt İrfan, a.g.e., s.249.

gözden düşürme, bir imkândan yoksun bırakma, ilgilenmeme ve bedensel acı çektirme gibi tüm durumlar öğrenciye acı verdiği oranda cezadrlar. Ancak ödül, takdir ve ceza birbiriyle karşılaştırıldığında ödül ve takdirin yaptırım gücünün daha fazla olduğu belirlenmiştir. Ceza, öğrenciyi olumsuz ve istenmeyen davranışları yapmaktan alıkoyabileceği gibi, disiplinin sağlanmasına da katkı sağlar. Ceza ödülle birlikte uygulandığında, yani olumsuz bir davranış yapıldığında ceza, olumlu bir davranış yapıldığında ise ödül verildiğinde güven sağlayabilir ve bilerek yapılan olumsuz davranışların yerleşmesini önleyebilir. Ancak, ceza korkuya dayandığında öğrencide olumsuz ve zararlı duyguların gelişmesine yol açabilir. Öğrenci cezadan korkmadığında, ya da cezayı benimsediğinde cezaya bağlılık kazanabilir. Cezanın ölçüsü olmadığı için uygulamada aşırı gidilebilir veya uygulayıcının duygusal gerilimi boşaltma aracı haline gelebilir. Bu sebeple ceza uygulamalarında dengeli, ölçülü ve dikkatli olmak gerekmektedir. Ceza, suça denk olmalı, hangi istenmeyen davranışlara ceza verileceği önceden bildirilmeli, uygulamada kararlı olunmalı ve vaktinde verilmelidir. Ceza veren duygularından arınmalı, ceza öfke ve kinin ürünü olmamalıdır. Cezalar öğrencinin kişiliğini ve haysiyetini alay ederek ve inciterek zarar vermek için değil, istenmeyen davranıştan vazgeçirmek için verilmelidir.³³⁷

3.7.4. Hedefe Odaklamak ve Ödül

Öğrenmeyi gerçekleştirmek ve öğrenilenlerin kalıcılığını sağlamak maksadıyla öğrencilerin dikkatinin sürekli canlı tutulması gerekmektedir. Bilim adamları dinleme esnasında dinleyicilerin dikkatinin kısa sürede kaybolabildiğini söylemektedirler. Bu sebeple öğrencilerin dikkatinin sürekli yenilenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin önüne ileriye dönük belirli hedefler konularak bu hedeflere ulaşmaları konusunda dikkatleri sürekli canlı tutulmalıdır. Mesela, elif cüzü okuyan bir öğrenciye Kur'ân okumayı başardığında herhangi bir ödül vaat etmek, halkın huzurunda mikrofonla Kur'ân okutmak ve Kur'ân'ı okumaya

³³⁷ Sınıfta motivasyon, mükafat ve ceza ile ilgili olarak bkz. Bayraktar Bayraklı, *İslâm'da Eğitim*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1989, İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Başaran Yayınları, Ankara 2000, Savaş Büyükkaragöz, Cuma Çivi, *Genel Öğretim Metotları*, Beta yayınları, İstanbul 1999, Semra Ünal, Sefer Ada, *Sınıf Yönetimi*, MÜ Döner Sermaye İşletmesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, İstanbul, 2003.

başlayan tüm öğrenciler için ailelerinin de davet edildiği halka açık bir tören düzenlemek gibi etkinlikler örnek olarak verilebilir. Öğrencileri ders dönemi sonunda yapılacak olan görkemli bir hatim cemiyetine odaklamak ve bu törende kendilerine Kur'ân'dan bir parça veya bir dua okuma, ilahi söyleme, sözcülük yaptırma gibi basit görevler vermek, başarılı öğrenciler için ödüller vaat etmek ve yarışma programları düzenlemek gibi aktiviteler öğrencileri ileriye dönük olarak ziyadesiyle motive etmektedir. Çünkü öğrenciler aldıkları görev ve sorumluluğu başarıyla yerine getirmek için kendilerini vererek derslerine çalışmaktadırlar. Diğer yandan, dinî, ahlakî ve sosyal içerikli kısa oyunlar düzenleyerek öğrencileri bu oyunlarda oynatmak, sesi güzel olanlara ezan okutmak ve müezzinlik yaptırmak gibi uygulamalar da öğrencileri derinden etkilemektedir.³³⁸

Öğrencilerin belirli hedeflere kilitlenmeleri yanında ödüllendirilmeleri de Kur'ân öğrenmeyi kolaylaştıracak metotlardandır. Ödül verme okullarda en fazla başvurulan yöntemlerden biridir. Ancak her başarının ardından ödül vermek gibi bir uygulama, öğrencilerde her işin sonunda bir karşılık bekleme psikolojisi geliştirebilir. Bu sebeple öğrenciler iyi şeyin veya başarının mutlaka ödül gerektirdiğine değil, ödülün iyi şeyler ve başarılar üzerine kendiliğinden geldiğine inandırılmalıdır. Zira ödül, asıl amacın yerini almamalı ve öğrenciyi yaptığı her işten sonra bir karşılık beklemeye koşullandırmamalıdır. Bu gibi veya başarısızlığın öğrenciye acı çektirdiği durumlarda ödül uygulaması sakıncalı olabilmektedir. Bu sebeple ödül ve takdir uygulamalarında dikkatli olmak gerekmektedir.

Okullarda gezi, spor müsabakaları ve piknik etkinlikleri öğrencilerin en çok hoşlandıkları uygulamalardandır. Bu etkinliklere aileleri de katılmakta ve eğlenceli günler yaşanmaktadır. Böylece okullarda Kur'ân eğitimi hem dinin öğrenildiği, hem de eğlendiği tatil ve şölen havasına bürünmüş olmaktadır.

3.7.5. Başarma Duygusunu Yaşatma

Eğitim bilimciler, öğrencilerin öğrenmeye güdülenmelerinde ve disiplinin sağlanmasında en önemli yöntemlerden birinin, öğrencilerin öğrenim görevlerini

³³⁸ Başkurt İrfan, a.g.e., s.251.

başarmasını sağlamak ve onlara başarmanın tadını tattırmak olduğunu söylemektedirler. Hatta bu yöntemin yukarıda açıklanmaya çalışılan güdüleme yöntemlerinden daha etkili ve eğitim usûlüne daha uygun olduğunu belirtmektedirler. Çünkü başarılı olma insanın en önemli güdülerindedir. Zira başarılı olma güdüsünün temelinde bilinmeyi bilme, beğenilme, kendini tanıtmaya, başkaları tarafından benimsenme, bir gruba veya sınıfa ait olma ve her şeyden de öte kendini gerçekleştirme vardır.

Ancak öğrencilere gelişim seviyelerinin üzerinde bir yük yüklenmemelidir. Yüksek oranda başarıya güdülenmiş olan bir öğrenci, kendine yüksek düzeyde ya da başaramayacağı bir öğrenme görevi seçebilir. Ancak öğrencinin yeteneğinin üzerinde bir görev üstlenmesi veya gücünün üzerinde bir göreve zorlanması onu başarısızlığa düşürebilir. Başarısızlık ise öğrenciyi ümitsizliğe, kaygıya ve kendine güvensizliğe düşürür. Fakat çok kolay kazanılmış bir başarı da öğrencilerdeki yüksek düzeyli başarıma isteğini azaltabilir. Bu sebeple öğrencilere yaşlarına ve kabiliyetlerine uygun ve dengeli öğrenme görevleri verilmelidir. Eğer bir öğrenci, yaptığı her hangi bir çalışmada başarabileceğini görür ve buna inanırsa öğrenmeye güdülenir. Bu durumda başarının kendisi öğrenme için bir ödül olur.³³⁹

3.7.6. Alıştırma ve Tekrar

Özellikle ezberlenen sûrelerin unutulmaması için sık sık alıştırma ve tekrara ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak tekrarların gelişigüzel ve sıkıcı olmamasına dikkat edilmelidir. Mesela bazen öğrenciler sürekli elif cüzü ve Kur'ân okumaktan sıkılmaktadırlar. Bunun önüne geçmek ve öğrencileri aktif hale getirmek için sınıfça sesli bir şekilde duaların okunması, ezberlenen sûrelerin tekrarı bir çözüm yolu olarak kullanılabilir. Mesela bu maksatla sınıfta beşerli iki grup yapılabilir. Bu iki gruba Fatıha suresi okutulacaktır. Gruplardan biri sesli bir şekilde “Eûzü billâhi

³³⁹ Başaran İbrahim Ethem, *a.g.e.*, s. 221-222, Ayrıca geniş alarak bkz. Acar Baltaş, *Öğrenme ve Sınavlarda Üstün Başarı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991, Feyzi Uluğ, *Okulda Başarı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990, Mürüvvet Bilen, *Başarılı Öğretim İçin Teknikler*, Ankara Basın Sanayi, Ankara, 1983.

mineşseytanirracim” diye bağırır. Buna karşılık olarak diğer grup “Bismillâhirrahmânirrahim” şeklinde cevap verir. Ardından sûreye geçilir ve bir grup “Elhamdü lillâhi Rabbi'l âlemin” diye seslice okurken diğer grup buna karşılık “errahmânirrahim” cevabını verir. Böylece sûre sonuna kadar okunur.

3.7.7. Bilgi Yarışmaları

İnsanlar yaradılışları gereği bilinme/ortaya çıkma (tezahür) ve kendilerini başkalarından üstün ve ileride görme (tefahür) gibi iki önemli duyguya sahiptirler. Bu sebeple insanlar söz konusu duygularını tatmin etmek için çeşitli yol ve yöntemlere başvururlar. Çünkü insanların başkalarından üstün ve ileride olma istekleri onları yarışmaya ve rekabete yöneltmektedir. İnsan itici gücünü, bilinme, övünme, başkalarına karşı subjektif ve menfaatine düşkün olma gibi duygularından almaktadır.³⁴⁰

Dolayısıyla eğitimde öğrencileri öğrenmeye hazır hale getirmek için onların bu özelliklerinden faydalanılmaktadır. Yarış ve rekabet bunların en başta gelenleridir. Çünkü yarışma ve rekabet öğrenmenin canlı olmasını sağlar ve öğrencinin başarı güdüsünü tatmin eder. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, insanlar başarıyla bitirdikleri her işten sonra yeni işlere kodlanırlar. Bu durum insanları sürekli yeni ve aktif tutar. Yarışmalar öğrencilerin başta kendilerini olmak üzere birbirlerini tanımalarına ve geliştirmelerine de yardım eder. Oyun ve eğlence yerine geçer. Bunların dışında öğrenciler, yenme ve yenilmenin doğal bir durum olduğunu da öğrenirler. Ancak bunun için olumlu, dengeli ve ölçülü bir rehberliğe ihtiyaç bulunmaktadır. Yarışmanın arzu edilen amaca ulaştırması için seviyesi, zamanı ve süresi önceden planlanmalıdır. Bu şartları taşımayan bir yarışma, öğrencilerde kıskançlık, başkalarına karşı kendini üstün görme, başarısızlık, içe dönüklük ve saldırganlık gibi bazı olumsuz tutumlar geliştirmelerine yol açabilir.

³⁴⁰ Başaran İbrahim Ethem , *a.g.e.*, s. 221, Muhammed Kutup, *İslam'a Göre İnsan Psikolojisi*, Hicret Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1973, s. 169.

Yarışmayla ilgili olarak Kur'ân öğretiminde zaman zaman sınavlar yapılarak öğrencilerin hem dersleri öğrenip öğrenemedikleri kontrol edilir, hem de sınıflarda bir yarış ve rekabet havası meydana getirilmiş olur. Vatandaşa çeşitli ikramların da yapıldığı bu yarışmalarda, okul dernek ve diğer sivil kuruluşların katkısıyla gerçekteşir. Böylece öğretici, öğrenci, veli ve diğer sivil kuruluşların birliktelikleri sağlanmış olur. Bu etkinlikler öğrencilerin ruh dünyalarında hayatları boyu unutamayacakları izler bırakmaktadır. Bu uygulama sadece öğrencilerin bilgi edinmesini değil, aynı zamanda Kur'ân öğreticilerinin de birbirleriyle yarışarak daha aktif olmalarını sağlamaktadır. Söz konusu uygulamanın ilçeler arasında da yapılması Kur'ân öğretimini daha cazip, eğlenceli ve faydalı hale getirecektir.³⁴¹

³⁴¹ Başkurt İrfan, a.g.e., s.256.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'in öğretimi dikkate alınarak hazırlanan bu çalışmada, yeni yöntem ve teknikler kullanılarak, "Kur'an-ı Kerim'i doğru şekilde nasıl öğretiriz?" sorusuna cevap vermek amaçlanmıştır. Biz bu çalışmamızda verimli bir Kur'an öğretimi için nasıl bir eğitim yapılabileceğini kademe kademe anlatmaya çalıştık. Bu çalışmayı kaleme alırken hocalarımızdan gördüklerimiz, meslektaşlarımızın uygulamaları ve çoğunlukla da meslekî tecrübelerimizden istifade edilmiştir. Bizim niyetimiz, az da olsa Kur'an öğretiminde uygulanan yöntem ve tekniklerin kayda geçilmesi, sonraki nesillere aktarılması ve Kur'an eğitimi veren hocalarımızın uyguladıkları yöntemlerin bir mukayesesini sağlamak ve mesleğe yeni başlayan hocalarımıza da bazı tecrübeleri aktarabilmektir.

Kur'ân, daha ilk günden itibaren basitten mükemmele doğru ilerleyen bir çizgide çeşitli eğitim kurumlarında okunup öğrenilmiştir. Kur'ân'a ilk muhatap olanlar, onu okumaktan maksadın anlamak ve buna bağlı olarak İslâm'ı öğrenmek olduğunun bilincindeydiler. Bu yaklaşım, kısa sürede hemen her bakımdan ilkelik yaşayan bir toplumdaki bütün dünyaya ahlâki açıdan örnek ve önder bir toplumun inşâsını beraberinde getirmiştir. Kur'ân öğretimi, İslam'ın ilk günlerinden itibaren büyük bir heyecan ve gayretle ele alınmıştır. Bunun temelinde hiç şüphesiz Kur'ân'ın ilk emrinin oku olması, ilim yapmayı tavsiye etmesi ve Hz. Peygamber'in bu yöndeki teşvik ve telkinleri yatmaktadır. Konuyla ilgili ayet ve hadisler, asırlar boyu Müslümanlar için motivasyon kaynağı olmuştur. Diğer yandan ilk Müslümanlar, Kur'ân'ın vahiy sürecine de tanık olmuşlardır. Böyle çarpıcı bir mucizeye daha hayattayken tanık olmak, Allah'ın sözlerinin öğrenilmesini, ezberlenmesini, öğretilmesini ve elden ele aktarılmasını tetikleyen en önemli faktör olmuştur.

Bu çalışmamızda da belirttiğimiz üzere Kur'an-ı Kerim'i okumaktan maksat, hiç şüphesiz öğrenmek ve anlamaktır. Buna göre o, hem bir eğitim vasıtası, hem de İslam eğitiminin doğrudan nedenidir. Bunun bilinciyle başta Hz. Peygamber olmak üzere ilk Müslümanlar, Kur'ân'ı insanlara en ideal yöntemlerle öğretme yoluna gitmişlerdir. Zira İslâm'a davet Kur'ân okumakla yapılıyordu. Hz.

Peygamber, çeşitli vesilelerle karşılaştığı yerli ve yabancı insanlara Kur'ân okuyor, onlar da Müslüman oluyorlardı. Çünkü Kur'ân'ın karşılıklı konuşma, tartışma ve telkin metodu insanlar üzerinde müessir olmaktaydı.

İlk Müslümanlar, hakiki bir Müslüman olmanın ancak Kur'ân'ı okuyup anlamaktan geçtiğini çok iyi biliyorlardı. Hiç şüphesiz İslam'ın gelişinden itibaren yukarıda da işaret edilen Kur'ân'ın “oku” emri, vahiy sürecine tanık olma, ilimle ilgili teşvik, telkin ve tavsiyeler zaman içerisinde bütün Müslümanlar arasında bir gelenek halini almıştır.

Diğer yandan Hz. Peygamber, Kur'ân'ın öğretilmesi ve öğretmen tayini yanında inen ayetleri yazılı bir şekilde toplayıp saklıyor, kopyalar halinde çoğaltılarak dağıtılmasını da teşvik ediyordu. Kur'ân eğitimi ve öğretimi, İslâm'ın yeryüzünü aydınlatmaya başladığı ilk günden itibaren dünyanın değişik bölgelerine yayılarak günümüze kadar gelmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'in önemine binaen Müslümanlar, çocuklarına okul öncesinden başlanarak Kur'ân öğretimini vermekle Kur'ân'a karşı olan sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Çocuklarına daha ileri düzeyde dini eğitim vermek isteyen aileler ise çocuklarını İmam Hatip Liselerine göndermektedir. İmam Hatip Liselerinde okuyan ve bitiren öğrencilerin mesleki yeterlilik durumu Kur'ân'ı iyi okuyup okuyamamakla ölçülmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu okulların olmasa olmazı Kur'ân-ı Kerim dersidir.

İlahiyat Fakülteleri İmam Hatip Liseleri, Kur' an Kursları gençlerimizin Kur'ân-ı Kerim öğrenmeleri için iyi bir fırsattır. Öğretmenlerimizin bu fırsatı iyi değerlendirip usûlüne uygun Kur'ân okumayı öğrencilere öğretmesi gerekir. Bu sebeptendir ki, Kur'ân öğretiminin yapıldığı kurumlarda, kurum yönetimiyle Kur'ân öğretmenine önemli görevler düşmektedir. Her derste olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerim dersinde de, iyi bir müfredat ile ders saatlerinin yeterli olması; İdareci-öğretmen-öğrenci-veli ve ders araç gereç ilişkisi ve işbirliği çok önemlidir. Bu derste hedeflenen üstün başarıyı elde etmek, bu zinciri oluşturan halkaların mükemmel olmasına bağlıdır.

Ayrıca her ilmin kendine has yöntemleri olduğu gibi Kur’ân-ı Kerim öğrenmenin de kendine özgü yöntemleri vardır. Kur’ân-ı Kerim’in Arapçanın fonetiğine uygun olarak öğrenilip okunması için bu yöntemlerin iyi bilinip okunması gerekir. Kur’ân-ı Kerim öğretiminde önde gelen ilk yöntem, geleneksel bir yöntem olan, Kur’an’ı dinleyerek ve okuyarak öğrenmektir. Bu açıdan yüzünden okuma, ezber ve tecvid derslerinde, önce öğrencinin hocasını dinlemesi, sonra da öğrendiklerini hocasına sunması esastır. Çünkü Kur’an-ı Kerim öğretimi hoca merkezli bir öğretim olduğundan dolayı, bu öğretimde kulağa hitap çok önemlidir. Bir kimse ancak, iyi bir okuyucu diye vafedilen bir hocadan dinleyerek, onun okuyuş şeklini kavrayarak doğru bir şekilde Kur’an-ı Kerim’i öğrenebilir. Ayrıca Kur’an öğretiminde araştırmacı ve öğreticiler tarafından çeşitli yöntemler önerilmektedir. Bunlardan bazıları, basitten karmaşığa doğru adım adım öğretme; harflerin tahtaya tek tek yazılarak tanıtılması ve çıkış yerleri gösterilerek bunların seslendirilmesi; harflerin öğretiminde harfleri “altında bir nokta olanlar”, “üstünde iki nokta veya üç nokta olanlar” şeklinde gruplandırılmasıyla kavratılması; öğreticinin okuyuşunu kavrama yoluyla okuyucuyu modellemenin kullanılması; tekrarlarla kavratma; tecvitte tartışarak buldurma; takrir yoluyla anlatarak öğretme; toplu tekrar ve grup çalışmaları yapma; günlük dilde kullanılan kelimelerden hareketle Kur’an metninin öğretilmesi yöntemlerinin yanında metnin görsel sunumu ardından model okuyuşların sergilenmesi, toplu tekrar yoluyla metnin öğretilmesi sonrasında öğrencilerin tek tek dinlenerek düzeltilmesi ve sonuçların değerlendirilmesi, şeklinde özetlenebilir. Mesleğinde maharetli, bir ömür Kur’an’a hizmet ederek yüzlerce “Hafız ve Ehl-i Kur’an” yetiştiren hocalarımızın bu yöntemlerden daha güzelleriyle eğitim yaptıklarından hiç şüphe yoktur. Bizim niyetimiz bu alandan yapılabilecek daha vasıflı çalışmalara bir basamak olabilmektir.

Bu açıdan yapılan çalışma, aşağıda cevabını tam olarak veremediğimiz bir takım sorulara öneri teşkil edecek, yapılacak çalışmalara da katkı sağlayacaktır.

1-) Kur’an öğretiminde verimliliği etkileyen öğrenci ve öğreticilerle ilgili problemler nelerdir?

2-) Kur’an öğretiminde öğretimi olumlu ya da olumsuz etkileyen faktörler nelerdir.

3-) Kur'an öğretiminde kullanılan yöntem ve tekniklerden nasıl bir sonuç alınmıştır. Özellikle hangi yöntem ve tekniklerde başarılı olunmuştur.

4-) Bir uygulama eğitimi olan Kur'an öğretiminde öğretici pozisyonunda olan kişilerin, kişisel ve mesleki niteliklerinin bu eğitim için yeterli olup olmadığı, yeterli değilse yapılması gerekenlerin tespiti.

Örnek vermek gerekirse Kur'an derslerinin ağırlıklı olarak işlendiği Kur'an Kursları, İmam Hatip Ortaokulu ve Liselerinde görev yapan, Kur'an Kursu Öğreticisi, İmam Hatip Meslek Dersleri ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerine yönelik Mesleki seminerler ve Tashih-i Huruf Kurslarının düzenlenmesi, yapılması gerekenler için önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

3 Mart 1340/ 1924 tarih ve 429 nolu kanun.

Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*, Haz. Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2000.

Adıgüzel, Mehmet, “Kur’ân Öğrenim ve Öğretiminin Önemi ve Ezberleme Teknikleri”, *EKEV Akademi Dergisi*, c. 3, sayı 1, Bahar, 2001.

Adıgüzel, Mehmet, *Kur’ân Öğretim Metotları ve Öğreticilik Vasıfları*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl, 2003, Sayı, 19.

Adıgüzel, Mehmet, *Kur’ân-ı Kerîm’in Tecvidi ve Tilâveti*, 2. Baskı, EKEV Yayınları, Erzurum, 2001. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîh* (çev. M. Sofuoğlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1987.

Akakuş Recep, *İslâm’da Kur’ân Öğretimi*, İstanbul, 1991.

Aksoy Özgönül, *Osmanlı Dönemi İstanbul Sıbyan Mektepleri*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1968.

Akyüz Ali , “Bir Yetişkin Eğitim Kurumu Olarak Suffa”, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri-Tartışmalı İlmî Toplantı*, 16-17 Nisan 2005, Edit. M. Faruk Bayraktar, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006.

Akyüz Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Koleji Yayınları, 5. baskı, İstanbul, 1994.

Aliyyü’l-Kari, *el-Minahu’l-Fikriyye alâ Metni’l-Cezeriyye*, Mısır, 1890.

Alkan Mehmet Ö., “İmparatorluktan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”, *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si*, Derl. Kemal H. Karpat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 2004.

Atay Hüseyin , “İslâm’da Öğretim”, *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 23, Ankara, 1978.

- Aydın, M. Şevki, “İbn Cema’a’ya Göre Öğretme’nin Görev ve Nitelikleri”, *E.Ü. İlh. Fak. Dergisi*, sayı 8, 1992.
- Aydın, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler ve Buldurma Yöntemi*, Karakoç Yayınları, Ankara, 1998.
- Aydüz Davut, *Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, İstanbul, 2004.
- Ayhan, Halis, Türkiye’de Din Eğitimi, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999.
- Baltacı Cahit, “Türk Eğitim Sisteminde Kur’an Kurslarının Yeri”, *Kur’an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik*, Haz. İsmail Kurt ve Seyid Ali Tüz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000.
- Baltacı Cahit, *Cumhuriyet Döneminde Kur’an Kursları*, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı 6, İstanbul, 1999.
- Baltacı Cahit, *XV-XVI. YY. Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976.
- Baltaş Acar, *Öğrenme ve Sınavlarda Üstün Başarı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990.
- Başar, Hüseyin, *Sınıf Yönetimi*, Önder Matbaacılık, Ankara, tsz.
- Başaran İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Başaran Yayınları, Ankara 2000.
- Başgil Ali Fuat, *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1977.
- Başgöz İlhan, *Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.
- Başkurt İrfan, *Din Eğitimi Açısından Kur’ân Öğretimi Ve Yaz Kur’ân Kursları*, Dem Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2013.
- Bayraklı Bayraktar, *İslâm’da Eğitim*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1989.
- Bayraktar M.Faruk, “Kur’ân Kurslarının Sorunları ve Geleceği İle İlgili Bazı Düşünceler”, *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu (28-29 Mayıs 2002)*, 199-214. İBAV Yayınları, Kayseri.

Bayraktar Mehmet Faruk ,“Suffa’da Yapılan Eğitim-Öğretim ve Günümüze Yansımaları”, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri-Tartışmalı İlmî Toplantı*, 16-17 Nisan 2005, Edit. Mehmet Faruk Bayraktar, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006.

Bayraktar, M. Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğretmen/Öğrenci Münasebetleri*, M.Ü. İlh. Fak. Vak. Yay., nu: 6.

Bayram Cezmi, “Nizamiye Medreselerinin İslâmi ve Modern Eğitim Müesseseleri Arasındaki Yeri”, *Ocak Araştırma ve İnceleme Dergisi*, Sayı 3, Ankara, 1972.

Benli Abdullah, “*İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur’ân Okuma ve Tecvid Dersleri için Bir Program Önerisi*” (Makâle), Kayseri, 2015.

Bilgin Beyza, “1980 Sonrası Türkiye’de Din Kültürü Ahlak Bilgisi Dersinin Zorunlu Oluşu ve Program Anlayışları”, *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Araştırmaları*, Uluslararası Sempozyum, Bildiri ve Tartışmalar, 28-30 Mart 2001-İstanbul, MEB Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2004.

Bilgin Beyza, Mualla Selçuk, *Din Eğitimi*, Akid Yayınları, Ankara 1991.

Bozkurt Nebi, “Daru’l-Kurra” md., *DİA*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

Buyrukçu Ramazan, *Kur’an Kurslarında Din Eğitimi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2001.

Büyükkaragöz S. Savaş, Çivi Cuma, *Genel Öğretim Metotları*, Beta yayınları, 10. Baskı, İstanbul 1999.

Cebeci Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.

Cerrahoğlu İsmail, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 23. Baskı, Ankara, 2012.

- Cicioğlu Hasan, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim (Tarihi Gelişimi)*, AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1985.
- Cündioğlu Dücane, *Türkçe Kur'ân ve Cumhuriyet İdeolojisi*, Kitabevi Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1998.
- Çakan, İsmail Lütfi ve diğerleri (röportaj), “Abdurrahman Gürses Hoca ile Kur'an Saatleri”, *Altınoluk*, sayı: 15 (Mayıs 1987), İstanbul 1987.
- Çalışkan İsmail , “Yetişkinlik Dönemi Eğitimine Kur'ân Perspektifinden Bir Yaklaşım *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*”, Edit. Mehmet Faruk Bayraktar, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2006.
- Celâleddin-i Rûmi Mevlana, *Mesnevi*, (Çev. Adnan Karaismailoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, c. V, b. 1394-1398.
- Çelebi Ahmet, *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*, Çev. Ali Yıldırım, Damla Yayınevi, İstanbul, 1983.
- Çelebi, Ahmet, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi* (çev. Ali Yardım), Damla Yayınevi, İstanbul, 1983.
- Çelik, Abbas, *Din Eğitimimize Tarihsel Yaklaşım*, EKEV Yayınları, Erzurum, 2001.
- Çetin Abdurrahman, *Kur'ân Okuma Esasları*, Emin Yayınları, 39. Baskı, İstanbul, 2016.
- Çetin Abdurrahman, *Tecvid Maddesi*, DİA, İstanbul, 2011.
- Çetin, Abdurrahman, “Kur'an Öğretiminde Metot”, *Din Öğretimi Dergisi*, sayı 18, Ankara, Mart, 1989.
- Çollak Fatih, “*Reîsü'l-Kurrâ Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi*”, Erkam Yay. İstanbul, 2002.
- Çollak, Fatih, “Reîsü'l-Kurrâ Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi'nin Hayatı (1909-1999)”, *Abdurrahman Gürses Anısına I. Kur'an ve Kıraati Sempozyumu*, Sakarya 2000.

- Çollak, Fatih, *Kur'ân-ı Kerim Dersi Müfredatı ve Öğretim Teknikleri*, İmam Hatip Liselerinde Eğitim ve Öğretim, Dem Yayınları, İstanbul, 2005.
- Dağ Mehmet, Öymen Raşit, *İslâm Eğitim Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1974.
- Dartma Bahattin, Kur'an Okumanın Anlamı, Diyanet İlmi Dergi, Sayı 38, (Ağustos,2002), Ankara.
- Demirci Muhsin, *Tefsir Tarihi*, İstanbul, 2010.
- Dinçer Nahit, *1913'ten Günümüze İmam-Hatip Okulları Meselesi*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Şule Yayınları, İstanbul, 1998.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Yönetmeliği*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1971.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği ve Kur'an kursları Yönergesi*, Yönetmelik s. 4, madde 32, Yönerge, madde 33.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an Öğretim Kursları Özel Talimatı*, (md. 8/a), Ongun Kardeşler Matbaası, Ankara 1965.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, *Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005.
- Dodurgalı Abdurrahman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1999.
- Doğan Recai "1980'e Kadar Türkiye'de Din Öğretimi Program Anlayışları (1924-1980)" *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları, Uluslararası Sempozyum, Bildiri ve Tartışmalar*, 28-30 Mart 2001-İstanbul, MEB Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2004.
- Doğan Recai, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitimi-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar" *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 1999.
- Duman M. Zeki, *Uygulamalı Tefsir Usûlü ve Tefsir Tarihi*, Kayseri, 1992.

- Eğin, Osman, *Kur'ân Öğretiminde Problemler ve Çözüm Önerileri*, Etkili Din Öğretimi, Tedef Yay., Ed. Şaban Karaköse, İstanbul, 2010.
- En-Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref, *et-Tibyân fî Âdâbı Hameleti'l-Kur'ân*, Müessesetü't-Takvîmi'l-İslâmî, Beyrut, 1986.
- Ergin Osman, *Türk Maârif Tarihi*, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.
- Ergün Mustafa, “Medreseden Mektebe Osmanlı Eğitim Sistemindeki Değişme” *Yeni Türkiye*, (Özel Sayı) Sayı 32, Mart-Nisan, Ankara, 2000.
- Evliye Çelebi Seyehatnamesi*, (Çev. Mümin Çevik), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1976.
- Ez-Zernûcî, İmam Burhanüddin, *Ta'limü'l-Müteallim* (çev. Y.Vehbi Yavuz), İlim ve Kültür Yayınları, 2. Baskı, Bursa, tsz.
- Fazlur Rahman *İslam*, Trc. Mehmed Dağ, Mehmet Aydın, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000.
- Gölcük Şerafettin, Toprak Süleyman, *Kelam*, 2. baskı, Konya, 1991.
- Gözütok Şakir, *İlk Dönem İslâm Eğitim Tarihi*, Fecr Yayınları, Ankara, 2002.
- Gözütok Şakir, *İslâm'ın Altın Çağında İlim*, İstanbul, 2012.
- Hamidullah Muhammed, *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 1980.
- Hamidullah Muhammed, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, (Çev. : Abdülaziz Hatip ve Mahmut Kanık), İstanbul, 2010
- Hızlı Mefail, “Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Okutulan Dersler (Klasik Dönem Bursa Örneği)”, *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi*, İstanbul, 12-15 Nisan 1999, Derl. Hidayet Yavuz Nuhoğlu, TTK Yayınları, İstanbul, 2001.
- İbn Cema'a, Bedrüddin, Sa'dullah, *Tezkiretü's-Sâmi'* (çev. M. Şevki Aydın), Marifet Yay., İstanbul, 1998.

İbn Mücâhid, Ahmed b. Mûsâ b. El-Abbas, Kitâbü's-Seb'ati fi'l-Kırâât, (thk. Şevki Dayf), Mısır, ty.

İbn Sahnun, *Eğitim ve Öğretimin Esasları* (çev. M. Faruk Bayraktar), M.Ü. İlh. Fak. Vak. Yay., İstanbul, 1996.

Jäschke Gotthard, "Yeni Türkiye'de Kur'an-ı Kerim Kursları" Çev. Nimet Arslan, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, 1973.

Jäschke Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslamlılık*, Çev. Hayrullah Örs, Bilgi Yayınları, Ankara, 1972.

Kafadar Osman, *Türk Düşüncesinde Batılılaşma*, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.

Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2011.

Karagöz İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.

Kayadibi Fahri, "Diyanet İşleri Başkanlığının Yaygın Din Eğitiminde Yeri ve Fonksiyonu", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 8, İstanbul, 2001.

Kazıcı Ziya, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Daru'-l Kurra", *Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik*, Haz. İsmail Kurt ve Seyid Ali Tüz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000.

Kazıcı Ziya, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, İFAV Yayınları, 5. baskı, İstanbul, 2003.

Keskioğlu Osman, *Nüzülünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, TDV Yayınları, Ankara, 2008.

Koç Ahmet, *Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2005.

Kodaman Bayram, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980.

Kurt Yaşar, “Kur’ân’ın Korunmasında Hâfızlık Müessesesi,”(Makâle) Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012/2, c. 11, sayı: 22.

Kutub Seyyid, Fî Zılâli'l-Kur’ân, (çev.M. Emin Saraç-İ. Hakkı Şengüler-Bekir Karlığa) Hikmet Yayınları, İstanbul,1985.

Kutup Muhammed, *İslam’a Göre İnsan Psikolojisi*, Hicret Yayınları, 3. baskı, İstanbul, 1973.

Küçükahmet, Leyla, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Özkan Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1995.

Kütükoğlu Mübahat, “Darü’l-Hilafeti’l-Aliyye Medreseleri ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri”, *İstanbul Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, Sayı 1-2, İstanbul, 1978.

Makdisi George, *Ortaçağda Yüksek Öğretim*, Çev. Ali Hakan Çavuşoğlu, Hasan Tunca Başoğlu, Gelenek Yayınevi, İstanbul, 2004.

Mehmedoğlu, Yurdagül, *Tanzimat Sonrasında Okullarda Din Eğitimi (1838-1920)*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2001.

Ocak Ahmet, *Selçukluların Dinî Siyaseti (1040-1092)*, TATAV Yayınları, İstanbul, 2002.

Okur Hafız Yaşar, *Atatürk’le Onbeş Yıl, (Dinî Hatıralar)*, Sabah Yayınları, İstanbul, 1962.

Okutan Ömer , “*Din Eğitimi*”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, MEB Yayınları, İstanbul, 1983.

Osman Hüsnî Şeyh, (Hakku’t Tilaveh), *Güzel Kur’an Okuma*, (Çev. Yavuz Fırat), Fecr Yayınları, Ankara, 2005.

Öcal, Mustafa, *20. Yüzyılda Türkiye’de Din Eğitimi*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ders Notları, Bursa, 2001.

Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, Diyanet Vakfı Yay. , Ankara, 2001.

Ödekan Ayla, *Mimarlık ve Sanat Tarihi, Türkiye Tarihi, Osmanlı Tarihi 1600-1908*, Yayın Yönetmeni: Sina Şahin, (Komisyon), Cem Yayınları, İstanbul, 1988.

Öge Ali, Vehbi Dereli, Kur'ân Bilgisi Soru Bankası, Kitap Dünyası Yayınları, 4. Baskı, Konya 2014.

Önkal Ahmet, Nebi Bozkurt, “Cami” md., *DİA*, c. VII, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

Öztürk Şükrü, “Kur'an Kurslarının Eğitim ve Kültür Hayatımıza Katkıları”, *Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik*, Haz. İSAV, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000.

Öztürk, Şükrü, *Kur'an Kurslarının Eğitim ve Kültür Hayatımıza Katkıları*, (Bildiri) Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik (Sempozyum), Ensar Neşriyat, İstanbul, 2000.

Özyılmaz, Ömer, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Pakdil Ramazan, Ta'lim Tecvid ve Kıraat, İFAV Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2013.

Rihâb, Muhammed Müfîd Şakakî, *Hilyetü't-Tilâveti fî Tecvîdi'l-Kur'an*, (Terc. Fatma Yasemin Mısırlı), Guraba yay. İstanbul, 2012.

Sarı Mehmet Ali, Kur'ân-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları, İFAV, Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011.

Saygılı, Sefa, Aile Sağlığı Ansiklopedisi,1/172-173.

Süyûtî, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, el-Mektebetü's-Sekafiyye, Beyrut, 1973.
Söylemez, M. Mahfuz, “İslâm'ın Erken Döneminde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, c. 5, sayı 13, Mayıs-Ağustos 2002.

Şahin, Hatice, *İslâm Kültür Tarihinde Kur'ân Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri* (Doktora tezi, 2011) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Şen, Ziya, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci*, İstanbul, 2007.

Taşköprü-zâde Ahmed Efendi, *Mevzuâtü'l-Ulûm*, trc. Kemaleddin Mehmed, İstanbul, 1313.

Tetik, Necati, *Kur'ân Tilâvetinin veya Kıraat İlminin Öğretilmesi Usûlleri*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9. sayı, Erzurum, 1990.

Turan Abdülbaki, *Arza Maddesi*, DİA, İstanbul, 1991.

Uluğ Feyzi, *Okulda Başarı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990.
Bilen Mürüvvet, *Başarılı Öğretim İçin Teknikler*, Ankara Basın Sanayi, Ankara, 1983.

Uner Enes, *Hafızlık Risalesi*, Yasin Kitabevi, İstanbul, 2011.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Ülken Hilmi Ziya, *Felsefeye Giriş*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963.

Ünal Semra, *Sefer, Ada Sefer, Sınıf Yönetimi*, MÜ Döner Sermaye İşletmesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, İstanbul, 2003.

Ünsür Ahmet, *Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri*, İstanbul, 2005.

Yaşar Hüseyin Hüsamettin, *Amasya Tarihi*, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul, 1329.

Yeniçeri Celal, *Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2000.

Yılmaz Nazif, “Kur'an Öğretiminde Temel İlkeler Yöntem ve Teknikler”, (MEB), Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2012.

Yılmaz, Hasan Kâmil, *Kur'ân'ı Anlamak ve Yaşamak*, Altınoluk Dergisi, Sayı: 294(Ağustos 2010) , İstanbul

Yılmaz Nazif, Hulusi Yiğit, İmam Hatip Liselerinde Meslek Dersleri Öğretimi Nasıl Olmalı, Dem Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2006.

Yücel Hasan Ali, *Türkiye'de Ortaöğretim*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

Zehebî, Ebû Abdullâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348), *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakât ve'l-âsâr*, thk. Tayyar Altıkulaç, İstanbul 1995.

Zengin Zeki Salih, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi*, (1839-1876), MEB Yayınları, İstanbul, 2004.

Zengin, Zeki Salih, *II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi*, Akçağ Yay. Ankara, 2002.

Zerkeşi Bedrüddin Muhammed b. Abdillâh (öl.794/1392), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, c.1, Mısır, 1972.

ÖZ GEÇMİŞ

1982 yılında Konya'nın Beyşehir İlçesinde doğdu. Beyşehir Aşağı Esence İlkokulunu (1993), Konya Meram Dere Kur'an Kursun'da Hafızlığını(1995), Selçuklu Hocacihan Anadolu İmam Hatip Lisesini (2001), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini (2008) bitirdi.

2002-2013 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığının çeşitli kademelerinde Din Görevlisi olarak çalıştı. 2012 yılında Selçuk Dîni Yüksek İhtisas Eğitim Merkezi bünyesinde açılan 4. Dönem Tashih-i Huruf Kursunu başarıyla bitirdi. 2013 yılından beri Milli Eğitim Bakanlığında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak görev yapmaktadır.